

metallituinkoon

**HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUUSTOJEN INVENTOINTI
ESIMERKKEINÄ YHDEKSÄN KARTANOPIUSTOA**

Museovirasto Rakennushistorian osasto Ranja Hautamäki 1996

Sisältö

TYÖN TAVOITTEET.....	3
----------------------	---

I INVENTOINTI

1. INVENTOINNIN TAVOITTEET.....	3
2. YLEISTÄ KARTANOPUISTOISTA JA -PUUTARHOISTA	
2.1. Käsitteitä.....	4
2.2. Kartanopuistojen ja -puutarhojen vaiheita.....	4
Puutarhat ennen 1700-lukua.....	4
Muotopuutarhat 1700-luvulla.....	4
Ensimmäiset maisemapuistot 1700-1800 -lukujen vaihteessa	5
Maisemapuistot 1800-luvulla.....	5
Arkkitehtoniset puutarhat 1900-luvun alussa.....	5
Myöhempi kehitys 1900-luvulla.....	6
3. YHDEKSÄN KARTANOPUISTOJA ESIMERKKEINÄ HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN INVENTOINNISTA	
3.1. Kohderaportin sisältö.....	6
3.2. Kohderaportit:	
Brinkhall.....	7
Fagervik.....	14
Kankainen.....	23
Kuitia.....	29
Mustio.....	35
Riilahti.....	44
Sarvilahti.....	51
Teijo.....	59
Tenhola.....	67

II INVENTOINNIN OHJEITA

1. INVENTOINTIOHJEIDEN TAVOITTEET.....	73
2. YLEISINVENTOINTI	
2.1. Yleisinventoinnin periaatteita - inventointiohjeet ja yleisinventointikortti.....	73
2.2. Yleisinventoinnin työvaiheet.....	73
Työn rajaus.....	73
Selvitystyö - keskeinen lähdekirjallisuus ja sen perusteella selvitettävät asiat.....	73
Kenttäkäynti - dokumentointi, selvitettävät asiat ja esimerkkikohde.....	74
Yhteenvedo - hakusanat ja inventointikriteerit.....	75
2.3. Yleisinventointikortti selityksineen.....	77
2.4. Täytetyt yleisinventointikortit:	
Brinkhall.....	78
Fagervik.....	79
Kankainen.....	80
Kuitia.....	81
Mustio.....	82
Riilahti.....	83
Sarvilahti.....	84
Teijo.....	85
Tenhola.....	86

3.	KOHDEINVENTOINTI	
3.1.	Kohdeinventoinnin periaatteita - inventointiohjeet ja inventointiraportti.....	87
3.2.	Kohdeinventoinnin työvaiheet.....	87
	Selvitystyö - arkistot ja kirjastot; lähdeaineisto ja sen perusteella selvittävät asiat.....	87
	Nykytilan inventointi - maisema, maasto, kasvillisuus, rakenteet, esteettiset ominaisuudet ja käyttö.....	89
	Yhteenveto - arvot ja johtopäätökset.....	90
3.3.	Kohderaportin sisältö.....	91
4.	PUUTARHAKIRJALLISUUTTA.....	92
	LIITE: Firenzen julistus.....	95

TYÖN TAVOITTEET

Suomen ICOMOS:in maisematyöryhmän aloitteesta Museovirasto aloitti loppukeväällä 1996 historiallisten puutarhojen inventoinnin, jonka taustalla on puutarhataidetta koskevan kiinnostuksen lisäksi tarve kerätä tietoa maamme vanhasta puutarha- ja puistokulttuurista sekä ottaa se huomioon itsenäisenä osana suojeltavaa kulttuuriperintöä. Inventoinnin yleisenä tavoitteena on selvittää historiallisesti arvokkaiden puutarhojen ja puistojen nykytilanne sekä kehittää ja yhdenmukaisistaa inventointikäytäntöä.

Kesällä 1996 tehty työ oli viiden kuukauden pilottiprojekti, jonka tarkoituksena oli olla alkuna laajemmalle ja systemaattisemmalle inventointityölle, jolla kartoitettaisiin vähän tutkittua ja tarvittavan asiantuntemuksen puutteessa häviämässä olevaa suomalaista puutarhakulttuuria. Työllä on ollut kaksi tavoitetta: yhdeksän keskeisen kartanopuiston inventointi sekä yleisten inventointiohjeiden laatiminen näiden esimerkkikohteiden perusteella. Inventointi on jaettu kahteen vaiheeseen, joista ensimmäinen vaihe, yleisinventointi, tähtää luettelointiin ja toinen vaihe eli tarkempi kohdeinventointi ennakoii suojelu- ja kunnostustoimenpiteitä. Kohderaportit muodostavat työn varsinaisen inventointiosuuden ja inventointiohjeet yleisemmän työtapa selittävän osuuden. Vaikka inventointiosa ja inventointiohjeet täydentävät toisiaan, tuntui tarkoituksenmukaiselta pitää ne erillisinä kokonaisuuksinaan.

Työtä on ohjannut Museoviraston puolesta tutkija Irma Lounatvuori.

I INVENTOINTI

1. INVENTOINNIN TAVOITTEET

Inventoinnin tavoitteena on käsitellä historiallisten puutarhojen ja erityisesti vanhojen kartanopuistojen ja -puutarhojen inventointiin liittyviä yleisiä kysymyksiä valittujen esimerkkikohteiden avulla. Inventoinnin lähtökohtana on yhdeksän ennen 1850 perustettua kartanopuistoa, jotka mitattiin 1928 ilmestynyttä Herrgårdar i Finland -teosta varten. Kohteiden valinta perustui niiden ikään, kulttuurihistorialliseen arvoon sekä lähdeaineiston ja erityisesti kartta-aineiston saatavuuteen. Lisäksi monet kohteista ovat rakennussuojelulailla suojeltuja ja Museoviraston valvomia ympäristöjä, joissa selvitys- ja kunnostustyö on keskittynyt aikaisemmin lähinnä rakennuksiin. Samantyyppisestä syntyhistoriastaan ja vaiheistaan huolimatta valitut kohteet ovat erilaisia, niitä on muutettu ja osa lähes kokonaan hävinnyt. Kohteet eroavat paitsi nykyasultaan ja -arvoltaan myös historiallisen lähdeaineistonsa määrän osalta. Muutamien kohteiden historialliset kehitysvaiheet voidaan selvittää hyvinkin tarkasti lähdeaineiston perusteella, kun taas osa kohteista antaa niukat lähtökohdat inventointiin.

Työn alkuosa on yhteenveto viiden kuukauden inventoinnista. Koska tarkasteltavien kohteiden määrä on pieni, yleiskatsaus jää välttämättä suppeaksi. Tarkoituksena ei olekaan selvittää kartanopuutarhakulttuurin historiaa, vaan keskittyä yksittäisiin kohteisiin. Inventoinnin yleinen osuus käsittelee kartanopuistojen ja -puutarhojen taustaa ja kohderaportit yksittäisiä kohteita, niiden historiallisia kehitysvaiheita, nykytilaa ja tulevaisuutta. Tärkeimpänä lähtökohtana on ollut nykytilan vertaaminen 1900-luvun alun mittapiirroksessa esitettyyn tilanteeseen.

2. YLEISTÄ KARTANOPIUISTOISTA JA -PUUTARHOISTA

2.1. Käsitteitä

Kartanopuisto ja -puutarha kuuluvat olennaisena osana kartanoympäristöön ja muodostavat rakennusten kanssa kokonaisuuden, joka liittyy laajempaan maisemaan. Kartanopuutarhan ja kartanopuiston eroa ei ole selvästi määritelty, mutta tässä yhteydessä puutarhalla tarkoitetaan yleensä rakennukseen liittyvää, hyöty- tai koristekasvien viljelyyn ja kasvattamiseen keskittyntä aluetta, joka on yleensä myös kooltaan pienempi ja rajatumpi kuin puisto. Lisäksi puutarhataiteessa on vakiintunut tiettyjä muotoa kuvaavia käsitteitä, esim. maisemapuisto ja muotopuutarha.

2.2. Kartanopuistojen ja -puutarhojen vaiheita

Kartanoiden puistot ja puutarhat ovat ajallisesti ja tyylillisesti kerrostuneita historiallisia ympäristöjä, joiden vaiheet ulottuvat uuden ajan alusta nykypäivään. Kartanopuistojen ja -puutarhojen monivaiheinen historia seuraa pitkälti Suomen puutarhakulttuurin ja puutarhataiteen yleisiä kehityslinjoja.

Pääpiirteet Suomen puutarhataiteen sekä kartanopuistojen ja -puutarhojen kehitysvaiheista:

1. Puutarhat ennen 1700-lukua
2. Muotopuutarhat 1700-luvulla
3. Ensimmäiset maisemapuistot 1700-1800 -lukujen vaihteessa
4. Maisemapuistot 1800-luvulla
5. Arkkitehtoniset puutarhat 1900-luvun alussa
6. Myöhempi kehitys 1900-luvulla

1. Puutarhat ennen 1700-lukua

Vanhimmasta puutarhakulttuurista on vain vähän tietoa, mutta jonkinlaista viljelyä, lähinnä hyötykasvien kasvattamista, on harrastettu uuden ajan alusta lähtien. Koska kartanot ovat paikkoja, joita on asutettu pitkään, niiden vanhimmista osista saattaa löytyä jäänteitä ja vanhoja kasvilajeja varhaisimmasta puutarhakulttuurista. Vanhimmat puutarhat olivat todennäköisesti säännöllisiä, aidattuja ja suoralinjaisten puutarhankkien jakamia alueita, joiden muoto määräytyi viljelyn mukaan.

2. Muotopuutarhat 1700-luvulla

Ruutupuutarhat

Ruutupuutarha liittyy suomalaisen puutarhakulttuurin ensimmäiseen kukoistuskauteen 1700-luvun jälkipuolella, jolloin kartanoissa, upseeritiloilla ja pappiloissa siirryttiin hyötypuutarhoista esteettisesti suuntautuneeseen puutarhataiteeseen. Muutos koski lähinnä kahta asiaa: toisaalta puutarhanviljelyä ja toisaalta puutarhataidetta. Puutarhanhoidosta ja maanviljelystä tuli akateemisia oppiaineita, joiden myötä puutarhoja koskeva kiinnostus levisi sivistyneistön piiriin. Turun Akatemian kasvitieteellinen puutarha perustettiin uudelleen, ja Sipsaloon perustettiin koetila, jolla kasvatettiin Pietari Kalmin Pohjois-Amerikasta ja Kanadasta tuomia lajeja.

Puutarhataiteen kohdalla muutos merkitsi sitä, että luontoon suhtauduttiin esteettisesti, ja sitä muutettiin ja jalostettiin luotujen ihanteiden mukaiseksi. Koristekasvien käyttö lisääntyi ja huomio kiinnittyi puutarhan muotoon, joka noudatti ruutukortteleihin jaettua säännöllistä suorakaiteen tai neliön muotoista pohjaa. 1700-luvun muotopuutarhojen piirteitä voidaan nähdä kartanopuutarhojen kasvilajistossa ja vanhimpien osien muodossa, esim. Brinkhallin ja Sarvilahden ruutupuutarhoissa.

Muut muotopuutarhat

Ruutupuutarhojen ohella perustettiin 1700-luvun lopulla muotopuutarhoja, joita on nimitetty barokkityyliksi, ranskalaisten esikuviansa mukaan ranskalaisiksi tai klassisiksi puutarhoiksi. Barokkiesikuviansa rinnalla suomalaiset muotopuutarhat olivat vaatimattomia, tavallisesti akselisommitelmaan perustuvia puutarhoja, joissa oli suihkulähteitä ja puukujia. Tällainen muotopuutarha on esim. Fagervikissa. Sarvilahden ja Teijon kohdalla muotopuutarhan ajoittaminen on epävarmaa. Mustiosta tehtiin akselisommitelmaan perustuva suunnitelma, joka jäi todennäköisesti suurelta osin toteuttamatta.

3. Ensimmäiset maisemapuistot 1700-1800-lukujen vaihteessa

1700-luvun loppu merkitsi puutarhataiteen osalta tyylinmurrosta ja suurten kartanopuistojen perustamisen aikaa, jolloin pyrittiin luomaan yhtenäisempiä kartanoympäristöjä. Käytännössä tämä merkitsi kartanon vanhojen osien liittämistä kokonaisuommitelmaan, jonka vallitsevana tyyli-ihanteena oli luonnollinen ja vapaamuotoinen maisemapuistotyyli. Kokonaisuudeksi muodostui tavallisesti rakennukseen liittyvä, pääasiassa viljelykäyttöön jäävä säännöllinen vanha puutarha ja uusi laajempi maisemapuisto.

Suomalainen kartanopuisto on yleensä pääosin vapaamuotoinen, sillä puistojen perustamisvaiheessa oli ehditty siirtyä jo maisemapuistovaiheeseen. 1700-luvun lopulle oli tyyppillistä aktiivinen kulttuurivaihto, jolloin ideat siirtyivät säätyläisten ja ulkomaisten puutarhureiden kautta Keski-Euroopasta ja Englannista Suomeen ja levisivät edelleen hovin ja Turun Akatemian piirissä. Ensimmäisten maisemapuistojen joukossa olivat Halikon Joensuu, Kaksikerran Brinkhall ja Inkoon Fagervik. Maisematyyli ihanoi luontoa ja romanttista maalaiselämää. Puistot sommiteltiin luonnolliseen tyyliin, johon kuuluivat epäsymmetriset, vapaamuotoiset osat, puuryhmät, lammikot, niityt ja mutkittelevat käytävät. Vaihtelevia tunnelmia ja mielialoja herättävät maalaukselliset

näymät ja symboliset muistomerkit perustuivat samanaikaisen maisemamaalauksen käyttämiin pittoreskeihin ja romanttisiin aiheisiin. Tyyppillinen pittoreski aihe oli Fagervikin kiinalainen paviljonki; romanttisia aiheita edustivat saman puiston erakkoluola ja filosofiset käytävät sekä Mustion kulissirakennukset ja Riilahden hautamuistomerkit.

4. Maisemapuistot 1800-luvulla

1800-luvulla maisemapuistojen suosio voimistui, mutta yhtenäisen tyylin asemesta puistoihin yhdistettiin myös muotopuutarhan aiheita. Tavallista oli, että rakennuksen lähellä oli muotopuutarha ja kauemmaksi perustettiin maisemapuisto. Rakennuksen edusta koristeltiin eksoottisista ja koristeellisista kasveista muodostetuilla kuvioistutuksilla, Teppich-ryhmillä. 1800-luvun loppu- ja 1900-luvun alkupuolelle oli tyyppillistä botaaninen innostus ja Englannista levinnyt gardenesque-tyyli, joka keskittyi enemmän kasveihin ja puutarhanhoitoon kuin puutarhataiteellisiin sommitelmiin. Kartanoihin perustettiin kasvihuoneita, ja viljely, joka aikaisemmin oli vain sivuharrastus, sai taloudellista merkitystä.

5. Arkkitehtoniset puutarhat 1900-luvun alussa

1910-luvun alussa ja 1920-luvulla syntyi geometrinen, arkkitehtoninen puutarha vastareaktiona vapaamuotoiselle tyyliin. Lukuisia puutarhakohteita suunniteltiin yhdenmukaisesti samaan tyyliin, joka suosi akseleita ja muotoonleikkaita puita sekä pensaita. Sommitelmana oli yleensä säännönmukainen, rakennuksiin liittyvä puutarha, jota ympäröi puisto. Arkkitehtonisen kauden tärkeimpiä suunnittelijoita olivat Bengt Schalin ja Paul Olsson, joiden kädenjälki näkyy myös useiden kartanopuistojen, esim. Sarvilahden, kunnostussuunnitelmissa.

6. Myöhempi kehitys 1900-luvulla

1920-luvun jälkeen puutarhataiteellinen kiinnostus laimeni eikä puutarhojen jatkuva ylläpito ollut kaikkialla enää mahdollista. Useissa kohdeissa kasvillisuus on villiintynyt ja puistoon kuuluvat rakennelmat hävinneet tai rapistuneet. Erilaisista vaiheista, omistuksesta tai käyttöta-voista johtuen kartanopuistojen ja -puutarhojen nykytila on hyvin vaihteleva. Kaiken kaikkiaan muutos on ollut huomattava 1920-luvulta nykypäivään. Vaikka useat kartanot on otettu 1980-90 -luvulla rakennussuojelulain tai asema- tai rakennuskaavan piiriin, suojelu ja kunnos-tus ovat keskittyneet pääasiassa rakennuksiin. Kartanoiden puistojen ja puutarhojen osalta suojelu ja restaurointi ovat vielä alullaan.

Lähteet:

- Borg, Elsi: Vanhat kartanopuutarhat. Arkkitehti 9-10. 1946, s. 153-156
Collan, Olavi: Suomen puutarhakulttuurin vaiheita. Teoksessa Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949, s. 6-9
Häyrynen, Maunu: Suomen puutarhataiteen tyyleistä. Puutarha 4B. 1992, s. 12-17
Islander, Päivi ja Kaija Rantala: Helsingin kartanoympäristöt. Katsaus kartanoympäristöjen nykytilaan, käyttöön ja ympäristöjen kunnos-tustarpeisiin. Helsinki 1991
Knapas, Rainer: Puutarhataide Suomessa 1750-1810. Teoksessa ARS 2. Keuruu 1988, s. 234-243
Merivuori, Tuula-Maria: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa osa 1. Helsinki 1987
Rosengren, Camilla: Kartanopuistot ja -puutarhat, osa kulttuuriperintö-ämme. Viherympäristö 3. 1994, s. 30-33
Sommerschild, Erik: Suomen puutarhataiteesta. Teoksessa Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949, s. 20-29
Uino, Pirjo: Puutarhataide 1810-1910. Teoksessa ARS 4. Keuruu 1989, s. 69-72

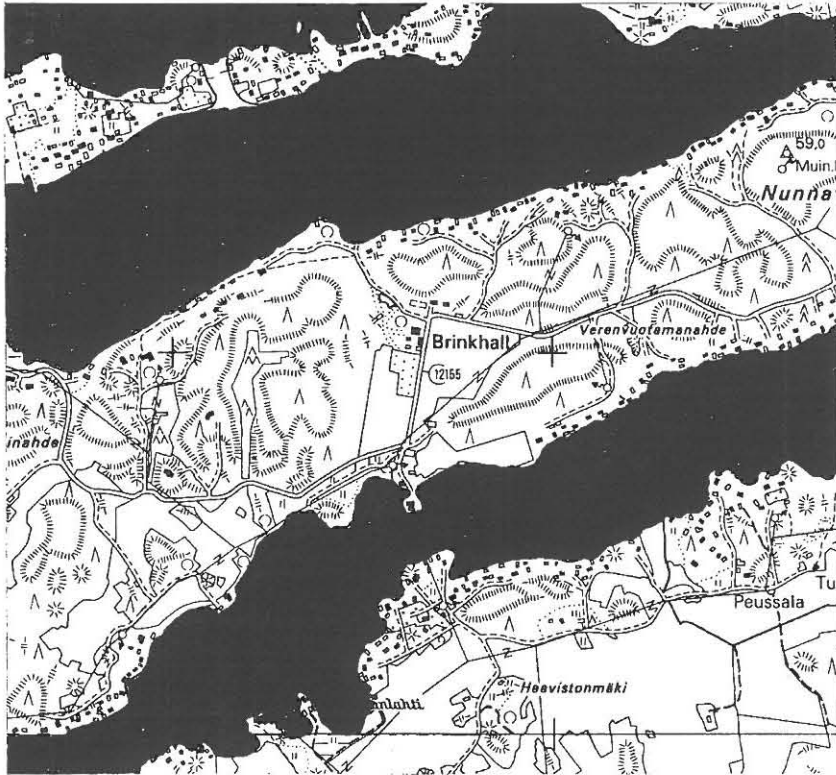
3. YHDEKSÄN KARTANOPUISTOA ESIMERKKEINÄ HISTORI-ALLISTEN PUUTARHOJEN INVENTOINNISTA

3.1. Kohderaportin sisältö

Raportit on jaettu kolmeen osaan, joista ensimmäinen osa, historia, käsittelee kohteen ja puutarhan yleisiä kehitysvaiheita. Toinen osa, kuvaus, käsittelee kohteen ympäristöä, kulttuurimaisemaa ja aluejakoa sekä aluejaon perusteella määriteltyjen puutarhan eri osa-alueiden historiaa ja nykyasua. Osa-alueiden nimeäminen perustuu 1900-luvun alun tilanteeseen. Ilmakuvissa ja mittapiirroksissa esiintyvät numerot viittaavat osa-alueisiin. Kuvauksen lähtökohtana on ollut 1900-luvun alun mittapiirroksen esittämän tilanteen vertaaminen nykyiseen. Kolmas osa, nykytila, käsittelee kohteen omistusta, käyttöä ja suojelua sekä yhteenvedonomaaisesti kohteen arvotekijöitä ja niiden säilymisedelly-tyksiä.

Kohteiden historiallisen lähdeaineiston tarkastelu on rajoittunut lähinnä keskeiseen lähdekirjallisuuteen. Kenttäinventointi on sisältänyt yhden tai useamman käynnin kohteessa. Tarkemmin kohdeinventoinnin työtapoja esitellään inventointiohjeiden yhteydessä.

3.2. Kohderaportit

Brinkhall, Prinkkala

Kakskerta
Turun ja Porin lääni
peruskartta 104308

Historia

Brinkhallin kartano on 1700-luvun lopun ensimmäisiä uusklassisia kartanokokonaisuuksia, jossa sovellettiin sekä rakennustaiteen että puutarhataiteen uusia ihanteita. Kartanon historia säteritilana ulottuu 1500-luvulle, mutta merkittävin rakentamiskausi liittyy vaikutusvaltaiseen Turun Akatemian lääketieteen professori Gabriel (myöh. von) Bonsdorffiin, jonka johdolla perustettiin päärakennuksen ja sivurakennusten muodostama symmetrinen pihasommitelma (1793) sekä maisemapuisto. Bonsdorffin myötä Brinkhallista kehittyi keskeinen kohde, jonka kulttuurihistoriallista merkitystä lisäsi kartanon arkkitehtonisten arvojen lisäksi Bonsdorffin elämäntyö luonnontutkimuksen ja maanviljelyselinkeinon edistäjänä fysiokratismen hengessä.

1780-luvun kartan mukaan ennen Bonsdorffin aikaa kartano oli symmetrinen akselisommitelma, johon kuuluivat kivinen päärakennus nykyisen läntisen siiven paikalla, talli- ja aittarakennukset sekä navetta akselin pohjoisena päätteenä. Etelässä akseli jatkui ruutupuutarhan keskiakselina. Luoteessa sijaitsi vapaamuotoinen vanha puutarha, jossa oli ruutanalammikko. Bonsdorffin aikana kartanon pääakseli säilytettiin, ja uusi päärakennus rakennettiin sen päätteeksi. Samalla rakennettiin vanhan puutarhan paikalle maisemapuisto.

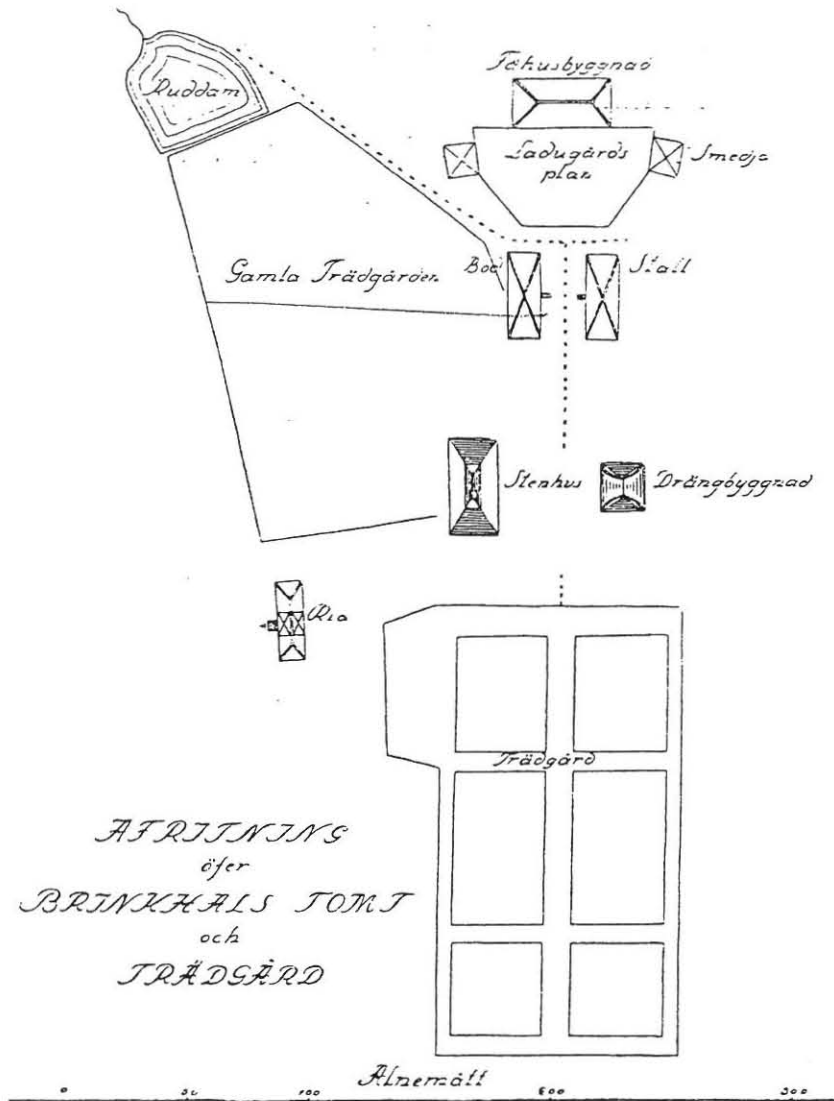
Kuvaus

Brinkhall sijaitsee Kakskerran saarella, jolle on tyypillistä vanhan asutuksen ja viljelyn muovaama kulttuurimaisema sekä Lounais-Suomen rehevä saaristoluonto. Kartanon paikka on metsäisten kumpareiden välissä, sisäjärven ja meren yhdistävässä laaksossa. Metsä muodostaa kartanon selustan. Kartanon päärakennus sijaitsee maisemallisesti hallitsevalla paikalla, josta avautuu näkymä puutarhaan, peltolaaksoon ja maantielle. Sisääntulotie nousee maantieltä rinnettä pitkin ylös päärakennukselle. Tietä korosti 1900-luvun alussa istutettu

Brinkhall 1:4000. 1972 (Maanmittauslaitos)

Brinkhallin kartta vuodelta 1780 (Herrgårdar i Finland II)

lehmuskuja, joka on myöhemmin kaadettu. Toinen sisääntulotie oli idästä pellon reunaan pitkin päärakennuksen pohjoispuolelle. Tätä tietä ei enää käytetä. Rakennusten ja puutarhan muodostaman sommitelman keskeisin elementti on pääkseli, jonka varrelle sijoittuvat eri osat: päärakennuksen ja navetan raunioiden välissä sijaitseva ruusutarha (1), päärakennuksen, kahden neliömäisen sivurakennuksen ja kahden pienen paviljongin rajaama etupiha (2) sekä ruutupuutarha (3). Päärakennuksen luoteispuolella on maisemapuisto (4), jonka luoteiskulmasta lähtee polku meren rantaan.

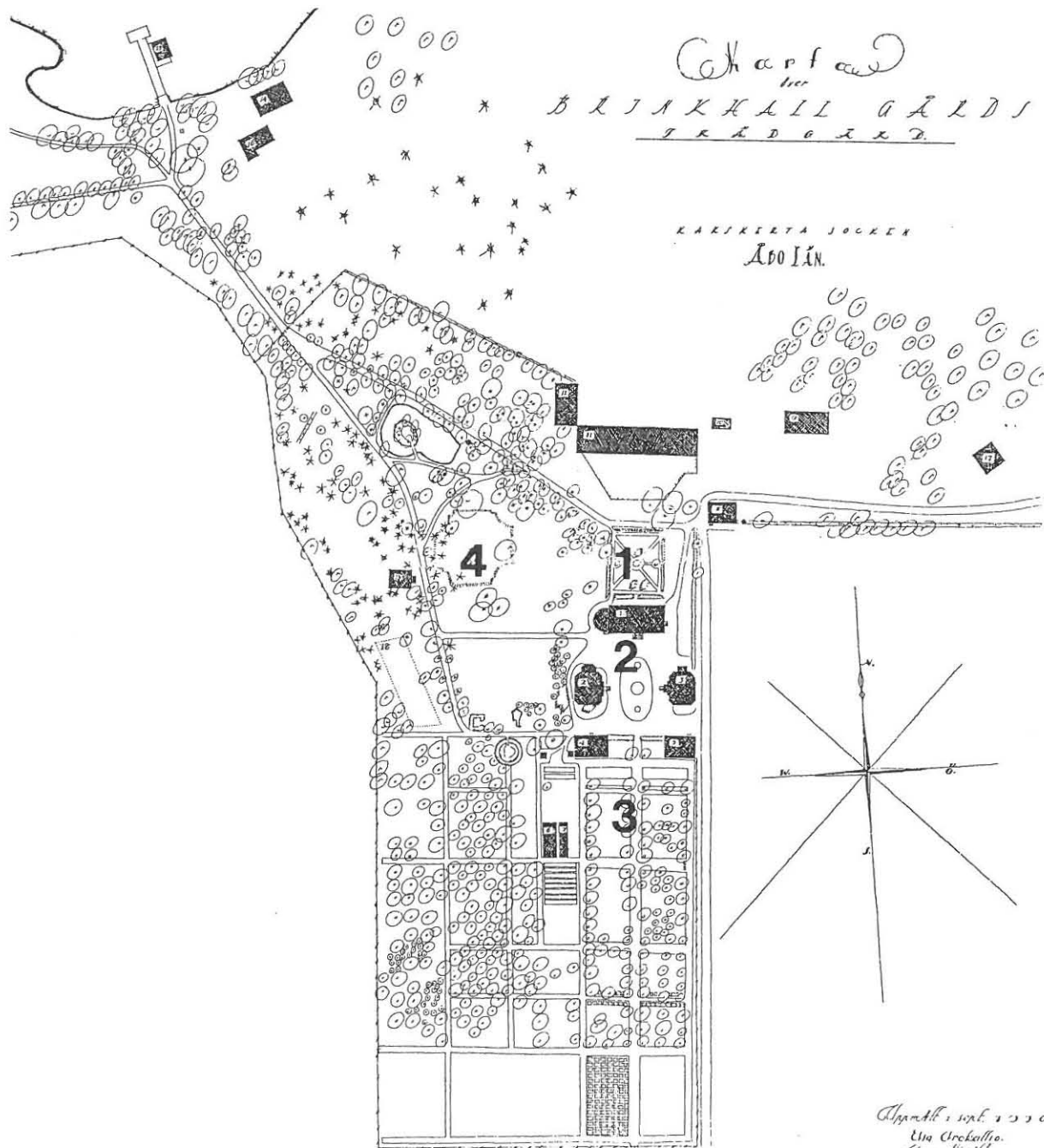
1. Ruusutarha

Päärakennuksen pohjoispuolella on pieni, erillinen muotupuutarha, jota ympäröivät leikatut orapihlaja-aidat. Vuoden 1920 mittaustilanteessa puutarhaa koristivat hyvin hoidetut, tähtikuvioon linjatut käytävät ja ruusuistutukset, joiden vuoksi puutarhaa kutsuttiin ruusutarhaksi. Ruusutarha on säilyttänyt yleishahmonsaa, mutta ruusuistutukset, leikattu orapihlaja-aita ja nurmettuneet polut ovat huonossa kunnossa.

2. Etupiha

Päärakennuksen eteläpuolella on sivurakennuksiin rajautuva kunniapiha, hiekkakenttä, joka yhdistää rakennukset pihasommitelmaksi. Vuoden 1920 mittaustilanteessa piha päättyi etelässä terassiin ja pensasaitaan, jossa oli sisäänkäynti ruutupuutarhaan. Etupihalla oli runsaasti istutuksia ja keskellä todennäköisesti 1800-luvulla rakennettu soikea, kukkaistutuksin koristeltu nurmikenttä. Päärakennusta ja sivurakennuksia peittivät köynnökset.

Nykyasussaan etupiha on rakennuksia korostava, paljas kunniapiha, josta suurin osa istutuksista on karsittu. Pihan keskellä oleva nurmikenttä poistettiin jossain vaiheessa 1920-luvun jälkeen. Samoin poistettiin

Byggnaden

1. Huusbyggnad.
2. "Kavaljerflygel"
3. Bostadsannex.
4. Pöytä
5. Trädgårdsmästarbostad.
6. Väitkos
7. Dö
8. Kogonin
9. Arbetarbostad.
10. Dö
11. Stall och ladugård.
12. Låda
13. Källare
14. Strandbod.
15. Trätkos
16. Arbetarbostad.
17. Källare.
18. Plantakola

(Trädbeständ)

- 1) Al
- 2) Alm
- 3) Ask
- 4) Aon
- 5) Björk
- 6) Ek
- 7) Gran
- 8) Havel
- 9) Kiefer
- 10) Kieferkastanje
- 11) Lind
- 12) Lärkträd
- 13) Lönn
- 14) Pil
- 15) Poppel
- 16) Rök
- 17) Kull
- 18) Fruktträd (äpple, päron)
- 19) Dö (kirkon pöytä)
- 20) Bärbuskar
- 21) Buskar

Alppimitt. : 1921. 1230
 Eino Arokallio.
 Eino Nissilä.
 Eino Kuhlefelt.

Brinkhallin mittauspiirustus vuodelta 1920 (E. Arokallio, E. Nissilä, E. Kuhlefelt. TKK)

pihan ja ruutupuutarhan rajalla oleva pensasaita, joka korvattiin portilla ja uusilla istutuksilla. Vuonna 1976 laaditun maisemanhoito- ja puutarhasuunnitelman perusteella poistettiin päärakennusta ja sivurakennuksia peittävät villiviinit sekä pensasistutukset päärakennuksen edustalla.

3. Ruutupuutarha

Laaksoon laskevassa rinteessä, etupihan eteläpuolella on ruutupuutarha, jonka keskikäytävä jatkaa päärakennuksen keskiakselia. Ruutupuutarhan pohjalla on vanhempi, 1780-luvun kartassa esitetty symmetrinen keittiöpuutarha, jonka keskiakseli ja korttelijako ovat suunnilleen samat kuin 1920-luvun tilanteessa. Vuoden 1920 mittaustilanteessa ruutupuutarhassa oli kortteleihin istutettuja hedelmäpuita ja marjapensaita sekä kaksi kasvihuonetta.

Ruutupuutarhan yleishahmo, pääakseli ja alkuperäinen käyttötarkoitus hyötypuutarhana ovat säilyneet, vaikka alue on pienentynyt, korttelit keskimmäistä lukuunottamatta kadonneet, valtaosa hedelmäpuista hävinnyt ja kasvihuoneet purettu. Suurta osaa alueesta hoidetaan nurmipintana.

4. Maisemapuisto

Brinkhallin 1790-luvulla perustettu maisemapuisto on Halikon Joensuuun kartanopuiston ohella Suomen ensimmäisiä maisemapuistoja. Maisemapuisto perustettiin saksalaisen puutarhurin johdolla vanhan puutarhan paikalle tontin luoteisosaan, erilleen aksiaalisesta pihasommitelmasta. Puiston ja päärakennuksen keskinäinen sijainti sekä puiston pienipiirteinen, ”saksalainen” tyyli saivat aikanaan H. G. Porthanin taholta osakseen arvostelua. Puistossa oli kaartuvia polkuja, vapaasti kasvavia jalopuita ja vanhan ruutanalammikon paikalle perustettu lampi, jossa oli saari, saareen johtava silta ja lammen rannalla kivikatteinen, puurakenteinen kaivo. Porthan mainitsee puistosta lisäksi

istutuksia, penkkejä ja suihkulähteitä. Osa rakenteista ja istutuksista oli jäljellä vielä 1920-luvun mittaustilanteessa; osasta on säilynyt vain maininta Porthanin kirjeessä.

Maisemapuisto on kasvanut umpeen, puut ovat yli-ikäisiä ja lampi rehevöitynyt. Yleishahmo ja polusto ovat säilyneet, mutta suuri osa istutuksista hävinnyt. Maisemapuiston eteläosaa hoidetaan nykyään nurmipintana. Vuonna 1977 tehdyn kasvillisuusselvityksen mukaan villiintyneen maisemapuiston kulttuurikasvilajisto on erittäin runsas. Lajeista mainittiin mm. keltano, palsternakka, rautanokkonen ja pikkutakiainen. Puiston rakenteista ovat jäljellä päärakennukselta puistoon johtavat portaat, lammen rannalla sijaitseva kaivo, kivipenkki, rantaan johtavan polun portin pylväät ja kiviaita.

Nykytila

Brinkhall on Turun kaupungin omistuksessa ja tällä hetkellä vailla käyttöä. Idänpuoleinen sivurakennus on talonmiehen asuntona, läntinen oli vuokralla, mutta nyt tyhjillään. Kartanokokonaisuus on suojeltu valtioneuvoston päätöksellä rakennussuojelulailla 1991. Laki koskee päärakennusta, sivurakennuksia sekä puistoa, jota on hoidettava sen historiallisen luonteen edellyttämällä tavalla.

Arvo

Brinkhall on sekä historiallisten että puutarhataiteellisten arvojensa perusteella tärkeä kohde. Kartanokokonaisuuden yleishahmo, sijainti maisemassa ja akselin ympärille rakentunut sommitelma ovat säilyneet suhteellisen hyvin nykypäivään, mutta ruutupuutarhan ja maisemapuiston historialliset piirteet ovat osittain kadonneet.

Toimenpidesuosituksset

Ruusutarha: Käytävät ja istutukset kunnostetaan.

Etupiha: Etupihan ja ruutupuutarhan rajalla oleva pensasaita kunnostetaan. Hiekkakentän reunat kunnostetaan.

Ruutupuutarha: Puutarhan korttelit palautetaan keskiakselia tukevaksi sommitelmaksi, ja hyötyviljelyn laajentamista harkitaan.

Maisemapuisto: Kunnostuksen yhteydessä maisemapuiston vaiheiden tarkempi selvittäminen on välttämätöntä. Kadonneiden rakenteiden paikat selvitetään. Puiden kunto kartoitetaan, ja osa istutuksista uusitaan. Lampi ruopataan. Käytävät kunnostetaan.

Lähteet:

Brinkhallin kartanon suojelumääräys. Museovirasto. 1991

Gardberg, C. J. ja Kaj Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989, s. 113-115

Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939, s. 183-188

Merivuori, Tuula-Maria: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Helsinki 1987, s. 16

Numelin, Ragnar ja Gabriel Nikander: Brinkhall. Teoksessa Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928, s. 115-126

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993, s. 47

Rosengren, Camilla: Brinkhall puistoineen on vanhimpia kartanoitamme. Viherympäristö 2. 1995, s. 34-36

Saarela, Esko: Brinkhallin kartanon kasvillisuuden dokumentointi. 1977

Sommerschield, Erik: Suomen puutarhataiteesta. Teoksessa Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949

Kartat, mittapiirroksset:

afritning öfer Brinkhalls tomt och trädgård. 1780. Teoksessa Herrgårdar i Finland

Karta över Brinkhall gårds trädgård 1:1000. Elsa Arokallio, Elin Nissilä, Eva Kuhlefelt. 1920. Teknillinen korkeakoulu

Kuvat:

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto

Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto

Suullista tietoa antaneet:

Rintala, talonmies. Brinkhall 8.7.1996

Rosengren, Camilla. Helsinki 21.8.1996

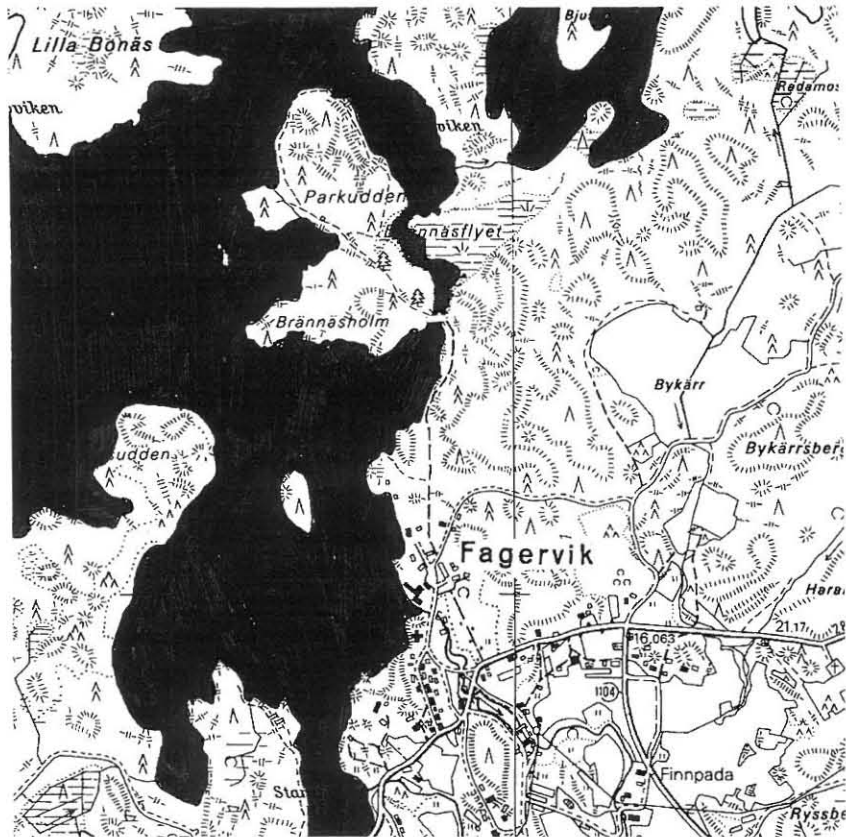
Kenttäkäynti:

8.7.1996

yllä: Näkymä ruutupuutarhasta päärakennukselle. 1996 (RH)
alla: Näkymä etupihalta ruutupuutarhaan. 1996 (RH)

Fagervik

Inkoo
Uudenmaan lääni
peruskartta 201407, 201410

Historia

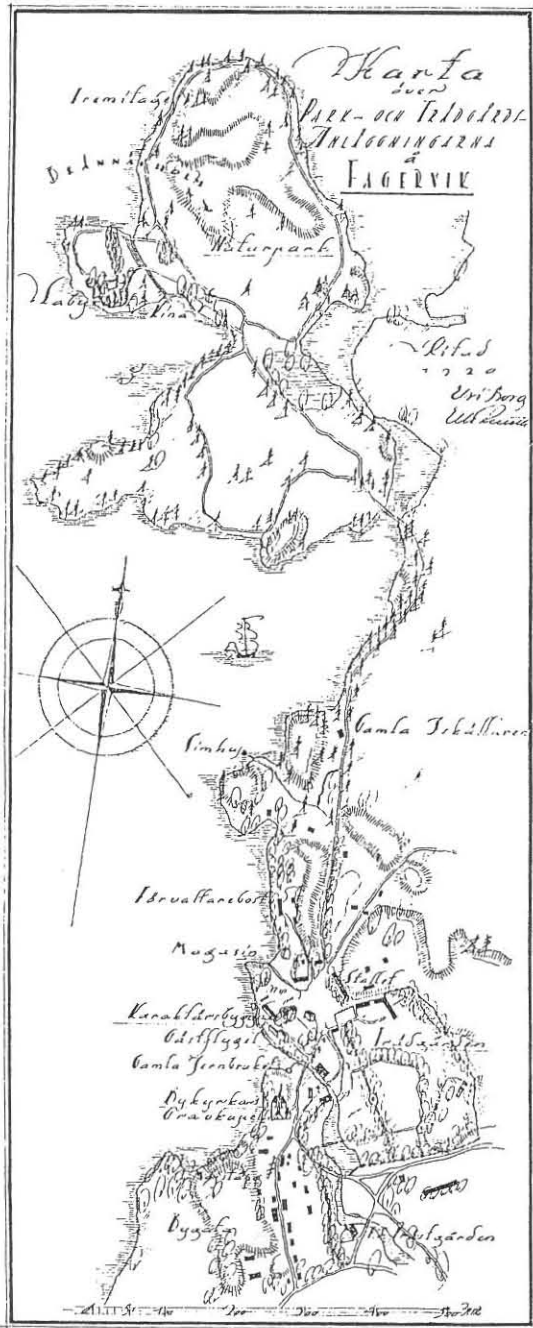
Fagervikin ruukinalue on maamme parhaiten säilyneitä ja edustavimpia 1700-luvun ruukkikokonaisuuksia. Ruukki perustettiin 1646 Kvarnträskin järvestä mereen virtaavan joen varrelle, jossa oli kaikki ruukki-toiminnan tarvitsemat edellytykset: vesiputous, metsää sekä hyvät yhteydet Barösundin merireitin kautta Tukholmaan. Ruukin merkittävin rakentamiskausi ja kukoistus ajoittui vuorineuvos Johan Hisingerin aikaan 1700-luvun jälkipuolelle, jolloin rakennettiin päärakennus symmetrisine siipirakennuksineen (C. F. Schröder, 1762-80) sekä muotopuutarha (1770-luku). Fagervik oli aikansa hienoimpia puistoja ja matkakohde, jossa keskeisen sijaintinsa takia pysähtyi ja yöpyi moni merkkihenkilö, mm. Kustaa III ja Aleksanteri I.

Ennen Johan Hisingeriä 1700-luvun alussa Fagervikissa oli vain vaatimaton puutarha, jossa kasvoi omenapuita, kirsikkapuita ja kriikunoita. Vuoden 1776 piirroksessa näkyy päärakennuksen rannan puolella sijainnut puutarha, joka on todennäköisesti ollut keittiöpuutarha. Johan Hisinger oli innokas puutarhataiteen harrastaja, joka sovelsi Keski-Euroopan ja Englannin puutarhataiteen ideoita Fagervikissa ja loi saksalaisten puutarhurien avulla säännöllisen muotopuutarhan kasvi-huoneineen. Ajan hengen mukaan Hisinger koeviljeli Kalmin tavoin uusia hyöty- ja koristekasveja, joita tilattiin Ruotsista. Viljeltyjä lajeja olivat marjapensaat, hedelmäpuut ja eksoottiset kasvihuonelajit sekä peruna. Fagervikilla oli huomattava merkitys uusien viljelykasvien yleistymiselle Uudellamaalla. Johan Hisingerin pojan Mikaelin aikana puutarhaa laajennettiin ja päärakennuksen pohjoispuolelle perustettiin laaja luonnonpuisto, jonka esikuvina olivat 1783-84 ulkomaanmatkan aikana nähdyt Keski-Euroopan maisemapuistot. Samalla rakennettiin myös muotopuutarhan idänpuoleiseen rinteeseen terrassoitu puisto.

Fagervik 1:4000. 1994 (Maanmittauslaitos)

Fagervikin mittauspiirustus vuodelta 1920 (E. Borg, E. Ruuth. TKK)

Kuvaus

Fagervik sijaitsee Inkoossa, Bruksträskin (ent. Kvarnträskin) järven rannalla, tyypillisessä läntisen Uudenmaan metsäisessä ja mäkisessä maastossa. Vaikea maasto, järvi ja joki ovat ohjanneet pitkälti kohteen rakentumista. Joen varrella sijaitsevat ruukin vanhat tuotantorakennukset; joen itäpuolella ruukinkatu työväenasuntoineen ja länsipuolella varsinaiset kartanorakennukset puutarhoineen. Kartanolle saavutaan kujaa pitkin, joka haarautuu pohjoiseen Suurelta Rantatieltä ja kulkee ruukinkirkon ohi päärakennuksen eteen. Päärakennus ja siihen symmetrisesti liittyvät siipirakennukset muodostavat etupihan (1). Päärakennuksen koillispuolella on kartanon muotopuutarha kasvihuoneineen (2); muotopuutarhan itärinteessä on terassoitu puisto (3). Päärakennuksen pohjoispuolella Bruksträskin rannoilla ja Brännäsholmin saarella on luonnonpuisto (4).

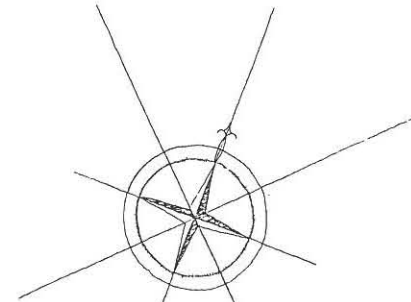
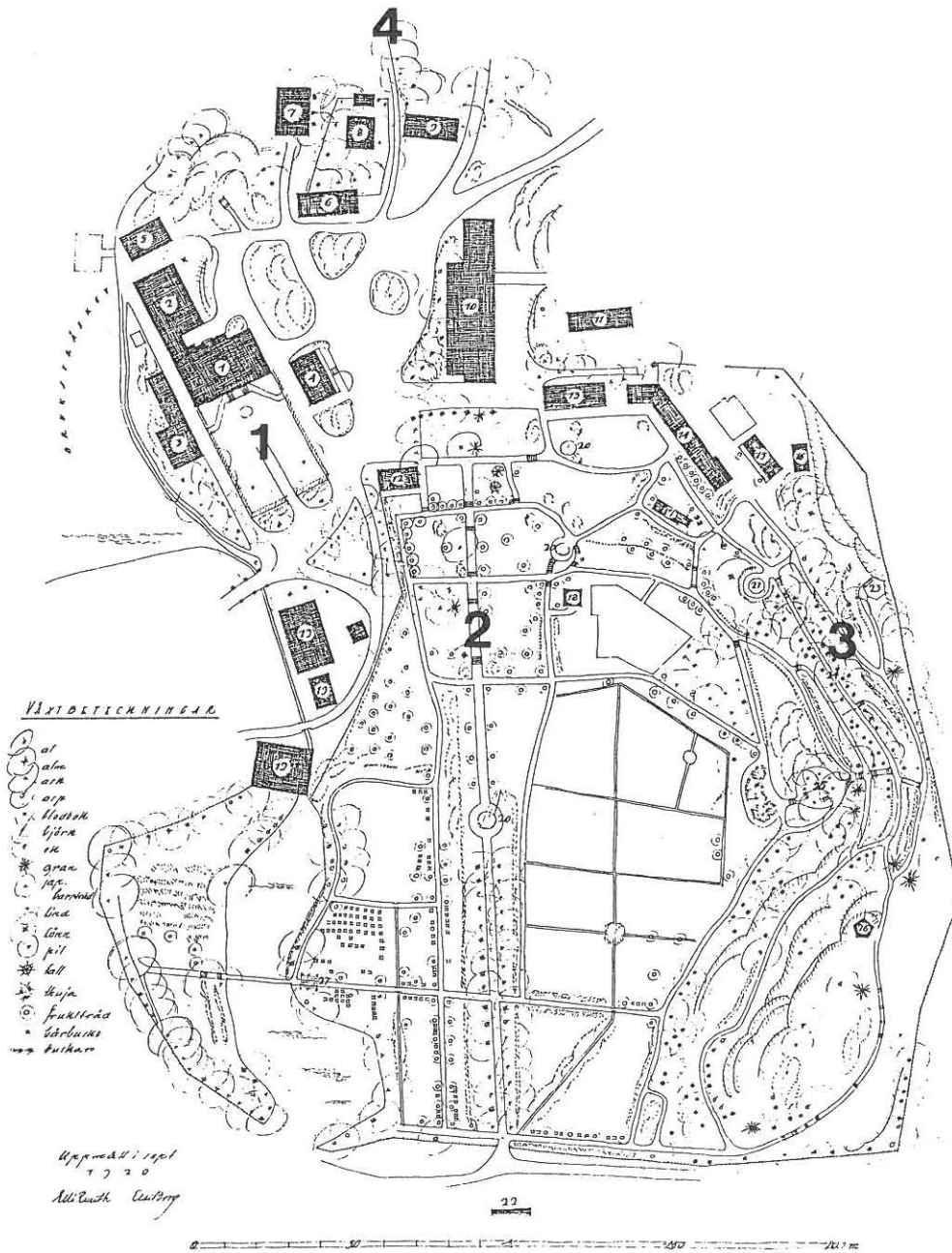
1. Etupiha

Päärakennuksen edessä on symmetrisiin siipirakennuksiin rajautuva kunniapiha, joka on säilyttänyt muotonsa 1700-luvun lopulta nykypäivään asti. Piha on viettävään maastoon pengerrytetty ja takorauta-aidalla ympäröity hiekkakenttä, josta osa on myöhemmin muutettu nurmeksi. Sisääntuloa korostaa portti, jossa on rakennuttajan nimikirjaimet JH, vuosiluku 1781 sekä peltiset agaavet pylväiden päällä. Etupihan koillispuolella on hiekka-alue, joka erottaa etupihan muotopuutarhasta.

2. Muotopuutarha

Fagervikin muotopuutarha rakennettiin 1700-luvun lopulla päärakennuksen viereiseen rinteeseen. Vuoden 1786 laveerauksessa puutarha muistuttaa enemmän kortteleihin jaettua, keskiakseliltaan korostettua ruutupuutarhaa kuin varsinaista muotopuutarhaa Todennäköisesti puutarhaa on muutettu, ja vasta 1800-luvulla se on saanut 1920-luvun

Kartta
 över
 Fagervikens byggnadsplan
 i
 FAGERVIK

FÖRKLARINGAR

1 Corps de logis	12 Pensjonshus
2 Kåstflöjel	13 Vin- och rådgödra
3 Gästflöjel	14 Orkestr. Kamelåhus
4 Kontorsflöjel	15 Kökshus
5 Vredskjul	16 Skjul
6 Vredslöper	17 Vredskast
7 Spannmålmagasin	18 Redskapslöper
8 Kökshus	19 Bruksbyggnader
9 Vagnslöper	20 Svingstjärnvar
10 Hall	21 Golvigt Luthus
11 Skjul	22 Kullisbyggnad
	23 Ruin av ett eremitage
	24 Hårfornas göng
	25 Linné-templet
	26 Kastellet
	27 Lindspåffe

Fagervikin mittauspirstus vuodelta 1920 (E. Borg, E. Ruuth. TKK)

mittaustilanteessa esitetyn asunsa. Muotopuutarhan keskeiset elementit ovat terassit ja keskiakseli, jota korostavat puukuja ja rakenteet. Hankalan maaston ja ruukin teollisuusrakennusten vuoksi keskiakseli käännettiin päärakennuksesta sivuun. Puutarhan pohjoissivulla sijaitsee tallirakennus ja koillisessa 1840-luvulla rakennettu uusgoottilainen talvipuutarha sekä todennäköisesti 1700-luvun lopulla rakennettu kamelia- ja orkideahuone. Lännessä puutarha ulottuu jokeen ja idässä rinteeseen, johon rakennettiin terassoitu puisto. Rinteen juurella oli 1920-luvun mittaustilanteessa keittiöpuutarha. Joen varrella oli hedelmätarha ja pergola, jonka läpi kuljettiin joen toiselle puolelle johtavalle sillalle. Etelässä puutarhaa rajaa Suuri Rantatie. Puutarhaa ympäröi vielä muutama vuosi sitten aita, joka erotti muotopuutarhan omaksi alueekseen.

Muotopuutarhan toinen sisäänkäynti on luoteessa ja johtaa ylimmälle terassille, josta aukeaa keskiakselia pitkin näkymä yli puutarhan. Keskiakseli jatkuu tammi- ja lehmuskujana puiston toisen sisäänkäynnin portille. Akselin päätteellä on 1900-luvulla rakennettu kulissirakennus Suuren Rantatien toisella puolella. Keskiakselin keskikohdassa on suihkulähde, joka on yksi kolmesta 1800-luvun lopulla rakennetusta suihkulähteestä. 1920-luvulla terasseilla kasvoi hedelmäpuita ja jaloja lehtipuita, joita oli istutettu 1700-1800 -luvulla. Ylimmällä terassilla kasvihuoneiden edustalla oli hyvin hoidettuja kuvioistutuksia. Kasvihuoneissa kasvatettiin eksotisia lajeja, mm. appelsiinia, sitruunaa, persikkaa, aaloeta, kaktusta, mimosaa, viikunaa, oleanteria, laakeria ja muskottia. Hiilivaraston seinustalla viljeltiin viinirypäleitä. Vuoden 1886 kartan perusteella itärinteen maisematyylisiä puistoa laajennettiin osittain myös muotopuutarhan yläterassille, mutta yläterassit palautettiin osaksi muotopuutarhaa 1920-lukuun mennessä.

Muotopuutarha on edelleen hyvin hoidettu puutarha, mutta istutukset ja suuri osa alkuperäisistä rakenteista ovat huonossa kunnossa. Suurin muutos koskee kasvillisuutta, joka on ikääntynyt ja köyhtynyt huomattavasti. Aikanaan vehreät terassit ovat lähes paljaat ja useat vanhat puut huonokuntoisia. Akselilla sijaitsevaa puukujuja on osittain uusittu.

Puutarhan ilmeelle tunnusomaiset hedelmäpuut paleltuivat sotatalvien aikana. Puutarhan kunnossapidettävän osan rajat kulkevat nykyään muotopuutarhan reunoja pitkin. Keittiöpuutarhaa ja hedelmätarhaa ei enää ole, ja keittiöpuutarhan paikalle on istutettu tammi- ja saarnimetsää. Hedelmätarha ja jokivarsi ovat kasvaneet umpeen, ja puutarha on näin menettänyt näköyhteyden veteen.

Muotopuutarhan kasvihuoneista on säilynyt talvipuutarha ja osa kamelia- ja orkideahuoneesta. Kasvihuoneiden lasiosat ovat romahtaneet ja muuratut osat huonossa kunnossa. Muista vanhoista muotopuutarhan rakenteista ovat jäljellä suihkulähteet, muurit, terasseja yhdistävät portaat ja suurin osa poluista. Rannassa sijainnut pergola ja joen yli kulkeva silta ovat romahtaneet, mutta pergolan ja sillan puuosia on yhä tallella. Puutarha on alun perin ollut aidattu alue, mutta ainoastaan portit ovat enää jäljellä.

3. Terassoitu puisto

Muotopuutarhan itäosan jyrkkään rinteeseen rakennettiin 1800-luvun alussa terassoitu puisto, joka oli aikakaudelle tyypillinen muotopuutarhan luonnonromanttinen lisä. Puiston rinne tuettiin kivimuureilla terasseiksi, joita yhdistivät portaat. Vuoden 1920 mittaustilanteessa puistoon johtava polku alkoi kasvihuoneilta, nousi portaita pitkin rinnettä ylös, haarautui eri terasseille, nousi mäen laelle ja laski jyrkästi alas muotopuutarhaan. Puisto oli varjoisa ja vehreä. Rinteen luontaisen metsäkasvillisuuden joukkoon oli istutettu harvinaisia jalopuita. Keskimmäistä, jalavien reunustamaa polkua kutsuttiin ”filosofien käytäväksi”. Levähdyspaikkoihin oli pystytetty luonnonromanttisia rakennelmia, joita olivat goottilaistyylinen huvimaja, erakkomajan rauniot ja näköalapaikkana toiminut ”kastellet”, jonka esikuvana oli Varsbergin linnoituksen puolustustorni. Alempana sijaitsi ”Linnén temppele”, lehmusmaja, johon johtavana portaana oli kuningas Adolf Fredrikin aikainen peninkulmapylväs. ”Linnén temppele” esikuvana oli lehtimaja

FAGERVIK.

Daniel Nyblin. H:fors. 1890.

Kuva vuodelta 1890 (Museovirasto)

Ruotsissa sijaitsevassa Adelsnäsän kartanossa, jossa työskentelevän puutarhurin poika rakennutti myöhemmin samanlaisen Fagervikiin. ”Linnén temppele” esiintyy 1920-luvun mittauspiirroksessa todennäköisesti väärällä paikalla. Piirroksessa esiintyvä ”Linné-templet” tarkoittanee lehtimajaa, jota kutsuttiin nimellä ”Kärleksberså”, ja vastaavasti ”lindspalje” lienee oikea ”Linnén temppele”.

Itäosan terassoitu puisto on jäänyt kunnossapidettävän alueen ulkopuolelle ja kasvanut lähes umpeen. Kasvillisuus on ryteikköistä, mutta alkuperäinen lajisto on säilynyt. Polusto, portaat, terassit ja rakenteiden jäänteet, esim. erakkomajan raunio ja goottilaistyyllisen huvimajan paikka, ovat yhä nähtävissä. ”Kastellet” on palanut 1933 ja näkymä kallion laelta kasvanut umpeen.

4. Luonnonpuisto

1700-luvun lopussa perustettu, osin istutettu, osin maisematyylliseksi muutettu mänty- ja kuusimetsä oli aikansa hienoimpia ja laajimpia maisemapuistoja Suomessa. Puisto on luonnonpuiston ja maisemapuiston välimuoto, jossa luonnonpuistoa edustavat metsä ja luonnonmuodot ja maisemapuistoa polut ja puistorakennelmat. Valtava 50 ha:n kokoinen puisto ulottuu Brännäsholmin saarelle asti. Vuoden 1920 mittauksissa puiston sisäänkäyntiä merkitsivät kaksi valtavaa lehmusta ja puukuja. Useiden kilometrien pituinen polku kulkee Kvarnträskin rantoja pitkin ja johtaa siltaa pitkin saareen. Saarelle rakennettiin 1790-luvulla Värnanäsän linnan mallin mukaisesti kiinalaistyylinen paviljonki, josta avautui kaunis näköala järven yli. Vuoden 1920 mittauksissa saarella sijaitsivat luolamainen kallion kupeessa oleva erakkomaja sekä siperianhernepensaista ja orapihlajista istutettu labyrintti, josta tehtiin erillinen mittapiirros.

Luonnonpuiston metsä ja osa poluista, varsinkin sisään tulotie, ovat vuosikymmenten kuluessa kasvaneet umpeen. Metsää on alettu raivata lähinnä metsänhoidon tavoitteiden mukaan. Luonnonpuiston alueella

kasvaa pari rauhoitettua emopuuyksilöä. Puiston rakennelmista ovat jäljellä kiinalainen paviljonki, rantakallioon hakatut portaat, labyrintin jäänteinä muutamia hernepensaita, portaat ja tasanne sekä erakkomajan paikka. Paviljonki on kunnostettu 1880-luvulla ja sen takia suhteellisen hyvässä kunnossa, mutta näkymä paviljongilta järvelle on kasvanut umpeen. Saareen johtava silta on uusi.

Nykytila

Fagervik on yksityiskäytössä, vanhojen omistajasukujen von Frenckelli- en ja Hisingereiden hallussa. Osa vanhoista tuotantorakennuksista on restauroitu Museoviraston avustuksella rautateollisuuden nähtävyyksiksi, jotka ovat avoinna yleisölle. Vanhaan tinaamoon on perustettu kesäkahvila. Kartanon päärakennus, kirkko ja puutarha ovat yleisöltä suljettuja. Ruukkialue on suojeltu valtioneuvoston päätöksellä rakennussuojelulaille vuonna 1993, ja laki koskee rakennuksia ja muotopuutarhan alkuperäisiä istutuksia sekä kiinteitä puutarharakennelmia. Luonnonpuistoa koskevat lievemmat määräykset, jotka ovat luonteeltaan lähinnä metsänhoidollisia.

Arvo

Fagervik on keskeisimpiä historiallisia puistoja ja puutarhoja; sekä historiallisten että puutarhataiteellisten arvojensa perusteella erittäin tärkeä kohde. Puutarhan ja puiston yleishahmo on säästynyt rajuilta muutoksilta. Suurin muutos on ajan mukanaan tuoma rapistuminen, joka näkyy varsinkin kasvillisuudessa ja rakenteissa. Kohteen vaihteleva kunnostaminen ja entistäminen olisi erittäin tarpeellista ja kiireellistä.

Toimenpidesuositukset

Muotopuutarha: Kohteen kunnostuksen yhteydessä muotopuutarha on etusijalla. Puiden ja rakenteiden kunto kartoitetaan. Terassit, portaat ja

suihkulähteet kunnostetaan. Suomen oloissa ainutlaatuiset kasvihuoneet kunnostetaan. Osa istutuksista uusitaan; hedelmäpuiden istuttamista harkitaan. Muotopuutarhan ympärille rakennetaan aita.

Terassoitu puisto: Terassoidun puiston vaiheiden ja kadonneiden rakenteiden tarkempi selvittäminen on välttämätöntä kunnostuksen yhteydessä.

Luonnonpuisto: Luonnonpuiston maisematyyllisiä piirteitä ja kadonneita tai osittain hävinneitä rakenteita on selvitettävä tarkemmin. Kiinalaisen paviljongin ympäristö kunnostetaan. Suomen oloissa harvinaisen labyrintin kunnostamista harkitaan.

Lähteet:

- Adelsnäs, Sveriges slott och herresäten vid 1900-talets början. Stockholm 1908
- Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö II. Helsinki 1993, s. 11-12
- B., K.: Käynti Fagervik'issa. Puutarha 7. 1900, s. 49-50
- Borg, Elsi: Vanhat kartanopuutarhat. Arkkitehti 9-10. 1946, s. 153-156
- Brenner, Alf: Ingå, Fagervik, Degerby, en västnyländsk bygdkronika. Ekenäs 1936, s. 6-104
- Fagervikin kartanon suojelumääräykset. Museovirasto. 1993
- Gardberg, C. J. ja Kaj Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989, s. 54-57
- Härö, Erkki: Ruukki-inventointi. Museovirasto. 1996
- Häyrynen, Maunu: Suomen puutarhataiteen tyyleistä. Puutarha 4B. 1992, s. 12-17
- Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat I. Helsinki 1939, s. 143-148
- Knapas, Rainer: Puutarhataide Suomessa 1750-1810. ARS 2. Keuruu 1988, s. 236
- Meinander, K. K. : Fagervik. Herrgårdar i Finland I, Nyland. Helsingfors 1928, s. 45-68

Merivuori, Tuula-Maria: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Helsinki 1987, s. 14

Olausson, Magnus: Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid. Stockholm 1993, s. 154, 523

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993, s. 54

Rosengren, Camilla: Kartanopuistot ja -puutarhat, osa kulttuuriperintöämme. Viherympäristö 3. 1994, s. 32

Sommerschield, Erik: Suomen puutarhataiteesta. Teoksessa Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949, s. 22-24

Kartat, mittapiirroks:

Fagerviks Bruk och Trädgård med närmaste omgivning. Carl Wilander. 1886. Museoviraston rakennushistorian osasto

Fagervik, karta över park- och trädgårdsanläggningarna 1:5000. Elsi Borg, Elli Ruuth. 1920. Teknillinen korkeakoulu

Fagervik, karta över trädgårdsanläggningarna 1:1000. Elli Ruuth, Elsi Borg. 1920. Teknillinen korkeakoulu

Plan av labyrinten i parken 1:400. Elsi Borg. 1920. Teknillinen korkeakoulu

Fagervikin asemapiirros 1:2000. V. Laine, E. Jama, T. Heininen. 1973. Fagervikin kartanon suojelumääräykset. Museovirasto

Kuvat:

Maanmittauslaitos

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto

Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto

Suullista tietoa antaneet:

von Frenckell, Otto. Inkoo 25.9.1996

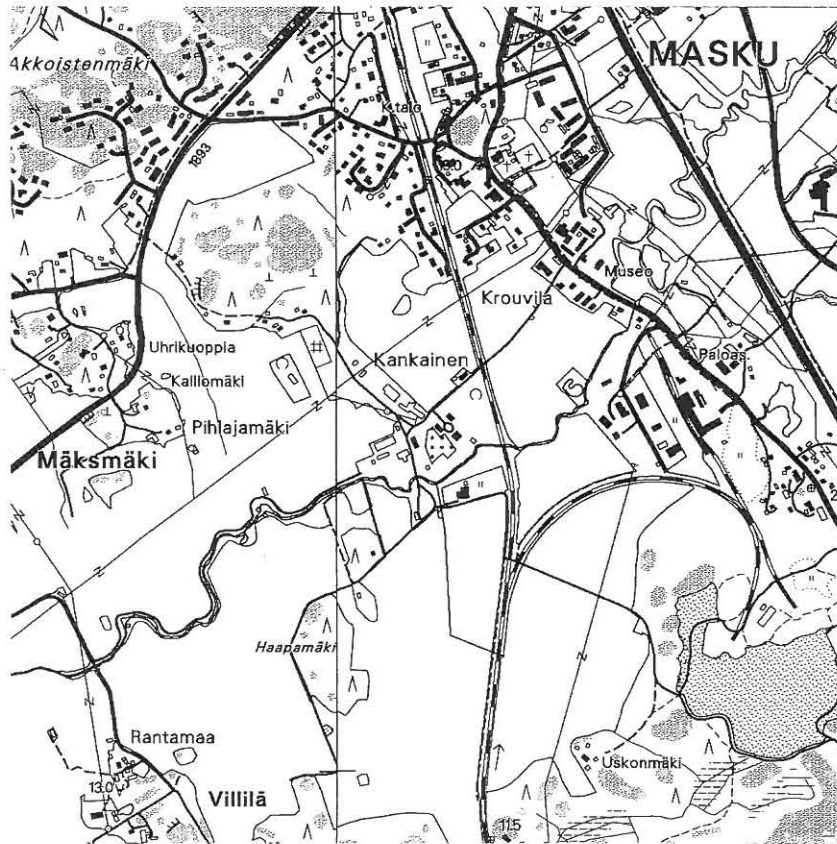
Kenttäkäynnit:

11.6.1996; 26.8.1996; 25.9.1996

yllä: Näkymä muotopuutarhan alaterassilta. 1996 (RH)
alla: Näkymä muotopuutarhan yläterassilta. 1996 (RH)

Kankainen, Kankas

Masku
Turun ja Porin lääni
peruskartta 104407

Historia

Kankaisten kartano on Varsinais-Suomen vanhimpia kartanolinnoja. Linnan vanhimmat osat ovat 1400-luvulta, mutta varsinainen päärakennus rakennettiin Henrik Klaunpoika Hornin omistajakaudella 1500-luvun keskivaiheilla. Päärakennuksen kuutiomainen muoto on kehittynyt puolustustornista ja edustaa 1500-luvun asuntotyyppiä, joka palveli sekä asuntona että puolustusrakennelmana. Linnaa on kunnostettu kahteen otteeseen, ensin 1762-63, sitten 1935 (J. Eklund).

1600-luvun lopulla päärakennusta ympäröi puutarha, joka kuitenkin hävisi 1700-luvun puoliväliin mennessä, jolloin puutarhasta mainittiin vain pieni yrttitarha. Hyödyn aikakaudelta on jäljellä useita koriste- ja lääkekasveina käytettyjä lajeja. 1700-luvun lopussa ja 1800-luvun alussa Nils Fredensköldin puolison Anetten (ent. Edbomin) toimesta puutarhaa kunnostettiin ja laajennettiin. Puutarhaan kuuluivat päärakennukseen liittyvä säännönmukainen osa sekä maisemapuisto. 1900-luvun alussa puutarhaan liitettiin vielä hyötytarha päärakennuksen pohjoispuolelle.

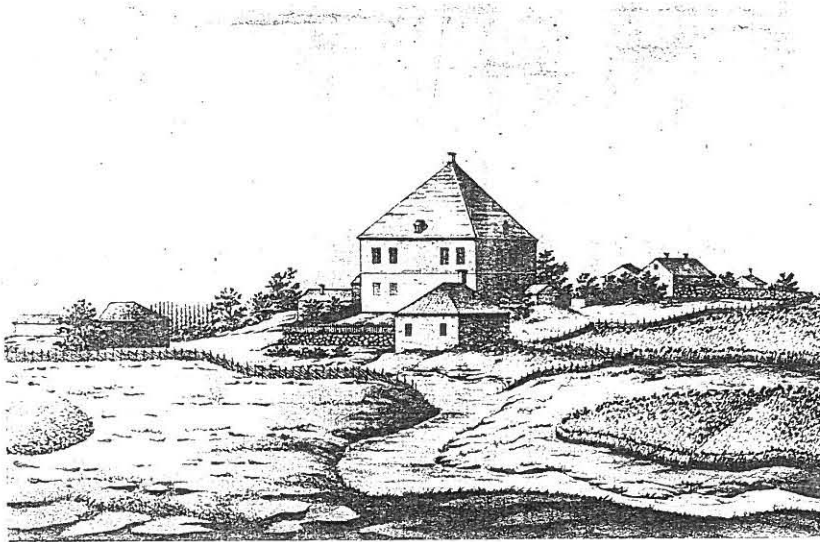
Kuvaus

Kankaisten kartano sijaitsee länsirannikolta Viipuriin vievän vanhan Kuninkaantien varrella, lounaissuomalaisessa alavassa viljelylaaksossa, jossa virtaa Maskunjoki. Kartanoympäristö erottuu puistomaisena saarekkeena avoimessa maisemassa. Linnamainen päärakennus on kartanoalueen keskipiste, jonka ympärillä sijaitsevat puiston eri osat. Päärakennuksen edessä on siipirakennusten rajaama symmetrinen etupiha ja -puutarha (1). Etupihalle saavutaan koillisesta pitkää tammi- ja vaahterakujaa pitkin, jonka katkaisee rautatie. Päärakennuksen sivulla on ruutupuutarha (2). Joen molemmin puolin päärakennuksen takana on umpeenkasvanutta maisemapuistoa (3).

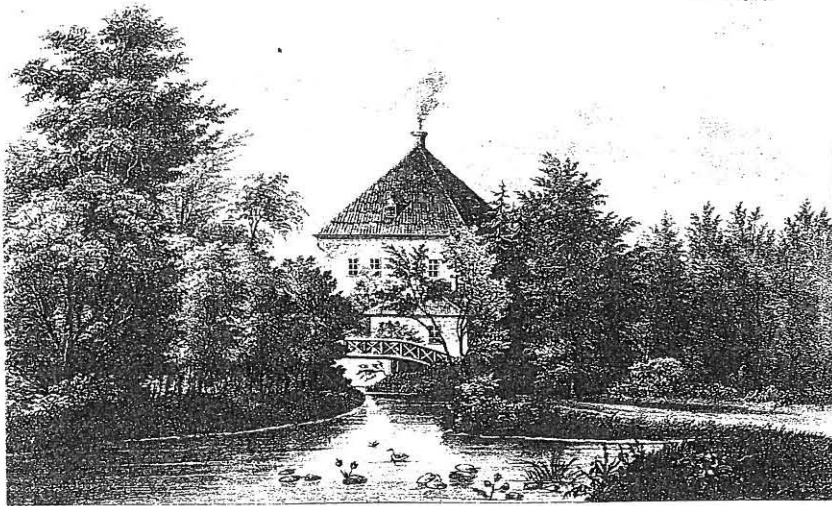

Kankainen 1:4000. 1990 (Maanmittauslaitos)

Piirros vuodelta 1793 (P. Hällström. Museovirasto)

Piirros 1840-luvulta (J. Knutson. Herrgårdar i Finland)

1. Etupiha ja -puutarha

Päärakennuksen eteen jäävä piha ja puutarha ovat todennäköisesti puutarhan vanhimpia osia. Etupiha on siipirakennusten rajaama säännönmukainen avoin piha, jota koristaa todennäköisesti 1800-luvulla lisätty pyöreä nurmikenttä. Etupihaan liittyy puutarha, jonka keskikäytävä ja samalla kartanon sisäänajotie jatkaa päärakennuksen keskiakselia. Piha on hyvin hoidettu ja säilynyt vuoden 1920 mittapiirroksessa esitetyssä tilassa. Vanhat ja kookkaat puut luovat arvokkaan tunnelman. Päärakennusta kehystävät kuunlilja- ja ruttojuuri-istutukset; sisäänkäyntiä reunustavat kesäisin agaavet. Puutarhan etuosaa rajaa osittain huonokuntoinen tuija-aita.

2. Ruutupuutarha

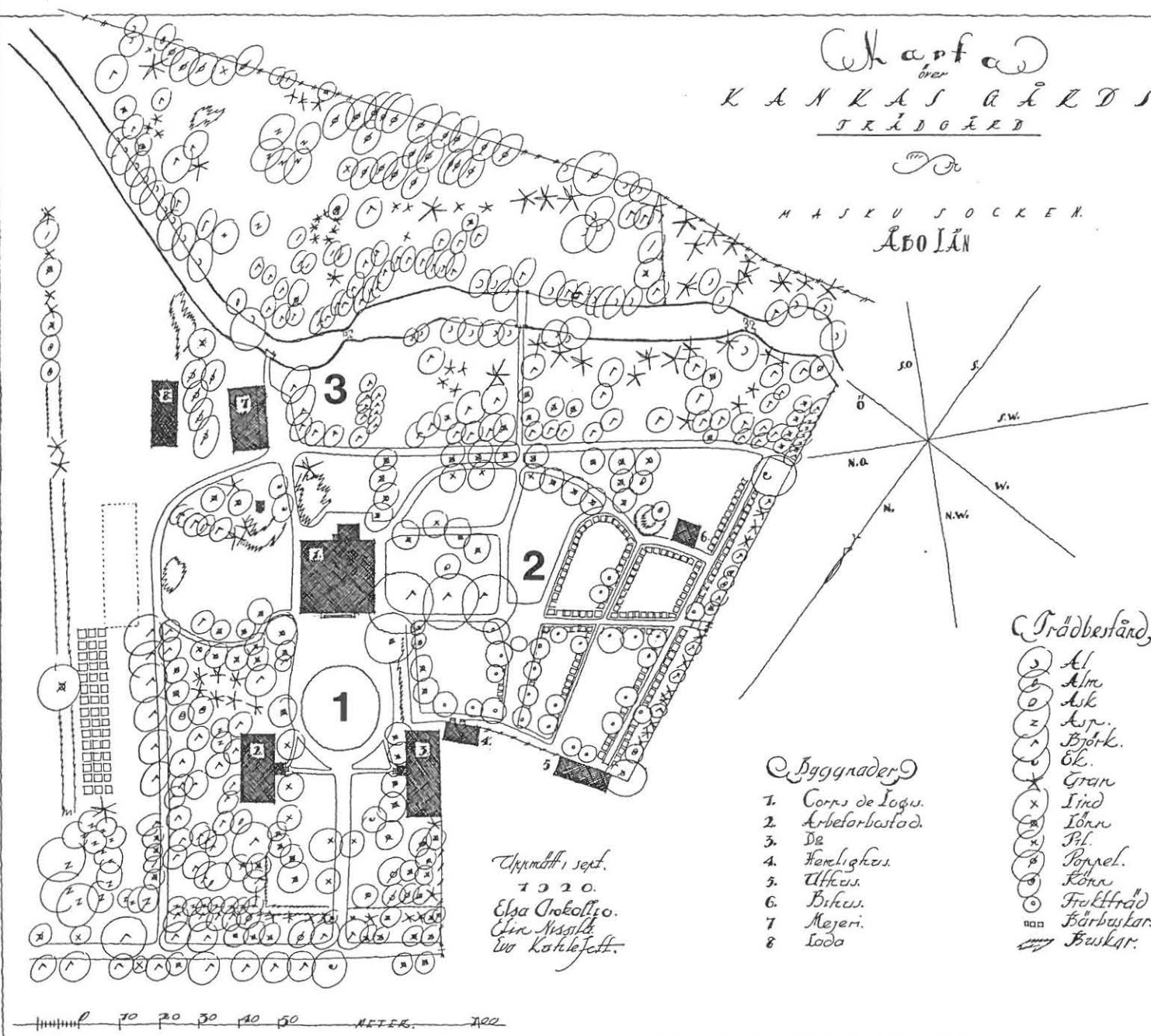
Ruutupuutarha rakennettiin päärakennuksen sivulle todennäköisesti 1700-1800 -lukujen vaihteessa. Vuoden 1920 mittauksissa puutarha oli jaettu epäsäännöllisiin kortteleihin, joista kauimmaisiin oli istutettu marjapensaita ja hedelmäpuita. Mittapiirrokseseen on merkitty myös lehtimaja. Viime vuosikymmenten aikana puutarha on muuttunut täydellisesti, hyötyviljely lopetettu ja korttelit sekä käytävät hävinneet keskikäytävää lukuunottamatta. Aluetta hoidetaan leikattavana nurmipintana.

3. Maisemapuisto

Maisemapuisto perustettiin todennäköisesti 1700-1800 -lukujen vaihteessa. Puisto oli tärkeä osa kartanoympäristöä ja muodosti suositun kuvakulman päärakennukseen. Ihanteellisella paikalla sijaitsevassa puistossa oli pieniä padottuja lampia, kaartuvia käytäviä, lehtimajoja, silta ja huvimaja. Huvimaja on todennäköisesti ollut päärakennuksen keskiakselin linjassa sijaitseva, kuusi-istutusten ympäröimä rakennelma Viinamäeksi kutsutun pienen mäen päällä. 1920-luvun mittapiir-

Wapen
 över
 KANKAISTEN
 TRÄDGÅRD

MASKUSOCKEN
 ÅBO LÄN

Uppteckn. sept.
 1920.
 Elsa Arokallio.
 Elin Nissilä.
 W. Kuhlefelt.

Byggnader

1. Corps de Logis.
2. Arbetarbastad.
3. Dg.
4. Färelighets.
5. Uffens.
6. Biskv.
7. Mejeri.
8. Loda

Trädbestånd

- 1. Al
- 2. Alm
- 3. Ask
- 4. Asp.
- 5. Björk.
- 6. Ek.
- 7. Gran
- 8. Lind
- 9. Lönn
- 10. Pl.
- 11. Poppel.
- 12. Kona
- 13. Frukträd
- 14. Bärbuskar.
- 15. Buskar.

Kankaisten mittaapiirustus vuodelta 1920 (E. Arokallio, E. Nissilä, E. Kuhlefelt. Suomen rakennustaiteen museo)

roksessa tilanne oli jo täydellisesti muuttunut eikä maisemapuiston rakennelmista ollut enää jäljellä muuta kuin silta ja huvimajan ympärillä olevat kuusi-istutukset. Viime vuosikymmenien aikana puisto on kasvanut täydellisesti umpeen.

Nykytila

Kankaisten kartano on Åbo Akademi Stiftelsenin omistuksessa. Kartanon päärakennus ei ole käytössä, mutta sivurakennuksessa asuu säätiön työntekijä. Kartano on tuottava maatila, joka on erikoistunut muutamaaan viljelylajiin. Kartanokokonaisuus on suojeltu rakennussuojelulla 1993, ja laki koskee rakennuksia sekä niihin liittyvää puistoa, jota on säilytettävä ja hoidettava paikan historiallisen luonteen edellyttämällä tavalla.

Arvo

Kankainen on historiallisesti ja rakennustaiteellisesti merkittävä kohde, jossa rakennus ja sitä ympäröivä puisto muodostavat arvokkaan kokonaisuuden. Puisto ja puutarha ovat kadottaneet historialliset piirteensä ja jääneet lähinnä päärakennusta säestäväksi, puistomaiseksi ympäristöksi.

Toimenpidesuosituks

Etupiha ja -puutarha: Etupuutarhaa rajaava tuija-aita kunnostetaan. Puiden kunto kartoitetaan.

Ruutupuutarha: Mahdollisen kunnostuksen yhteydessä päärakennuksen sivulla sijaitseva ruutupuutarha on tärkeä osa-alue. Puutarhan vaiheiden tarkempi selvittäminen on välttämätöntä. Hyötypuutarhan palauttamista on harkittava.

Maisemapuisto: Kunnostuksen yhteydessä maisemapuisto on toinen tärkeä osa-alue. Puiston kadonneet rakenteet on selvitettävä tarkemmin.

Lähteet:

Gardberg, C. J. ja Kaj Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989, s. 24-27
Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939, s. 478-484
Kankaisten kartanon suojelumääräys. Museovirasto. 1993
Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993, s. 35
Silkkilä, Onni ja Aarre Koskinen: Lounais-Suomen kulttuurikasvistoa. Eräiden kartanoiden, pappiloiden ja virkatalojen kasvistosta. Turun maakuntamuseo. 1990
Sommerschield, Erik: Suomen puutarhataiteesta. Teoksessa Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949, s. 20-29
Stigell, Anna-Lisa: Kankas. Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928, s. 231-256

Kartat, mittapiirroks:

Kankas, karta över trädgård 1:1000. Elsa Arokallio, Elin Nissilä, Eva Kuhlefelt. 1920. Suomen rakennustaiteen museo
Slottegårdens renoveringsplan 1:250. Udo Druva. 1993. Museoviraston rakennushistorian osasto

Kuvat:

Maanmittauslaitos
Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto
Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto
Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto

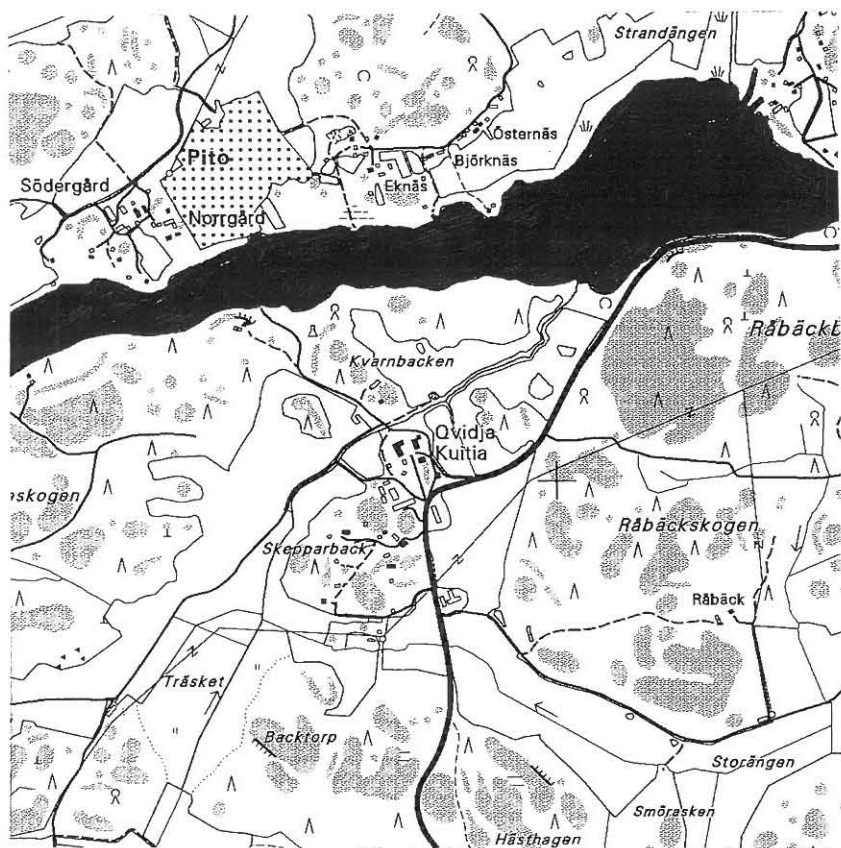
Kenttäkäynti:

26.6.1996

yllä: Näkymä etupihalle. 1996 (RH)
alla: Näkymä ruutupuutarhaan. 1996 (RH)

Kuitia, Qvidja

Parainen
Turun ja Porin lääni
peruskartta 1043 10

Historia

Kuitian kartano on maamme vanhimpia kartanolinnoja, jonka vaiheet liittyvät vaikutusvaltaiseen Flemingin sukuun. Kartanon harmaakivinen linna on Suomen vanhin tunnettu parituparakennus ja rakennettiin Joakim Flemingin omistuskaudella 1480-luvulla. 1600-luvun aikana rappeutunut linna kunnostettiin 1770-luvulla von Mellinin toimesta. Linnan vastapäätä sijaitseva nykyinen päärakennus rakennettiin 1700-1800 -luvulla vanhempaa alkuperää olevien kellareiden päälle.

Puutarhan varhaisimmista vaiheista ei ole säilynyt varmoja tietoja. Von Mellinin toimesta 1700-luvun lopulla perustettiin kortteleihin jaettu ruutupuutarha. Kasvitieteellisen inventoinnin yhteydessä on löydetty runsaasti hyödyn aikakaudelta peräisin olevia lääke- ja koristekasveja. Vuoden 1805 kartassa esitetään etupihan jatkeena oleva ruutupuutarha sekä joen toisella puolella sijaitseva keittiöpuutarha. Vuoden 1920 mittauksessa näkyy ruutupuutarhan ja keittiöpuutarhan lisäksi etupihan ympärillä maisemapuistoa, josta johtaa polku meren rantaan ja af Heurlin -suvun hautapaikalle.

Kuvaus

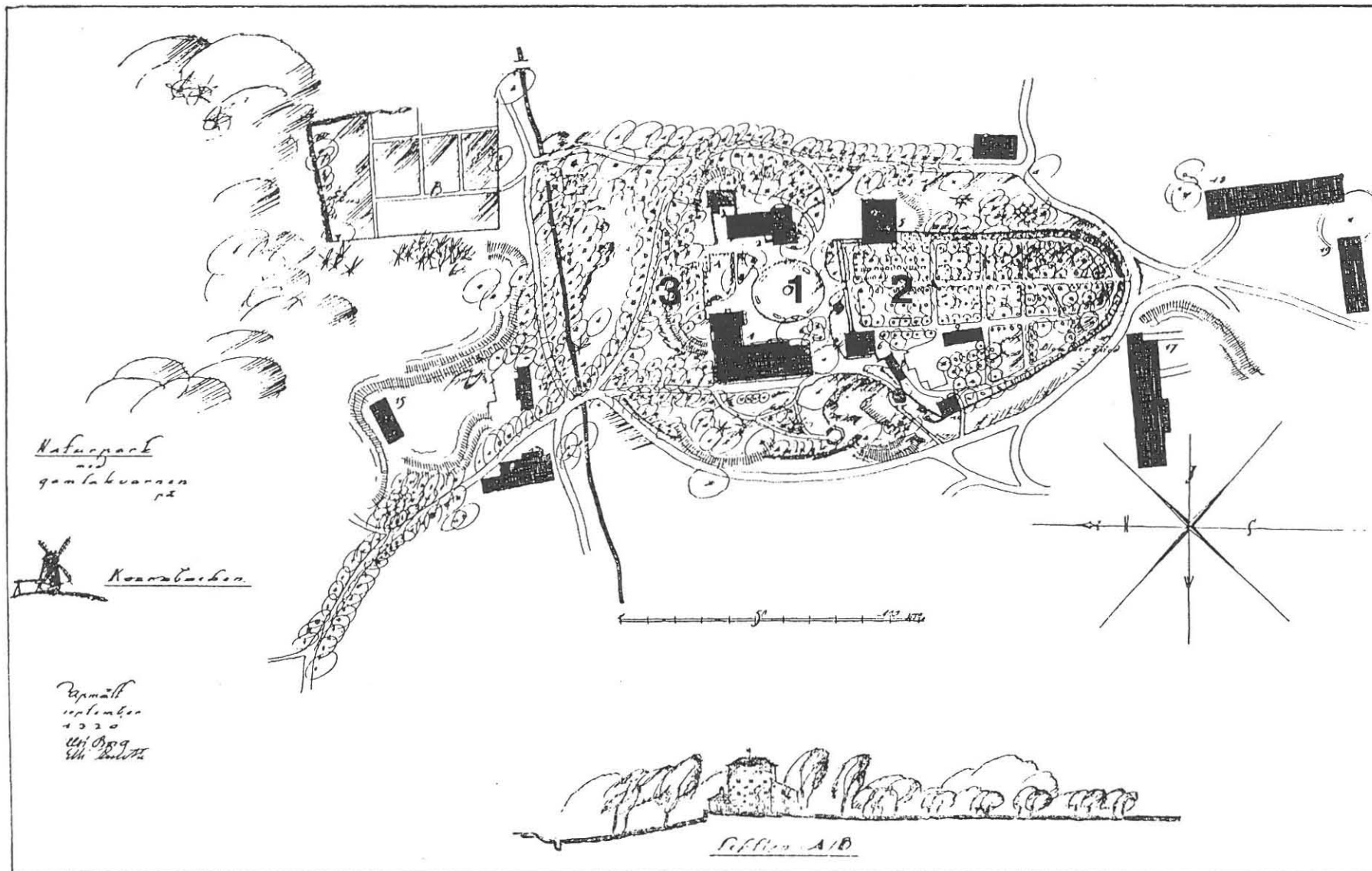
Kuitian kartano sijaitsee Lemlahden saarella rehevässä lounaissuomalaisessa sisäsaaristossa. Kartanorakennukset sijaitsevat maisemallisesti hallitsevalla paikalla kukkulalla, jota ympäröi linnan perustamisen aikoihin meri ja nykyään peltolaakso. Linna ja linnaan liittyvät rakennukset rajaavat etupihaa (1). Etupihan jatkeena on ruutupuutarha (2) ja kukkulan rinteessä maisemapuisto (3).

Kuittia 1:4000. 1992 (Maanmittauslaitos)

1. Corps de logis	5. Gamla magasinnet	9. Drivhus	13. Arbetarbostad	17. Stall o. ladugård
2. Gamla magasinnet	6. Trädgårdsmästarbostad	10. Redskapshus	14. Gammal tvättstuga	18. Redskaps- o. vedbod
3. Smedja	7. Lusthus	11. Uthus	15. Gammal ria	19. d:o d:o
4. Gammal byggnadssockel	8. Drivhus	12. Hönshus	16. Gärdskontor	20. Jättegryta

Kuitian mittauspöörustus vuodelta 1920 (E. Borg, E. Ruuth. Herrgårdar i Finland)

ten välittömään ympäristöön. Vuoden 1920 mittapiirroksessa esitetyistä rakenteista ovat säilyneet rauta-aidalla ympäröity hiidenkirnu ja kivimuurit. Osa poluista ja istutuksista on hävinnyt.

Nykytila

Kuitian kartano on yksityinen, ja sen omistaa tällä hetkellä vuodesta 1777 hallinneen omistajasuvun jälkeläinen Anders af Heurlin. Kartano toimii edelleen maatilana. Harmaakivinen kartanolinna on yleisölle avoinna, ja sitä vuokrataan edustustilaisuuksiin. Kohdetta ei ole suojeltu.

Arvo

Kuitia on historiallisesti ja rakennustaiteellisesti merkittävä kartanoympäristö, johon kuuluu keskiaikainen harmaakivilinna sekä useita alkuperäisenä säilyneitä 1700-1900 -luvun rakennuksia. Kartanoon kuuluvan ruutupuutarhan ja maisemapuiston historialliset piirteet ovat osittain hävinneet.

Toimenpidesuositukset

Ruutupuutarha: Ruutupuutarhan korttelit palautetaan, ja istutukset uusitaan.

Maisemapuisto: Maisemapuiston historiallisia piirteitä on selvitettävä tarkemmin. Puiden kunto kartoitetaan, ja rakenteet kunnostetaan.

Lähteet:

Gardberg, C. J. ja Kaj Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989, s. 12-15
Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Kuitia. Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939, s. 168-171

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö.
Helsinki 1993, s. 38

Roos, J. E.: Qvidja. Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928, s. 87-104

Kartat, mittapiirroks:

Qvidja enligt en karta av år 1805. Turun maanmittaustoimisto. Teoksessa Herrgårdar i Finland II

Plan över trädgårdsanläggningarna och ekonomibyggnaderna år 1920.
Elsi Borg, Elli Ruuth. Teoksessa Herrgårdar i Finland II

Kuvat:

Maanmittauslaitos

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto

Kenttäkäynti:

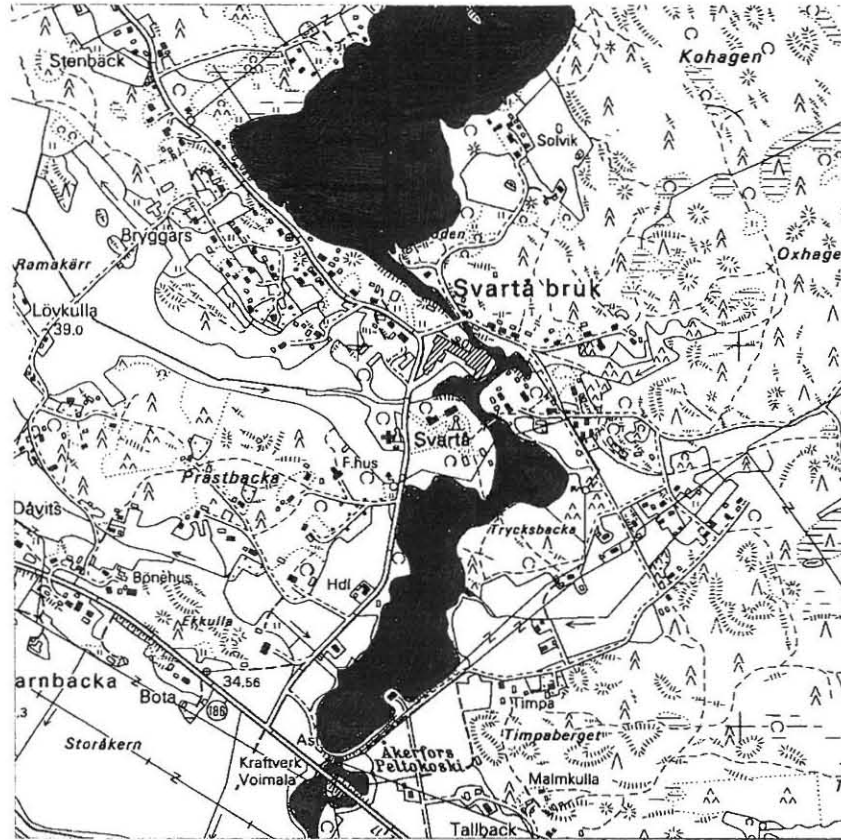
8.7.1996

yllä: Näkymä etupihalle. 1996 (RH)

alla: Näkymä ruutupuutarhasta linnalle. 1996 (RH)

Mustio, Svartå

Karjaa
Uudenmaan lääni
peruskartta 201412

Historia

Mustion ruukinalue Karjaalla on maan vanhimpia ruukkikokonaisuuksia, jonka pitkä teollinen historia ulottuu 1500-luvun puolivälistä nykypäivään asti. Suotuisa sijainti Lohjanjärvestä mereen virtaavan Mustionjoen varrella tarjosi ruukkitoiminnalle hyvät edellytykset: vesivoimaa, metsää ja yhteydet ulkomaille. Ruukin varsinainen toiminta alkoi 1616, ja kukoistus ajoittui 1700-luvun loppupuolelle, Magnus Linder II:sen omistajakaudelle, jolloin tilaa laajennettiin ja rakennettiin aikansa huomattavimpiin kuuluva, uutta kustavilaista tyyliä edustava puinen päärakennus (C.F.Schröder, E.Palmstedt, 1783-92). Kartanoympäristöä täydennettiin 1800-luvulla huvimajoilla sekä uusgoottilaiseen tyyliin rakennetulla tallilla, vaunuvajalla (A. F. Granstedt, 1859) ja portilla.

Mustion kartanopuistolla on monivaiheinen historia, jonka aikana puistoa on useaan kertaan muutettu. Ennen 1700-lukua Mustiossa oli pieni, rakennuksesta irrallaan sijaitseva keittiöpuutarha, joka esiintyy vuoden 1864 kartassa ”Pienen puutarhan” nimellä. Samassa kartassa näkyy niemen eteläosassa sijainnut, kortteleihin jaettu puutarha, ”Suuri puutarha”, jossa kasvoi todennäköisesti hedelmäpuita, hyöty- ja koristekasveja. Varsinainen päärakennukseen liittyvä puisto rakennettiin todennäköisesti 1700-luvun loppupuolella tai 1800-luvun alussa. Puiston lisäksi joen toisella puolella oli huomattavan laaja hedelmä- ja hyötytarha.

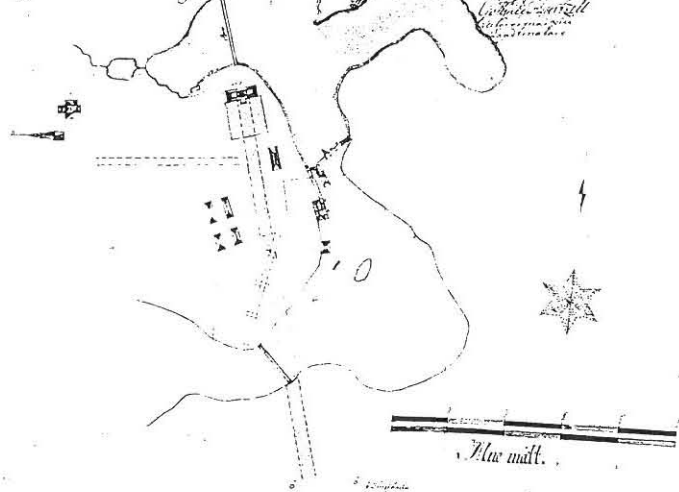
Kuvaus

Mustio sijaitsee Lohjanjärvestä laskevan Mustionjoen varrella, läntisen Uudenmaan vanhassa viljelysmasemassa. Ruukinalue on rakentunut joen mutkittelleen, padotun poukaman ympärille: teollisuus pohjoiselle rannalle, päärakennus maisemapuistoinen läntiselle (1), Trycksbackan

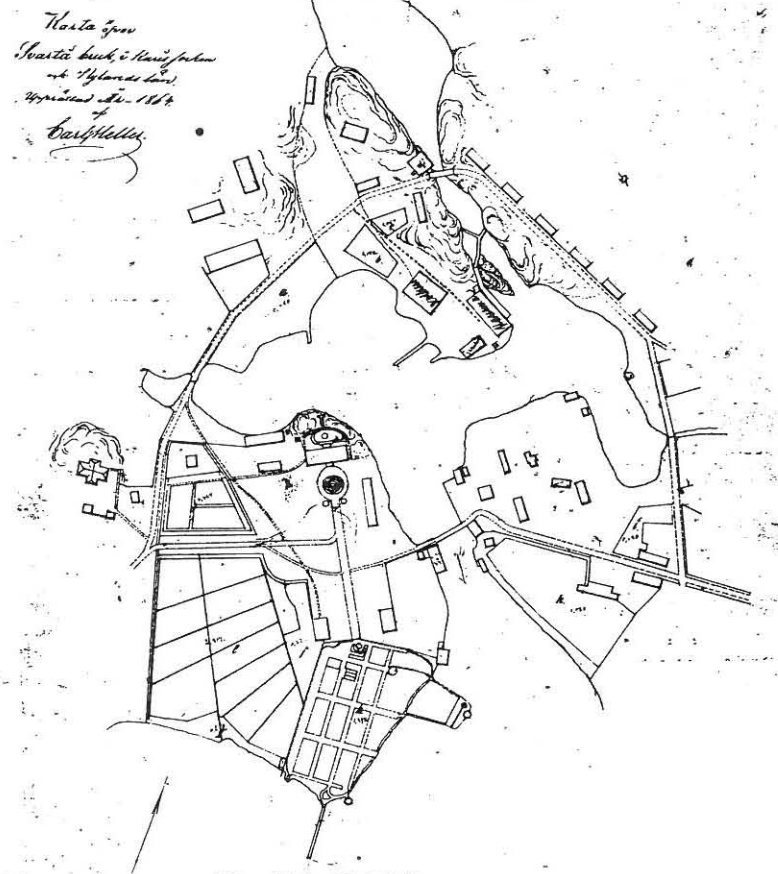

Mustio 1:4000. 1972 (Maanmittauslaitos)

Afsättning öfver En Del Af Svarta Björk Upprättad Åhr 1787.

Mustion suunnitelma vuodelta 1787 (G. Hartzell. Brandförsäkringsbolag, Stockholm)

mäen luonnonpuisto eteläiselle (2) ja työväenasunnot ja hyötytarha itäisen rannan Puutarhamäelle (3). Kartanoon saavutaan lännestä portin ja puukujan kautta. Päärakennus sijaitsee ruukinalueen keskellä, maisemallisesti hallitsevassa paikassa, josta avautuu näkymä rakennuksen eteläpuolelle levittäytyvään puistoon. Joen toisella puolella sijaitsevalle Puutarhamäelle ja Trycksbackan luonnonpuistoon päästään siltoja pitkin.

1. Maisemapuisto

Mustion kartanopuisto sisältää useita historiallisia kerroksia, jotka käyvät ilmi vuosien 1787, 1864 ja 1922 kartoista ja piirroksista. Päärakennukseen liittyvän puiston perustaminen ajoittuu tyyllillisesti muotopuutarhan ja maisemapuiston murrosaikaan, jolloin toisaalta pidettiin vielä kiinni säännönmukaisista akselisommitelmista, mutta toisaalta siirryttiin jo kohti vapaampaa, epäsymmetrisempää suunnittelua. Puistoa hallitsi kaksi akselia: päärakennukselta lähtevä pitkä keskiakseli ja sisääntulotietä korostava sivuakseli. Pääakselin luonteesta ei ole tietoa, ja vuoden 1787 barokkisuunnitelma onkin saattanut jäädä suurelta osin toteutumatta. Keskiakselin alkuna oli pyöreä istutuskuvio päärakennuksen edustalla. Akseli jatkui puiston puoliväliin, ”Suureen puutarhaan” asti ja siitä Trycksbackan mäelle perustettuun luonnonpuistoon.

1800-luvulla puistoa muutettiin maisematyylliseksi, ja sinne lisättiin romanttisia aiheita, joihin kartanon silloinen omistaja oli tutustunut Englannin ja mannermaan maisemapuistoissa. 1800-luvun alussa rakennettiin puistoon kaksi huvimajaa, joista toinen sijaitsi Trycksbackaniin johtavan sillan vieressä ja toinen, antiikin temppelein muotoinen kupolikattoinen paviljonki (E. Palmstedt) jokeen rakennetulla saarella. Todennäköisesti tältä ajalta ovat peräisin myös ”Rakkautensilta” ja päärakennuksen edustalla sijaitseva Diana-patsas (R. Frémin, 1717). 1800-luvun puolivälissä rakennettiin sivurakennukset, talli ja

TRÄDBETTÄND

① Al	⑩ Kallare
② Alm	⑪ Lind
③ Ask	⑫ Lönn
④ Björk	⑬ Pål
⑤ Bok	⑭ Poppel
⑥ Buskar	⑮ Oxeltrod
⑦ Hårbuskar	⑯ Källa
⑧ Ek	⑰ Tall
⑨ Inublad	⑱ Thuja
* Gran	⑲ Vårdräktträd

FÖRHÄRTINGAR

1 Corps de logis	12 Kurthus
2 Kyrkbyggnad	13 Kyrkhus
3 Kyrka	14 Källare
4 Klockstapel	15 Ladugård
5 Familjegrav	16 Lada
6 Kontorbyggnad	17 Snickeri
7 Arbetarbofstad	18 Fabrik
8 Kraftcentral	19 Magasin
9 Badik	20 Kraftcentral
10 Stall	21 Örnsturi
11 Vagnstall	22 Rida

Mustion mittauspiirustus vuodelta 1922 (E. Borg, E. Kuhlefelt. TKK)

vaunuvaja, jotka sijaitsivat symmetrisesti keskiakselin molemmin puolin ”Suuren puutarhan” rajalla. Samaan aikaan keskiakselia korostettiin myös tammi- ja lehmuskujanteella. Vuosisadan vaihteessa puistoon istutettiin runsaasti eksoottisia puulajeja, mm. korkkipuu, amerikkalainen jalopähkinä ja erikoisia havupuita.

Suurin muutos tapahtui 1900-luvun alussa ”Suuren” ja ”Pienen puutarhan” raivaamisen yhteydessä, jolloin luovuttiin puutarhan hyötyviljelystä. ”Pienen puutarhan” paikalle perustettiin tenniskenttä ja ”Suuren” tilalle maisematuulinen puisto, joka lopullisesti hajotti akselisommitelman. Tärkeimmäksi näkyväksi muodostui viistosti päärakennukselta joelle avattu näkymä, jonka etualalla oli kuvioistutuksin ympäröity Diana-patsas.

Puutarhan vanhimmista osista ei ole säilynyt mitään, mutta kasvitieteellinen tutkimus antaisi ehkä enemmän tietoa varhaisesta puutarhakulttuurista. Vuoden 1787 suunnitelmasta on jäljellä osa keskiakselia. 1800-luvulta on säilynyt vanhoja jalopuita, joista suuri osa on kuitenkin huonossa kunnossa. Puiston arvokkaan puuston joukossa on muutamia harvinaisuuksia ja lajinsa kookkaimpia yksilöitä, esim. kanadanhemlockki, kanadantuija, siperianpihta ja tuoksupoppeli. Puiston molemmat huvimajat ovat hävinneet; sillan vieressä sijainnut jo ennen 1920-lukua ja saarelle rakennettu 1950-luvulla, jolloin joen patoamisen yhteydessä koko saari jäi veden alle. Nykyinen ”Rakkaudensilta” on rakennettu 1950-luvulla.

Viime vuosina puistossa on tehty voimakasta raivausta ja uudisrakentamista, jossa tarkoituksena on palauttaa 1922 mittapiirroksessa esitetty tilanne. Näkymiä on avattu, polkuja perustettu ja romanttisen puiston aiheita rekonstruoitu, lähinnä lisäämään kohteen arvoa kartanohotellina ja matkailunähtävyytenä. Sillan viereen on rekonstruoitu uusi paviljonki saarella sijainneen Palmstedtin temppelein mallin mukaan. Lisäksi puistoon on pystytetty uusia patsaita, valaisimet on muutettu vanhantyylliseksi ja keskiakselille vaunuvajan ja tallin väliin rakennettu uudentyylinen suihkukaivosommitelma. Uusi käyttötarkoitus on tuonut

mukanaan myös opasteet ja pysäköintialueet, joista osa on järjestetty päärakennuksen luoteispuolelle sisäänkäynnin yhteyteen ja osa tuotu puistoon entisen kellarin paikalle.

2. Luonnonpuisto

Entisenä laidunalueena käytetty Trycksbackan mäki liitettiin puistoon todennäköisesti ruukin laajenemisen yhteydessä 1700-luvun lopulla. Mäki säilytti pitkään laiduntamisen aikana syntyneen puoliavoimen, puistomaisen luonteensa, joka korostui, kun sinne istutettiin jalopuita ja ulkomaisia havupuita. Istutetuista puista mainitaan mm. tammi, lehmus, vaahtera, saarni ja pyökki. Vuoden 1787 suunnitelmassa päärakennukselta lähtevä keskiakseli oli piirretty jatkumaan Trycksbackan jyrkkään rinteeseen, mutta akselin luonteesta ei ole tarkempaa tietoa. 1800-luvun alussa rakennettiin akselin päätteeksi keskiaikaista linnantornia esittävä kulissirakennus, jonne johti kiemurteleva polku mäkeä ylös.

Trycksbackan luonnonpuisto on maisemapuiston ja luonnonpuiston yhdistelmä, jonka arvokkaimman osan muodostaa monipuolinen kasvillisuus. Puisto on vuosikymmenten aikana kasvanut umpeen, ja luontaisiksi valtapuiksi ovat nousseet kuuset ja männyt. Akselin päätteellä ollut kulissirakennus purettiin 1960-luvulla. Viime vuosina puistossa on tehty voimakasta raivausta. Keskiakseli on palautettu, ja puistoon on rakennettu luontopolku opasteineen.

3. Puutarhamäki

Puutarhamäki liitettiin osaksi puistoa 1700-luvun lopussa kartanon laajenemisen yhteydessä. Työväenasuntojen lisäksi Puutarhamäellä oli uusgoottilaiseen tyyliin rakennettu viljamakasiini ja 1840-luvulla rakennettu kasvihuone, jossa viljeltiin mm. viinirypäleitä, kahvipensaita ja ananasta. Nykyisin viljamakasiini, työväenasunnot ja osa kasvihuoneesta ovat hotellikäytössä. Korkealla kalliolla ruukinkadun takana

Mustio (Museovirasto)

sijaitsi vuonna 1822 signeeratun Carl von Kugelgenin maalauksen mukaan huvimaja, jonka sisällä oli vesisäiliö joen poukamassa olevaa suihkulähdettä varten. Vuoden 1922 mittauksissa joen rannassa oli aikanaan laaja, maan suurimpiin kuuluva hedelmätarha, joka on myöhemmin hävinnyt. Vuonna 1995 perustettiin samaan rinteeseen kartanohotellin keittiöpuutarha.

Nykytila

Mustio on siirtynyt takaisin Linder-suvulle 1980-luvun puolivälissä ja toimii nykyisin kartanohotellina ja matkailunähtävyytenä. Päärakennus on restauroitu Museoviraston avustuksella ja avattu yleisölle. Muita rakennuksia ja puistoa on kunnostettu vastaamaan kartanohotellin ja matkailunähtävyyden tarpeita. Ruukinalueen pitkään toimineen massatehtaan tilalle on tullut laivasisustusten valmistukseen erikoistunut tehdas. Kartanoympäristö on suojeltu valtioneuvoston päätöksellä rakennussuojelulain 1987. Laki koskee kartanon päärakennusta ja sitä ympäröivää puistoa, jota on hoidettava paikan kulttuurihistoriallista arvoa vastaavalla tavalla.

Arvo

Mustio on elävä ruukinalue, jolle on leimallista historiallinen kerroksellisuus. Suurimmat äkilliset muutokset ovat tapahtuneet viime vuosikymmenenä, jolloin hotellikäyttö on alkanut ohjata kohteen kehitystä. Kohteen elävöittäminen ja kunnostaminen ovat myönteisiä asioita, edellyttäen että ne tapahtuvat sopuosoinnussa historiallisten, puutarhataiteellisten ja kasvitieteellisten arvojen kanssa, jotka ovat Mustion kohdalla jääneet toissijaisiksi.

Toimenpidesuosituksukset

Maisemapuisto: Puiston kunnostuksen periaatteita olisi harkittava uudelleen. Maisematyylisiä ja akselisommitelmaan kuuluneita piirteitä olisi selvitettävä tarkemmin tyylillisen sekavuuden välttämiseksi. Rakenteiden kunnostuksen periaatteita olisi harkittava uudelleen. Puiden kunto kartoitetaan.

Luonnonpuisto: Kunnostuksen yhteydessä luonnonpuiston maisematyylisiä piirteitä olisi selvitettävä tarkemmin.

Lähteet:

- Backman, Tiina: Mustion ruukki - historiallinen ja käyttötutkimus, osa I. Diplomityö Teknilliseen korkeakouluun. Helsinki 1970
- Borg, Elsi: Vanhat kartanopuutarhat. Arkkitehti 9-10. 1946, s. 153-156
- Gardberg, C. J. ja Kaj Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989, s. 92-97
- Helsingin Sanomat, artikkeli 27.9.1996
- Häyrynen, Maunu: Suomen puutarhataiteen tyyleistä. Puutarha 4B. 1992, s. 16
- Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Mustio. Suomen kartanot ja suurtilat I. Helsinki 1939, s. 133-137
- Karhu, Niilo: Vihreät jättiläiset, Suomen paksuimmat puut. Dendrologian Seura. Helsinki 1995
- Meinander, K. K.: Svartå. Herrgårdar i Finland I, Nyland. Helsingfors 1928, s. 167-186
- Mustion kartanon suojelumääräys. Museovirasto. 1987
- Rakennettu kulttuuriympäristö. Ympäristöministeriö, Museovirasto. Helsinki 1993, s. 55
- Rosengren, Camilla: Mustio - elävä ja uudistuva ruukinpuisto. Viherympäristö 3. 1996, s. 51-53

Kartat, mittapiirrokset:

kartta. sign. Johan Wetterwijt. 1689. Maanmittauslaitoksen arkisto
kartanon ympäristösuunnitelma. sign. Gottfried Hartzell. 1787. Brand-
försäkringsbolag, Stockholm
kartta, sign. Carl Meller. 1864. Kansallisarkisto
Svartå, karta över park och trädgårdsanläggningar 1:2000. Elsi Borg,
Eva Kuhlefeldt. 1922. Teknillinen korkeakoulu
asemapiirros. Håkan Wikberg. 1930. Teknillinen korkeakoulu

Kuvat:

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto
Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto
Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto

Suullista tietoa antaneet:

Rosengren, Camilla. Helsinki 21.8.1996

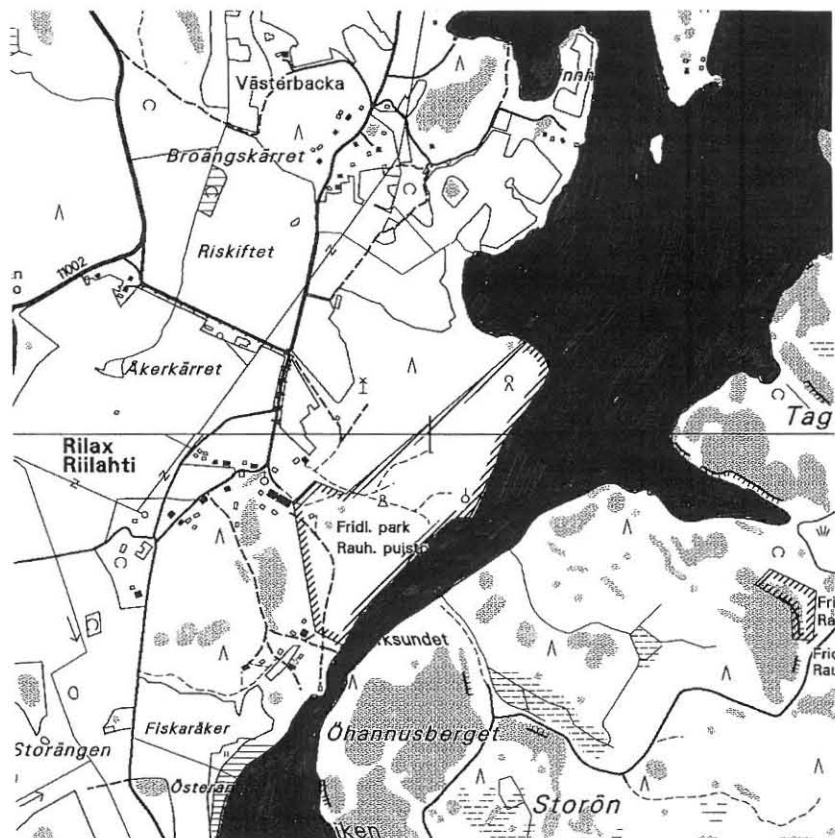
Kenttäkäynnit:

11.6.1996; 25.9.1996

yllä: Näkymä päärakennuksen edestä maisemapuistoon. 1996 (RH)
alla: Näkymä Trycksbackan saarelta maisemapuistoon. 1996 (RH)

Riilahti, Rilax

Tammisaari
Uudenmaan lääni
peruskartta 2011 09

Historia

Riilahti on 1800-luvun kartanoympäristö, jonka historia säteritilana ulottuu 1600-luvulle. Kartano siirtyi vuonna 1725 Aminoff-suvulle ja sai nykyisen muotonsa vaikutusvaltaisen vapaaherra (myöh. kreivi) Johan Fredrik Aminoffin aikana, jolloin rakennettiin uusklassinen päärakennus (P. Granstedt, 1803-06) ja laaja kartanopuisto. Päärakennusta laajennettiin myöhemmin siivellä (G. T. Chiewitz, 1842). Kartanoympäristöön kuuluvat lisäksi talli ja vaunuliiteri (todennäköisesti G. T. Chiewitz), uusgoottilainen kellotorni (C. J. von Heideken) ja useita piharakennuksia. Merkittävien henkilöiden ohella kartanon nimi liittyy myös 27.7.1714 käytyyn Riilahden meritaisteluun, jonka muistoksi on lähistölle pystytetty kaksi obeliskia.

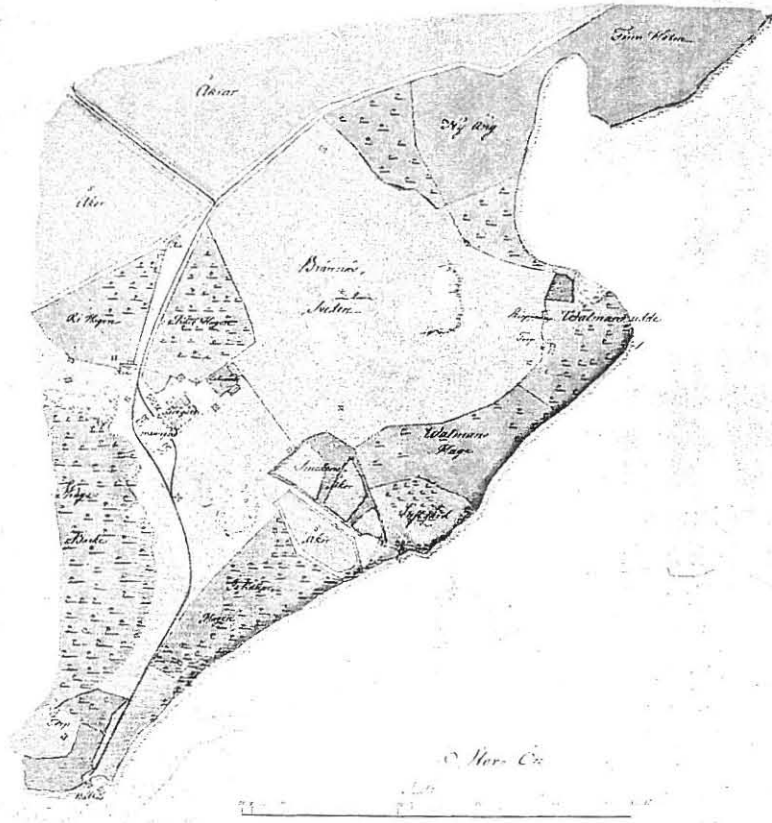
Vuonna 1691 Riilahdesta mainitaan humalatarha ja yksityiskohtana lehtipuiden vähäisyys, mikä viittaa todennäköisesti lehtipuuaineksen ahkeraan talouskäyttöön. Ensimmäinen puutarha ja rakennusten sijaintia kuvaava kartta on vuodelta 1800. Kartassa esitetään neliönmuotoinen asuinpiha, jota rajaavat kaksi symmetrisesti sijaitsevaa asuinrakennusta sekä asuinpihaa jatkava säännöllinen ruutupuutarha. Samalla akselilla asuinpihan ja puutarhan kanssa on karjapiha, joka täydentää symmetristä pihasommitelmaa. Uuden päärakennuksen ja puiston perustamisen yhteydessä 1800-luvun alussa vanha akseli säilytettiin ja uusi päärakennus rakennettiin akselin päätteeksi asuinpihan yhteyteen. Vanha päärakennus, ruutupuutarha ja karjapihan rakennukset siirrettiin kauemmas uuden muotupuutarhan tieltä. Samalla perustettiin kartanoa ympäröivä laaja maisemapuisto.

Kuvas

Riilahden kartano sijaitsee meren rannalla Bromarvin niemimaalla, jolle on tyypillistä kumpuileva harjumaasto ja saariston rehevä kasvil-

Riilahti 1:4000. 1972 (Maanmittauslaitos)

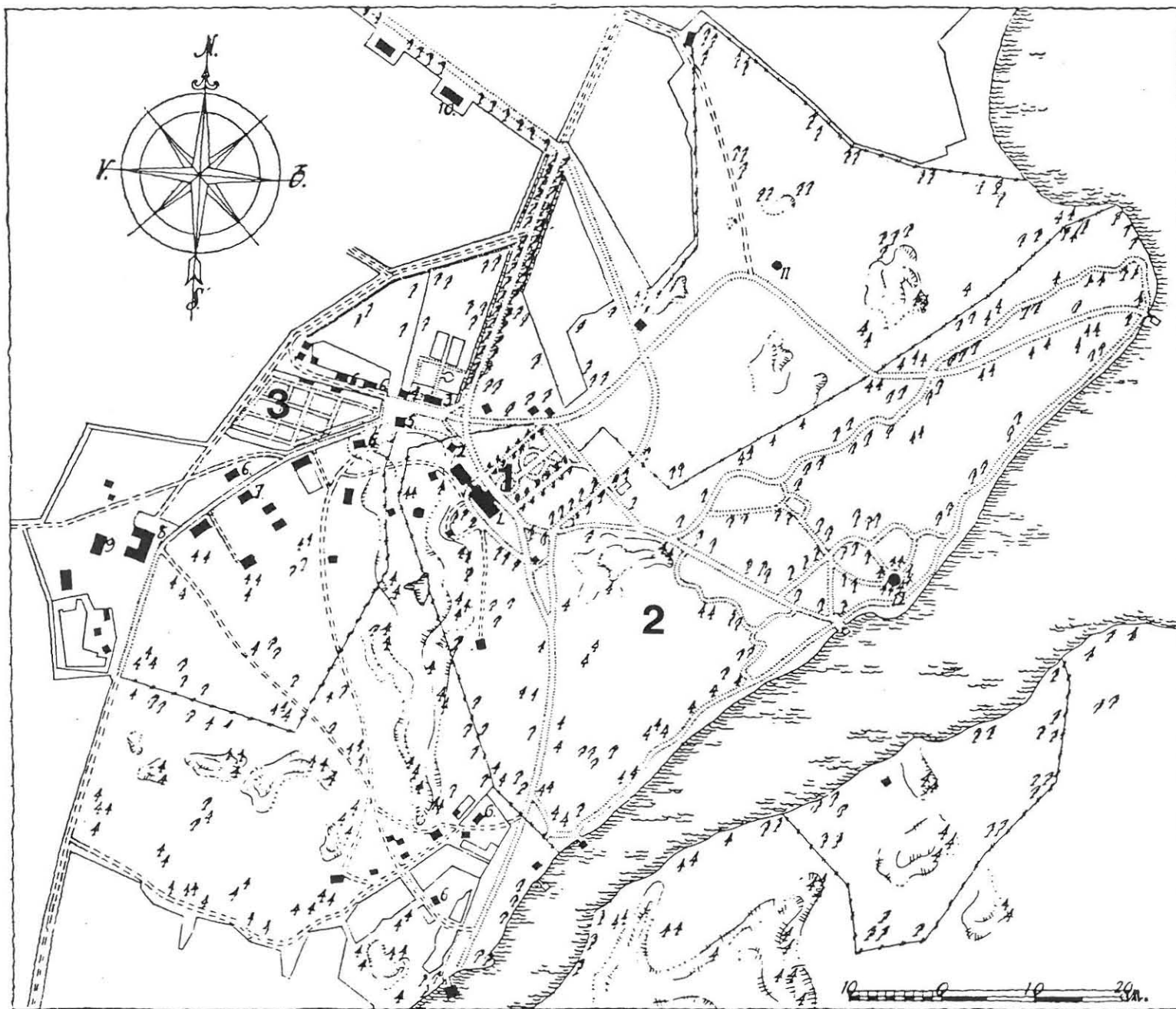
Riilahden kartta vuodelta 1800 (Riilahden kartanon arkisto)

lisuus. Kartanon paikka on peltolaakson ja rantaan ulottuvan puistomet-
sän rajalla. Päärakennukselta avautuu merelle kiilamainen näkymä, jota
hoidetaan laidunnettuna katajaketona. Näkymäakselin päässä on tuuli-
mylly. Riilahteen johtavassa tienhaarassa on valurautainen Rilax-viiri.
Kartanolle johtavat pitkät tammikujat tilusten rajaportilta päärakennuk-
selle. Nykyisestä sisääntulotiestä poiketen vanha sisääntulotie kiersi
päärakennuksen eteläpuolelle ja tarjosi näkymän suoraan päärakennuk-
sen eteen. Kartanoympäristö muodostuu päärakennuksen edustalla
sijaitsevasta muotopuutarhasta (1) ja ympäröivästä maisemapuistosta
(2). Piharakennusten yhteydessä päärakennuksen luoteispuolella on
kortteleihin jaettu keittiöpuutarha (3).

1. Muotopuutarha

Kartanon muotopuutarha rakennettiin 1800-luvun alussa uuden päärä-
kennuksen eteen, vuoden 1800 kartassa esitetyn kuuteen kortteliin
jaetun ruutupuutarhan ja vanhan pihasommitelman tilalle. Muotopuu-
tarhan keskeiset elementit ovat päärakennuksen keskiakselia korostava
symmetrinen käytäväsommitelma, hyvin hoidetut nurmiparterrit,
amfora ja puukujat, jotka rajaavat muotopuutarhaa sivuilta. Muotopuu-
tarhan maisematilaa jatkaa mereen asti ulottuva katajaketo. Katajakedon
ja muotopuutarhan välissä on kiviaita. 1820-luvun akvarellissa (Le
Moine) muotopuutarhaa rajaavat suorat puurivit kolmelta sivulta ja
varsinaisen näkymäakselin sijaan merta kohti johtavat kapeat puukujat.

Muotopuutarha on säilynyt vuoden 1925 mittauspiirroksessa esitetystä
tilassa, joka vastaa todennäköisesti pitkälle myös muotopuutarhan
alkuperäistä 1800-luvun alun asua. Osa poluista on poistettu, samoin
osa istutuksista. Päärakennusta lähinnä oleva pyöreä nurmikenttä on
säilynyt, mutta matalien kesäkukkaistutusten tilalla on ruusupensaita.
Kauempana sijainneen ja sittemmin hävinneen nurmikentän pyöreän
muodon erottaa ruusu- ja pihlaja-angervoistutuksissa, joiden perusteella
vanha kuvio on mahdollista entistää. Puutarhan reunojen puukujat ovat

- 1 Corps de logis
- 2 Klocktorn
- 3 Gama karaktärsbyggnaden
- 4 Vagnslider (Chiewitz)
- 5 Gama stallet (Chiewitz)
- 6 Inspektors- och arbetarbostäder
- 7 Mejeri
- 8 Stall och ladugård
- 9 Gödselstall
- 10 Ria
- 11 Väderkvarn
- 12 Templet i parken

Riilahden mittauspäristus vuodelta 1925 (A. W. Granit. Herrgårdar i Finland)

kasvaneet umpeen ja osittain hävinneet. Viime vuosien aikana raivattu näkymäakseli merelle on tärkeä aihe, joka liittyy puutarhan ympäristöönsä.

2. Maisemapuisto

Kartanon laaja maisemapuisto rakennettiin 1800-luvun alussa. Puiston rakentaminen oli valtava urakka, ja valmistuessaan siitä tuli merkittävä nähtävyys aikansa Suomessa. Maisemapuisto rakennettiin paikalle, jossa oli 1800-luvun kartan mukaan peltoa, niittyä, kaskea ja hakamaata. Ainoana puutarhakulttuuriin viittaavana aiheena oli rannassa sijaitseva ”Lustgården”, aidattu huvipuutarha, jossa kasvoi lehtipuita. Uusi puisto yhdisti aiemmin erillään sijainneen huvipuutarhan varsinaiseen puutarhaan.

Maisemapuiston rakennustöihin kuuluivat romanttiset rakennelmat, istutukset ja käytävät. Huvipuutarhan paikalle meren rantatörmälle oli tarkoitus rakentaa Kustaa III:lle ja Aleksanteri I:lle omistettu ”Kiitollisuuden temppeli” Engelin piirustusten mukaan, mutta sen sijaan rakennettiin puinen paviljonki, joka korvattiin 1850-luvulla kivisellä pyörötemppelillä (C. Th. Chiewitz). Pyörötemppeliltä aukesi merelle näkymä, joka on osittain kasvanut umpeen. Temppelin alla rantapolun varrella on istuinpaikka, jonka selustassa on kallioon hakattuna kirjainyhdistelmä EMB. Pyörötemppelin ohella puiston maisematyylisiä romanttisia elementtejä edustaa kaksi muistouurna. Puistoon istutettiin 1800-luvulla runsaasti jalopuita, joista mainitaan satoja Ruotsista tilattuja tammen-, saarnen- ja ruotsinpihlajantaimia. Puiden istuttamista jatkettiin 1900-luvulla, jolloin puistoon istutettiin mm. pyökkejä. Istutustöiden lisäksi puistoon perustettiin käytäviä, joista osa oli puiden reunustamia suorja kujia ja osa mutkittelevia polkuja, jotka kiertelivät rantoja pitkin. Storön saarelle rakennettiin grotto ja sitä vastapäiselle saarelle paviljonki osaksi koko puiston kiertävää kävelyreittiä.

Maisemapuisto on rehevä, luonnonsuojelulailta rauhoitettu luonnonpuisto, joka on osittain kadottanut maisematyylisiä aiheitaan. Puisto on suurelta osin kasvanut umpeen, mutta viime vuosina päärakennuksen lähiympäristössä ja pyörötemppelin ympärillä on tehty raivaustöitä, joita jatketaan puiston koillisosaan. Puuston ohella polkuja on kunnostettu. Maisemapuiston rakennelmista pyörötemppeli ja uurnat ovat säilyneet, mutta saarella sijainnut paviljonki hävitettiin sodan jälkeen. Grotto on jäljellä ja suojeltu luonnonsuojelulailta.

3. Keittiöpuutarha

Riilahden keittiöpuutarha siirrettiin uuden päärakennuksen ja puutarhasommitelman tieltä tilan luoteisosaan kartanon piharakennusten yhteyteen 1800-luvun alussa. Keittiöpuutarha on kortteleihin jaettu symmetrinen ruutupuutarha, joka on edelleen käytössä. Puutarhan kasvihuone on purettu.

Nykytila

Riilahti on Aminoffien suvussa säilynyt yksityinen kartano, jonka nykyinen omistaja on kreivi Berndt Aminoff. Varsinaista päärakennusta asuttaa Aminoffin vanhempi sukupolvi ja sivussa sijaitsevaa entistä päärakennusta nuorempi Mikael Aminoff perheineen. Kartanossa toimii ratsutila. Kohdetta ei ole suojeltu.

Arvo

Riilahti on historiallisten, rakennustaiteellisten ja puutarhataiteellisten arvojensa perusteella merkittävä kartanoympäristö, joka on säilynyt erittäin hyvin nykypäivään. Puutarhan ja puiston osalta suurin muutos on ollut umpeenkasvaminen. Puuston raivaus ja polkujen palauttaminen on hyvä alku puiston kunnostustöille.

Toimenpidesuositukset

Muotopuutarha: Muotopuutarhan vaiheita ja mahdollisia esikuvia on selvitettävä tarkemmin. Käytävät ja istutukset kunnostetaan. Puutarhaa rajaavat puurivit kunnostetaan.

Maisemapuisto: Puusto ja kasvillisuus kartoitetaan; polut kunnostetaan. Paviljongin ympäristö raivataan.

Lähteet:

Aminoff, J. F. A.: Rilax. Herrgårdar i Finland I, Nyland. Helsingfors 1928, s. 289-315

Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat 1. Helsinki 1939, s. 53-56

Knapas, Rainer: Puutarhataide Suomessa 1750-1810. ARS 2. Keuruu 1988, s. 234-243

Häyrynen, Maunu: Suomen puutarhataiteen tyyleistä. Puutarha 4 B. 1992, s. 12-17

Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993, s. 63

Rosengren, Camilla: Riilahden kartanopuisto - kustavilainen maisema. Viherympäristö 4. 1994, s. 34-36

Kartat, mittapiirrokset:

Del av karta över Rilax av år 1691. Teoksessa Herrgårdar i Finland I

Karta över Rilax gård med närmaste omgivning år 1800. Riilahden kartanon arkisto. Teoksessa Herrgårdar i Finland I

Karta över alla ägorna till Rilax säteri, med underlydande torp och lägenheter belägne, inom Bromarfs socken, Nylands län, upprättad i och för ekonomiskt behov år 1892 af John Cas. Leander

Karta öfver Rilax revir i Bromarv socken Efter äldre kartor sammantällda vid skogsindelning år 1925 af A. W. Granit Skogsbyrå. A. W. Granit. Teoksessa Herrgårdar i Finland I

Kuvat:

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto

Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto

Suullista tietoa antaneet:

Aminoff, Berndt ja Mikael. Riilahti 3.7. 1996

Kenttäkäynti:

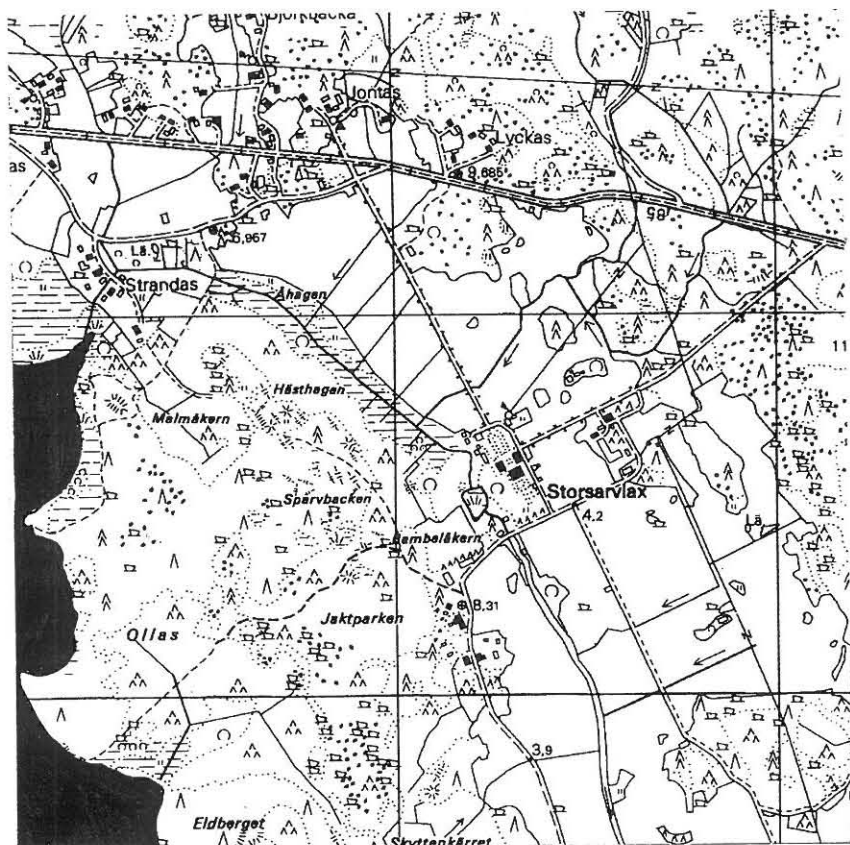
3.7. 1996

yllä: Näkymä muotopuutarhasta päärakennukselle. 1996 (RH)

alla: Näkymä päärakennukselta muotopuutarhaan ja merelle. 1996 (RH)

Sarvilahti, Sarvlaks, Suur-Sarvilahti, Stor-Sarvlaks

Pernaja
Uudenmaan lääni
peruskartta 3021 12

Historia

Sarvilahti on 1600-luvun barokkilinna, jonka historia säteritilana ulottuu 1400-luvulle. Kartanon merkittävin rakentamiskausi ajoittui Lorentz Creutz vanhemman omistajakauteen, jolloin rakennettiin kolmikerroksinen kivinen päärakennus (A. Groneberg, 1683) ja läntinen siipirakennus. Säännöllistä, päärakennuksen keskiakselille rakennettua pihasommitelmaa täydennettiin itäisellä siipirakennuksella (1880-luku), symmetrisesti sijaitsevilla tallilla ja viljamakasiinilla (1850-luku) sekä kasvihuoneilla. Vuonna 1914 kartanon maat jaettiin ja tilasta erotettiin vanhan päärakennuksen ja tilan ydinosan muodostama Suur-Sarvilahti sekä pohjoisten osien muodostama Pohjois-Sarvilahti. Sarvilahden kartanon päärakennusta on kunnostettu moneen otteeseen; ensin 1700-luvulla, sitten 1883 (F. A. Sjöström) ja viimeksi 1934 (H. Ekelund), jolloin linna palautettiin 1600-luvun asuun ja ympäristö kunnostettiin uusbarokkityyliseksi puutarhaksi (P. Olsson, 1934).

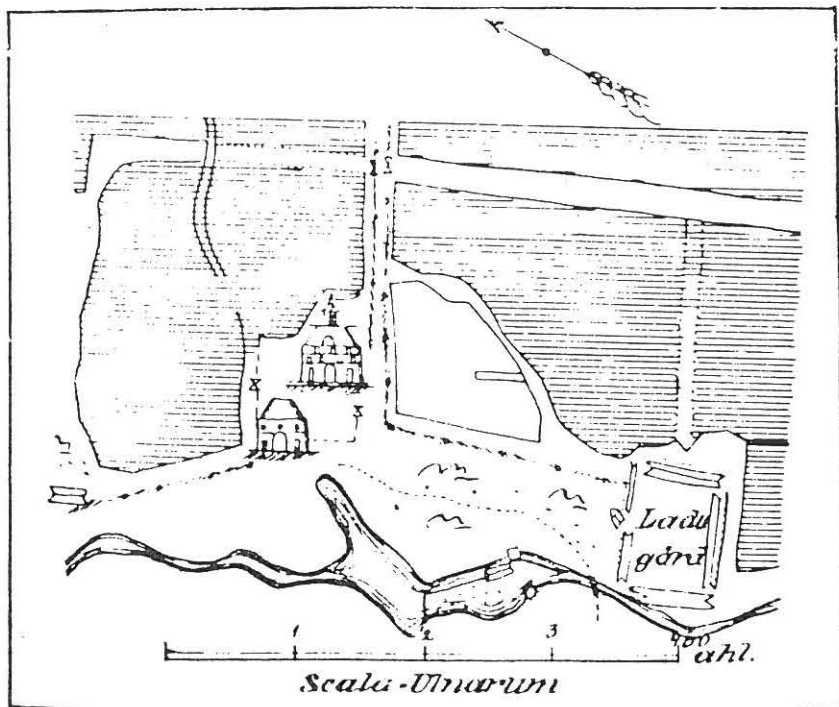
Sarvilahden puutarhan vanhimmat osat ovat todennäköisesti 1600-luvulta. 1700-luvun alussa puutarhassa oli laaja humalaviljelmä. 1818-19 padottiin kartanon sivuitse virtaavaan jokeen lampi, jonka ympärille rakennettiin 1850-luvulla maisemapuisto. Päärakennuksen ja piharakennusten rajaama pihasommitelma ja siihen liittyvät pitkät puukujat ovat 1800-luvulta. Vuonna 1932 etupuutarha muutettiin säännönmukaiseksi muotopuutarhaksi.

Kuvaus

Sarvilahti sijaitsee pitkässä ja kapeassa merenrantaan ulottuvassa pelto-laaksossa, jossa virtaa joki Sarvträskin järvestä mereen. Alunperin kartano sijaitsi aivan meren ääressä, mutta rantaviiva siirtyi maan nousemisen myötä kauemmaksi. Keskellä laaksoa sijaitseva päärakennus

Sarvilahti 1:4000, 1972 (Maanmittauslaitos)

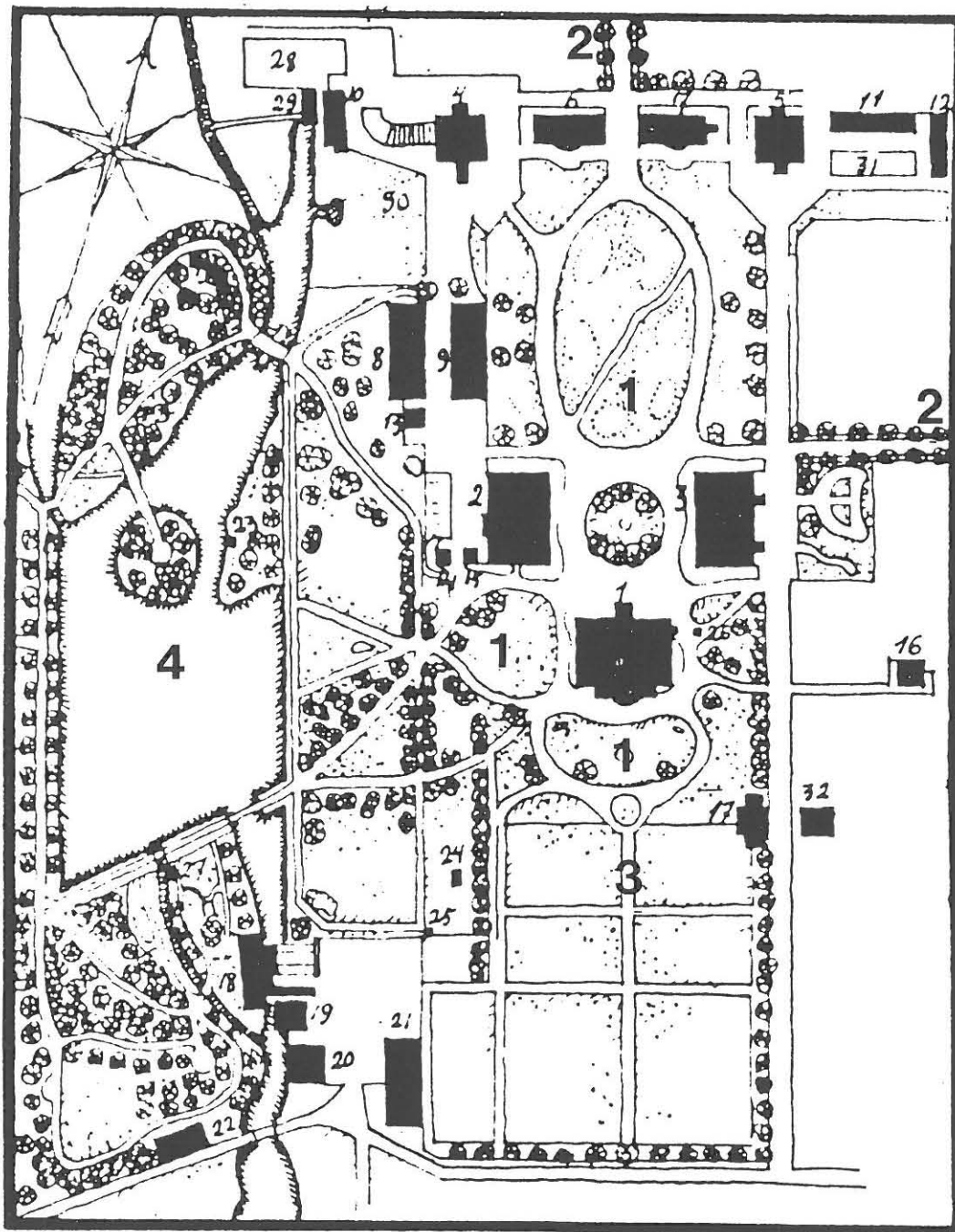
Sarvilahden kartta vuodelta 1732 (Herrgårdar i Finland)

ja Suurelle Rantatielle johtavat koivukujat näkyvät kauas avoimessa maisemassa. Päärakennus ja sen keskiakseli muodostavat sommitelman rungon. Päärakennus ja piharakennukset rajaavat etupihan ja muotopuutarhan (1), jonka keskiakselia jatkaa pohjoiseen puukuja. Toinen puukuja lähtee etupihan sivusta itään (2). Päärakennuksen eteläpuolella sijaitsee ruutupuutarha (3), jonka keskikäytävä jatkaa sommitelman pääakselia etelään. Säännönmukaisen puutarhan länsipuolella sijaitsee umpeenkasvanut maisemapuisto lammen rannalla (4).

1. Muotopuutarha

Päärakennukseen liittyvä piha on esitetty vuoden 1732 kartassa aidattuna alueena, jonka sisäänkäynti oli idästä. Symmetrinen pihasommitelma sai muotonsa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla, jolloin perustettiin piharakennukset ja sisääntuloteitä korostavat puukujat. Vuoden 1900 mittapiirroksessa päärakennuksen edusta esitetään maisematyylisenä, pyöreän nurmikentän koristeltuna pihana, jota reunustivat puurivit ja rakennukset. Itäosan piharakennukset rajasivat väenpihaa, johon johti puinen portti. Paul Olssonin suunnitelmassa vuodelta 1934 edusta kunnostettiin uusbarokkityyliseksi, säännönmukaiseksi muotopuutarhaksi. Osa istutuksista poistettiin, ja käytävät muutettiin suoralinjaisiksi. Kunnostussuunnitelma sisälsi myös puutarhan itä- ja eteläosan. Todenkokoisesti suunnitelmaa ei toteutettu kokonaan, koska osa poluista noudattaa edelleen vuoden 1900 mittapiirroksen mukaisia linjauksia.

Päärakennukseen liittyvä puutarha on säilynyt vuoden 1934 suunnitelmien mukaisena hyvin hoidettuna muotopuutarhana. Puutarhan keskeiset elementit ovat pihaa rajaavat leikatut pensasaidat, hoidetut nurmi- ja sorapinnat sekä korostettu keskiakseli. Siipirakennusten välissä on neliönmuotoinen vesiallas, jota ympäröivät muotoonleikatut tuijat. Nurmikentällä kasvaa vanhoja puita, joista muutamat ovat huonokuntoisia. Vuoden 1900 mittapiirroksessa esitetyt sisäänkäynnin molemmiin puolin sijainneet kasvihuoneet on purettu. Samoin on

1 Corps de logis.	11 Vinkast m. m.	24 Lekhus.
2 Äldre flygeln.	12 Trädgårdsliider.	25 Brunn.
3 Nya flygeln.	13 Hemliga hus.	26 D.o.
4 Stall och vagnliider.	17 Hushållsbod.	27 Badhus.
5 Magasin.	18 Sag.	28 Torkgård.
6 Persikohus.	19 Kvarn.	29 Hundgård.
7 Orangeri.	20 Järn- och kalkbod.	30 Hönsgård.
8 Vedliider.	21 Bräddliider.	31 Drivbänkar
9 Kärrliider.	22 Redskapsliider.	32 Iskällare.
10 Tvättstuga, hönshus m. m.	23 Svanhus.	

Sarvilahden mittaustiirustus vuodelta 1900 (Herrgårdar i Finland)

purettu itäosan väenpihan vaunuliiteri ja portti. Väenpihaan on rakennettu pysäköintialue ja kolme uutta rakennusta, joihin on sijoitettu mm. Sarvilahden kartanon arkisto.

Muotopuutarhan itä- ja eteläosat ovat osittain kasvaneet umpeen ja käytävät sekä istutukset hävinneet. Itäosan lammelle johtanut käytävä ja istutussommitelma on hävinnyt kokonaan. Eteläpuolella päärakennuksen keskiakselia jatkaneet laatoitetut käytävät ovat kasvaneet osittain umpeen. Vaahteroiden ja tammien ympäröimä pyöreä istuinryhmä kivipöytineen ja puupenkeineen on jäljellä, samoin kuin puutarhan eteläkulmassa sijaitseva leikkimökki sekä osa puutarhan kivipenkeistä.

2. Puukujat

1830-luvun alussa istutetut koivukujat ovat keskeinen ja maisemallisesti hallitseva osa kartanoa. Pohjoisen koivukujan päätteeksi istutettiin kuuset muotopuutarhan portin molemmin puolin. Itäisen kujan kohdalla peltoa on osittain metsitetty eikä kuja enää erotu. Molempia koivukujia on todennäköisesti uusittu 1900-luvun puolella. Osa puista on huonossa kunnossa.

3. Ruutupuutarha

Päärakennuksen eteläpuolella on ruutupuutarha, jonka pohjalla on todennäköisesti vanha 1600-1700 -luvulta peräisin oleva hyötytarha. Myöhemmin hyötytarha liitettiin osaksi kartanoympäristön kokonaissommitelmaa. Vuoden 1900 mittapiirroksessa ruutupuutarha esitetään kortteleihin jaettuna, puurivien rajaamana puutarhana. Paul Olssonin kunnostussuunnitelmien yhteydessä ruutupuutarhaa ei todennäköisesti ole muutettu.

Ruutupuutarhan korttelit ja käytävät ovat keskiakselia lukuunottamatta hävinneet. Keskiakselin molemmin puolin on perennaistutuksia ja eteläosassa marjapensaita, mutta muuten aluetta hoidetaan nurmipintana. Ruutupuutarhan sisääntulon kohdalla on puinen portti. Reunalla on vanha puinen puutarhavaja.

4. Maisemapuisto

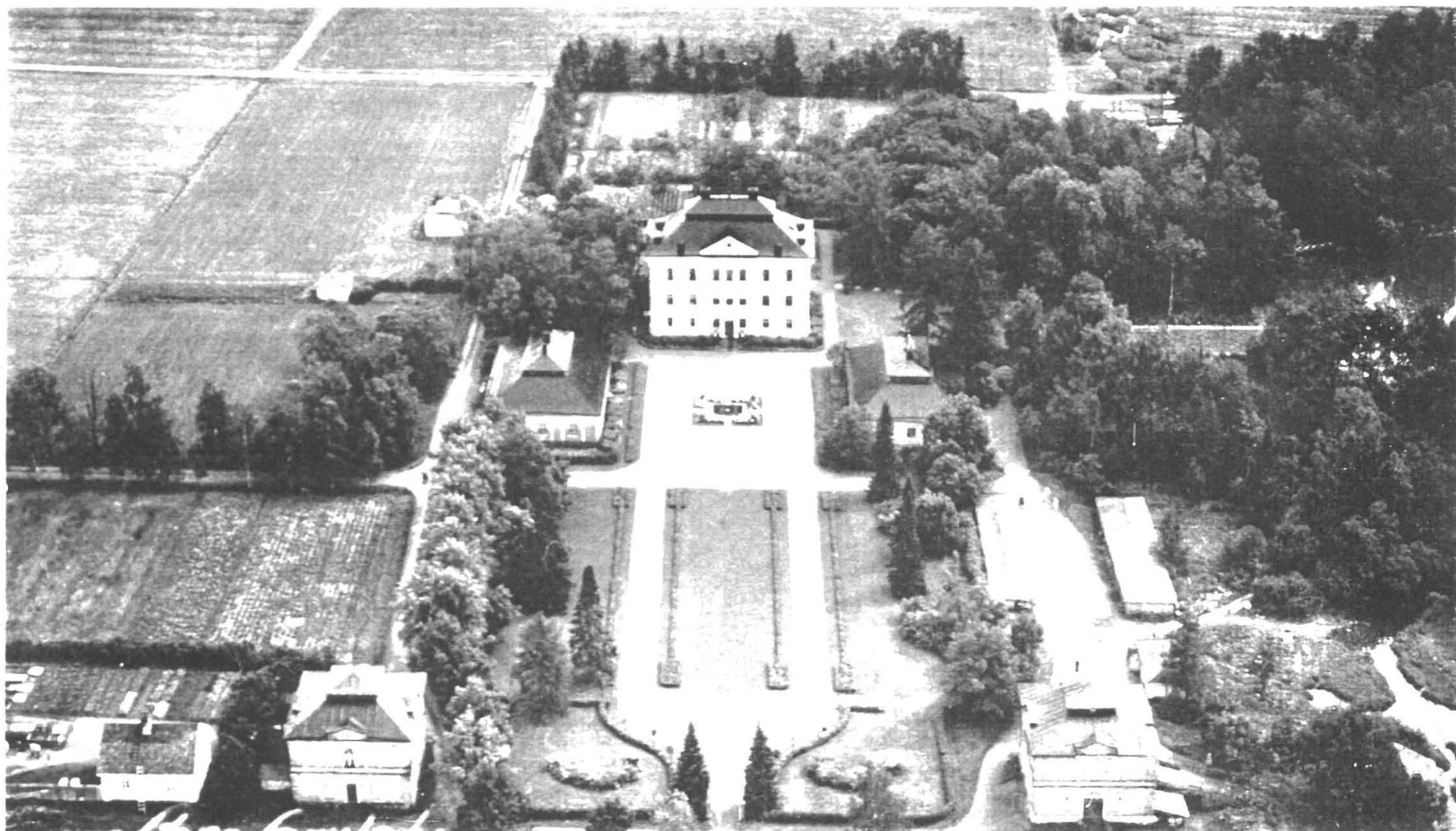
Maisemapuisto perustettiin vuosina 1818-1819 joesta padotun myllylammen ympärille. Rakentaminen aloitettiin 1850-luvulla ja saatettiin loppuun vuosina 1883-1884. Vuoden 1900 mittapiirroksessa lampi on osittain säännönmukainen, osittain vapaamuotoinen vesiaihe, jonka keskellä on saari. Joen yli ja saareen johtivat sillat. Lammen rannalle oli rakennettu uimahuone ja joutsentalo. Saha, mylly ja muutama talousrakennus sijaitsivat maisemapuiston eteläosassa joen varrella.

Maisemapuisto on jäänyt puutarhan hoidetun alueen ulkopuolelle ja hävinnyt lähes kokonaan. Puisto on kasvanut umpeen ja lampi kuivatettu muuttamalla joen uoman linjausta. Maisemapuiston rakenteista on jäljellä lammen tukimuuri.

Nykytila

Sarvilahden kartanon omistaa Svenska Litteratursällskapet. Creutz-, von Morian- ja von Born -sukujen pitkä omistuskautsi katkesi vuonna 1956, jolloin testamentin mukaan omistusoikeus siirtyi säätiölle, mutta asumisoikeus jäi suvun jäsenille. Tällä hetkellä kartanossa asuu J.-E. Mikkelsen. Kartanon yhteydessä toimii maatila. Kohdetta ei ole suojeltu.

Sarvilahti 1930-luvulla (Suomen kartanot ja suurtilat)

Arvo

Sarvilahti on historiallisesti ja rakennustaiteellisesti merkittävä 1600-luvun barokkilinna. Puutarhan ja puiston vanhimmat osat ovat 1600-1800 -luvulta, mutta varsinaisen nykyisen hahmonsa puutarha sai vuoden 1934 kunnostuksessa, jolloin perustettiin puutarhataiteellisesti merkittävä muotopuutarha. Maisemapuisto ja ruutupuutarha ovat osittain kadottaneet historialliset piirteensä.

Toimenpidesuosituksiset

Muotopuutarha: Muotopuutarhan itä- ja eteläosan vaiheet on selvitettävä tarkemmin kunnostuksen yhteydessä. Käytävät ja istutukset kunnostetaan. Koko puutarhan osalta puiden kunto kartoitetaan.

Puukujat: Puiden kunto kartoitetaan, ja osa uusitaan. Ympäröivät pellot pyritään pitämään avoimina.

Ruutupuutarha: Ruutupuutarhan vaiheet on selvitettävä tarkemmin. Korttelit palautetaan.

Maisemapuisto: Maisemapuiston kadonneet elementit ja rakenteet selvitetään. Puiston kunnostusta harkitaan.

Lähteet:

Gardberg, C.J. ja Kaj Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989, s. 48-50
Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Suur-Sarvilahti. Suomen kartanot ja suurtilat I. Helsinki 1939, s. 645-649
Olsson, Paul: Suomen puutarhataidetta. Helsinki 1947
Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993, s. 92

Rosengren, Camilla: Kartanopuistot ja -puutarhat, osa kulttuuriperintö-
ämme. Viherympäristö 3. 1994, s. 30-33

Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949, s. 22
von Törne, P.O: Sarvlaks. Herrgårdar i Finland I, Nyland. Helsingfors 1928, s. 1-20

Kartat, mittapiirroksiset:

Karta över tomtplatsen. 1732. Teoksessa Herrgårdar i Finland I
Plan av byggnaderna å Sarvlaks. 1900. Teoksessa Herrgårdar i Finland I
Paul Olssonin suunnitelma 1:200. 1932. Olssonin taimisto

Kuvat:

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto
Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto
Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto

Suullista tietoa antaneet:

Holmerus, A., tilanhoitaja. Sarvilahti 24.10.1996

Kenttäkäynti:

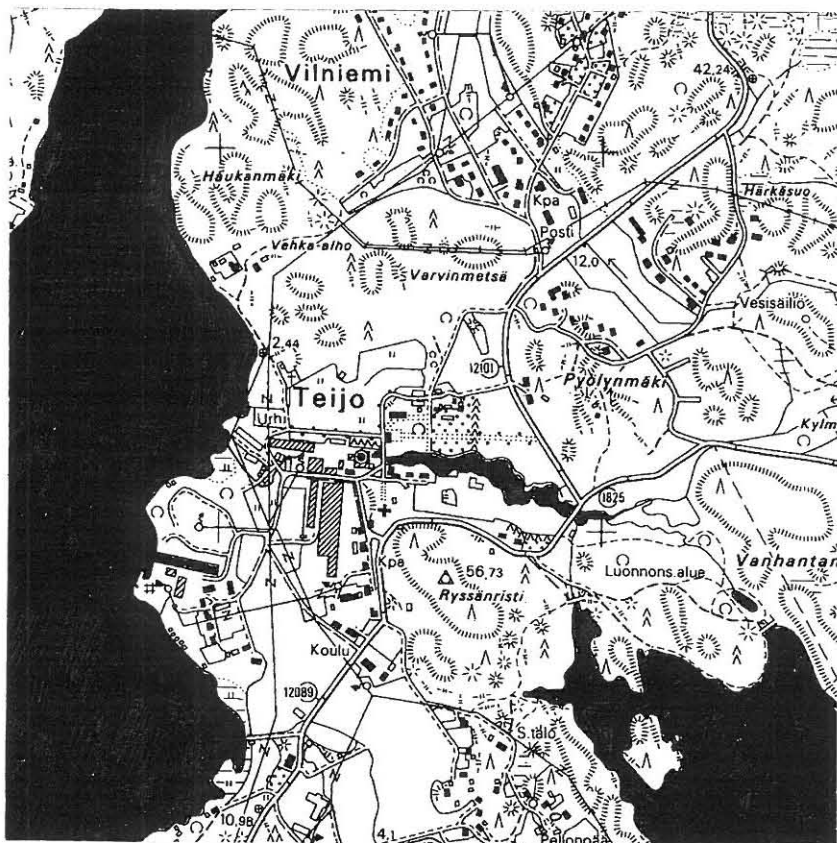
1.8.1996

yllä: Näkymä päärakennukselta etupuutarhaan. 1996 (RH)

yllä: Näkymä päärakennukselta takapuutarhaan. 1996 (RH)

Teijo, Tykö

Perniö
Turun ja Porin lääni
peruskartta 202107

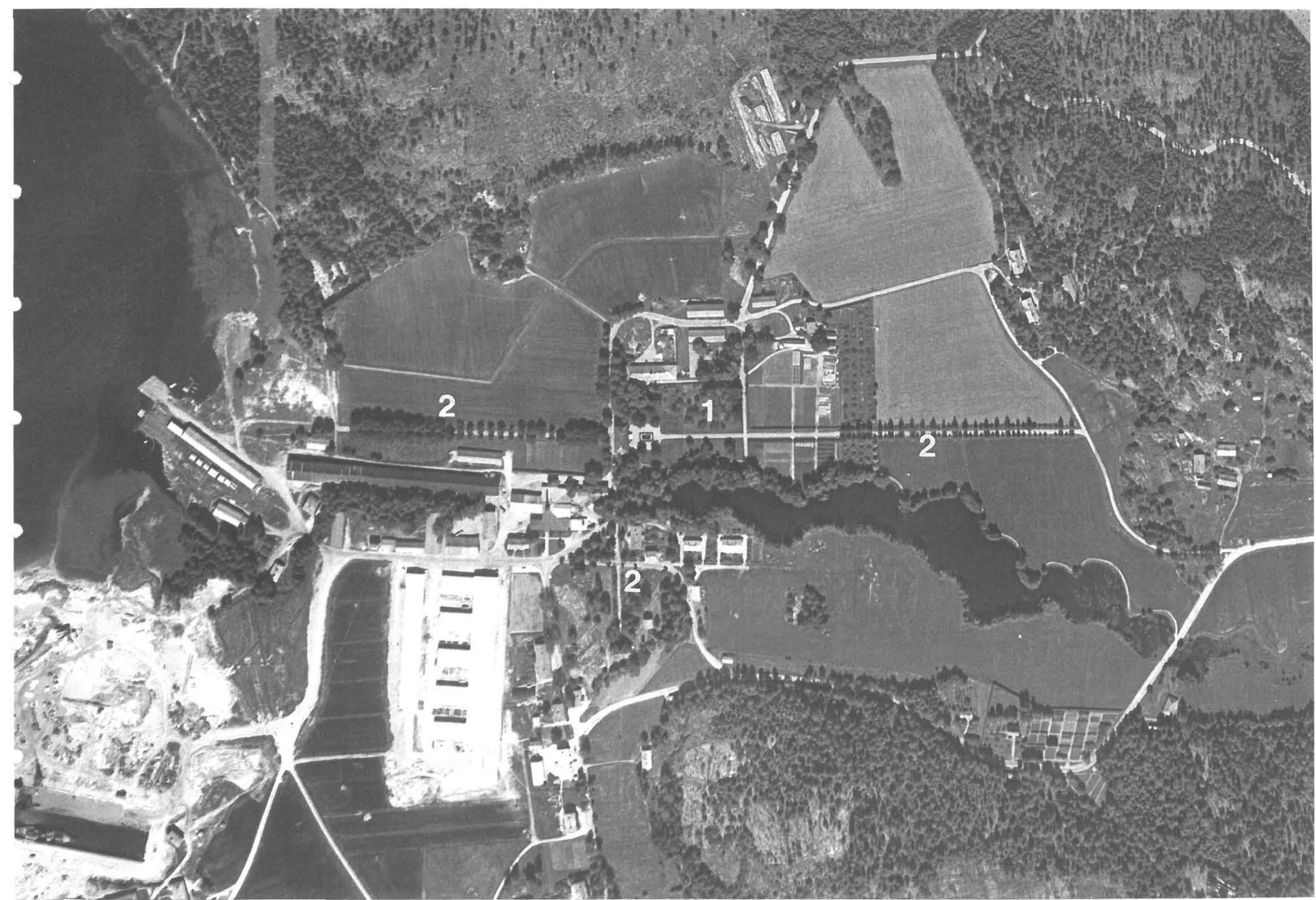
Historia

Teijo on 1700-luvun loppupuolen ja 1800-luvun alun ruukinkartano, jonka teollinen historia on jatkunut vuodesta 1686 nykypäivään asti. Ruukin sijainti meren ääressä, pienen myllyjoen varrella oli sen toiminnalle edullinen sekä vesivoiman että hyvien meriyhteyksien ansiosta. Kartanon merkittävin rakentamiskausi ajoittui 1700-luvun loppupuolelle, jolloin kartanoympäristö sai säännöllisen, akselisommitelmaan perustuvan muotonsa. Tällä ajalla rakennettiin kivinen rokokootyylinen päärakennus (C. F. Schröder, 1770). 1800-luvulla kartanoympäristöä täydennettiin pagodimaisella kirkolla (R. Bremer, 1830) sekä talous- ja työväenrakennuksin.

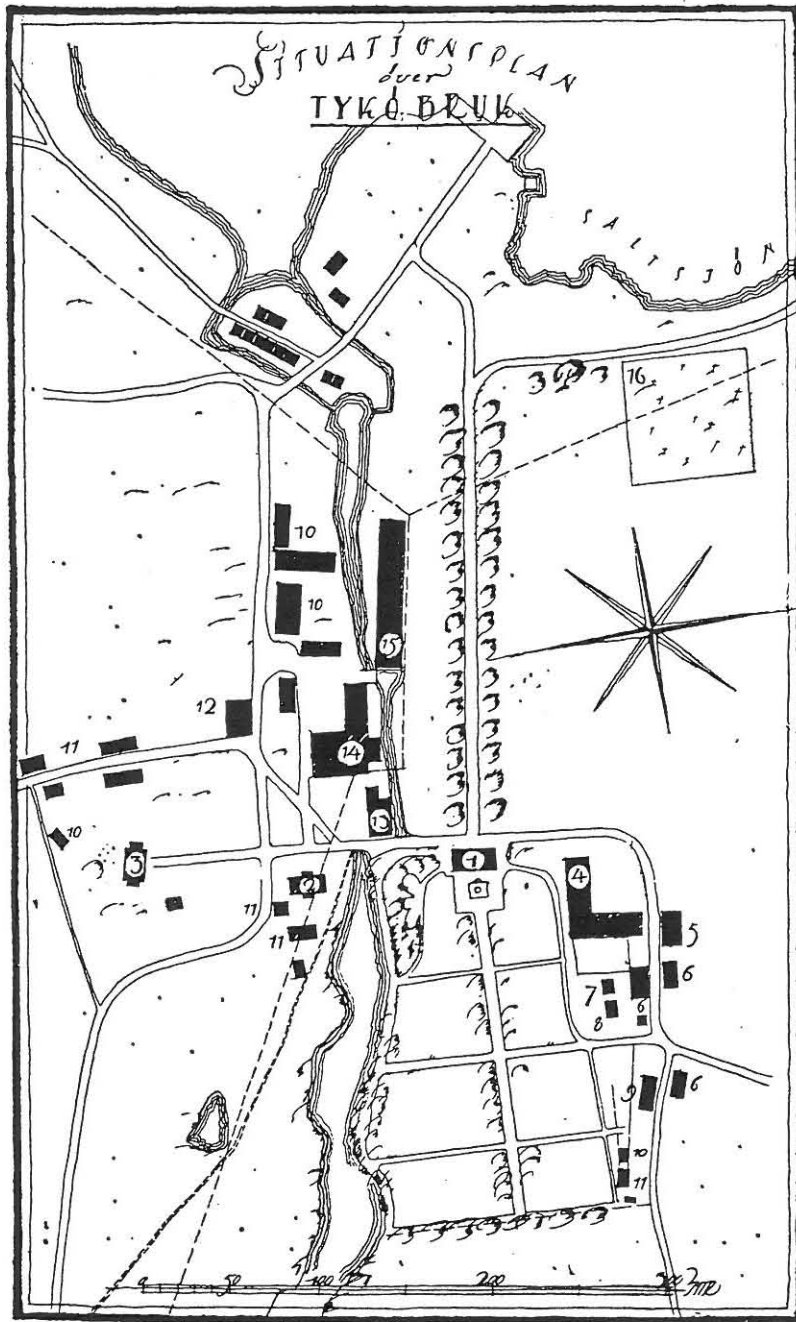
1770-lukua varhaisemmasta puutarhakulttuurista on vain vähän tietoa. Tiedot rajoittuvat vuoden 1758 mainintaan hyvin hoidetusta puutarhasta, tupakkaviljelmästä sekä hiekkakivisestä aurinkokellosta. Päärakennukseen liittyvän muotopuutarhan vaiheista ei ole varmoja tietoja, mutta todennäköisesti se perustettiin vanhemman puutarhan paikalle 1700-luvun lopulla tai 1800-luvun alussa.

Kuvaus

Teijon ruukki sijaitsee alavassa viljelylaaksossa Halikonlahden rannalla, Sahajärvestä mereen laskevan joen varrella. Ruukinalue on avoimessa peltomaisemassa sijaitseva säännönmukainen sommitelma, jota hallitsevat akselit. Sommitelman keskellä sijaitseva päärakennus ja päärakennukseen liittyvä muotopuutarha muodostavat ruukinalueen ydinosan. Meren rannasta päärakennukselle ulottuva lehmuskuja on osa sommitelman pääakselia, joka jatkuu päärakennuksen toisella puolella muotopuutarhan keskikäytävänä. Pääakselin suuntaa on ohjannut maasto ja joki. Lyhempi sivuakseli alkaa kartanon entisen sisääntulotien suunnalta ja loppuu jalavakujan päätteenä mäen päällä sijaitsevaan ruukinkirkkoon. Nykyisin sivuakselia ei käytetä enää sisääntulotienä.

Teijo 1:4000. 1972 (Maanmittauslaitos)

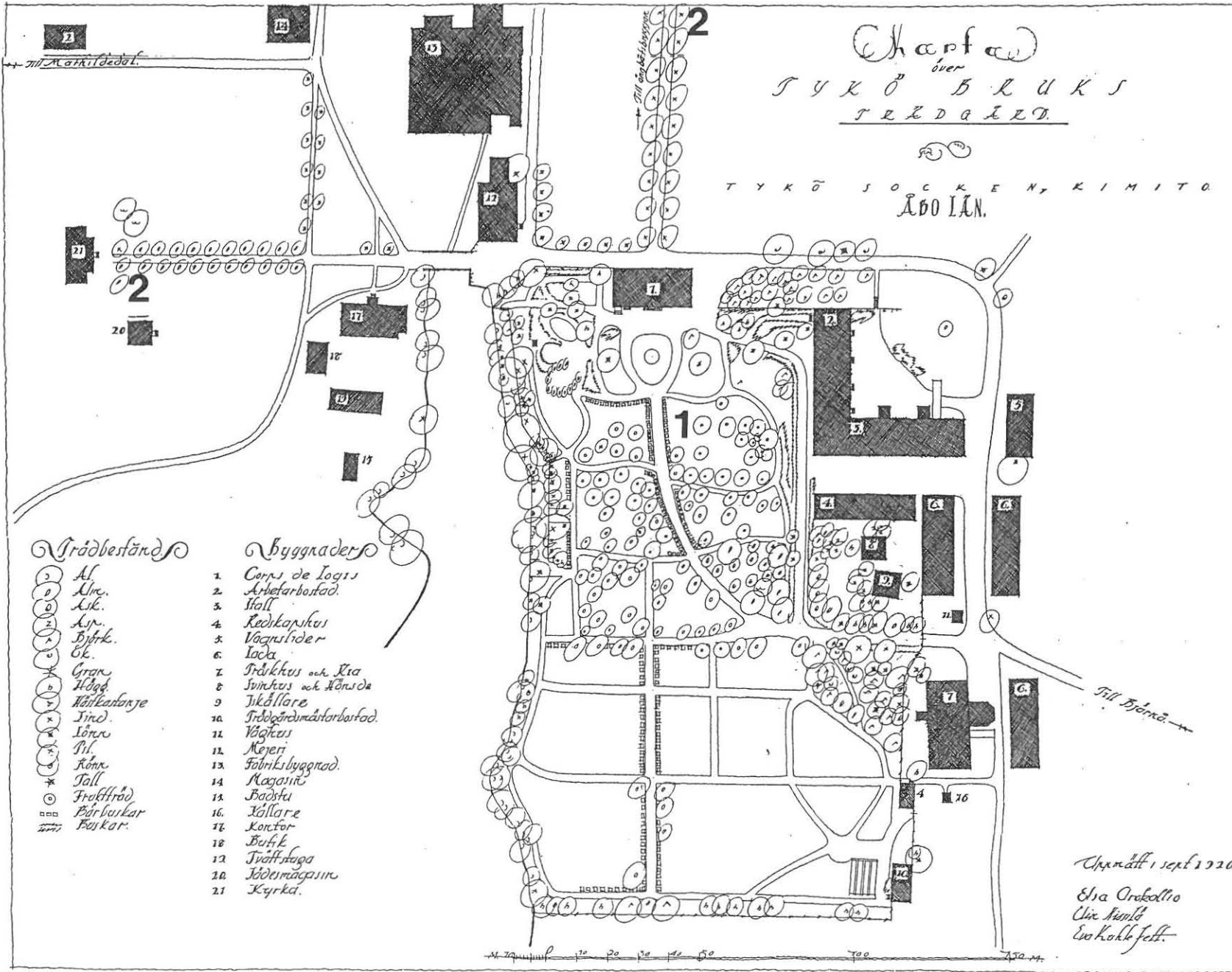
Teijon kartta (Herrgårdar i Finland)

Ruukinalue on selkeästi hahmotettava kokonaisuus, jossa varsinainen päärakennuksen, piharakennusten ja muotopuutarhan muodostama kartanoympäristö (1) ja teollisuusalue sijaitsevat erillään. Sivuakseliin päättävä ruukinkirkko muodostaa oman osa-alueensa; samoin ruukinalueen luoteiskulmassa sijaitseva hautausmaa. Rakennetun ruukinalueen ympärillä on puukujien (2) hallitsema peltomaisema, joka rajautuu metsäisiin mäkiin. Idempänä Sahajärven rannalla on kartanon maihin kuuluva luonnonpuisto (3).

1. Muotopuutarha

Teijon muotopuutarhaa on todennäköisesti muutettu useaan otteeseen. Nykyisessä asussaan muotopuutarha on päärakennuksen keskiakselia korostava säännönmukainen sommitelma. Päärakennuksen pääjulkisivu on puutarhaan päin, ja keskiakselia jatkava puukuja muodostaa kartanon paraatisäänkäynnin. Varsinainen sisääntulotie, joka on myöhemmin jäänyt pois käytöstä, oli pohjoisesta talousrakennusten muodostaman pihan läpi päärakennukselle. Päärakennusta lähinnä sijaitseva työväenasunto- ja tallirakennus, muodostaa pihasommitelmaan kuuluvan siiven. Työväenasuntoa vastapäätä joen toisella puolella, on ruukin konttorina toimiva entinen puinen päärakennus.

1800-luvun puolivälin valokuvassa ja vielä vuoden 1920 mittauspiirroksessa päärakennuksen etupuutarha on maisematyylinen eikä keskiakselia ole korostettu. Todennäköisesti puutarha on aikaisemmin ollut säännönmukaisempi ja keskiakseli selkeämpi. Mittauspiirroksessa esitetään lisäksi päärakennuksen edustalla ollut pyöreä suihkulähde, pyöreä nurmikenttä, päärakennuksen sivulla sijainneet lehtimajat ja puutarhaa ympäröinyt aita. Muotopuutarhan nykyasu perustuu vuoden 1920 jälkeen tehtyyn kunnostukseen, jossa puutarha muutettiin säännönmukaiseksi funktionaalisen arkkitehtuurin hengessä. Keskiakseli palautettiin, puutarhaan rakennettiin terassit, päärakennuksen edustalla

Grödbestånd

- 1 Al.
- 2 Åker.
- 3 Lik.
- 4 Åker.
- 5 Björk.
- 6 Ek.
- 7 Gran.
- 8 Hög.
- 9 Hållkastanje.
- 10 Junc.
- 11 Lönn.
- 12 Pil.
- 13 Konn.
- 14 Tall.
- 15 Frukträd.
- 16 Bärbuskar.
- 17 Buskar.

Byggnader

1. Corps de Logis
2. Arbetarbofä.
3. Stall.
4. Redskapshus.
5. Vagnsläder.
6. Isola.
7. Träskut och Kisa.
8. Svinkhus och Hönshä.
9. Tjuktåre.
10. Tröskgårdsarbetarbofä.
11. Våghus.
12. Mejeri.
13. Fabriksbyggnad.
14. Magasin.
15. Badstuga.
16. Källare.
17. Konför.
18. Bukt.
19. Tvättstuga.
20. Jödemagasin.
21. Kyrka.

Teijon mitta- (model) settlement from 1920 (E. Arokallio, E. Nissilä, E. Kuhlefelt. Suomen rakennustaiteen museo)

sijainnut pyöreä vesiaihe muutettiin suorakulmaiseksi ja lehtimajojen tilalle rakennettiin pergolat.

Muotopuutarha on säilyttänyt 1920-luvun jälkeisessä kunnostuksessa muodostuneen yleishahmonsaa. Suuri osa poluista ja istutuksista on kuitenkin hävinnyt. Puutarhan puusto on osittain viime vuosisadalta, osittain uudempaa. Jatkuvan hoidon puuttuessa terassien istutukset ovat köyhtyneet ja puutarhan reunat kasvaneet umpeen joen varrella ja työväenrakennuksen edustalla. Puutarhan pergolat ovat huonossa kunnossa. Valurautalamput on uusittu alkuperäisen mallin mukaan 1980-luvulla.

2. Puukujat

Kartanoympäristön olennaisen osan muodostavat pitkät puukujat, jotka korostavat akselisommitelmaa, päärakennuksen keskeistä asemaa ja sisääntuloa. Vanhin kujista on päärakennukselta merelle johtava lehmuskuja. Kujaa ei näy 1830-luvun litografiassa (J. Knutson), joten saattaa olla, että istutukset ovat myöhemmältä ajalta. Ruukinkirkolle johtava jalavakujanne on uudempi, samoin kuin muotopuutarhasta maantielle johtava tammikuja, joka on perustettu 1920-luvun mittautustilanteen jälkeen.

Merelle johtava lehmuskuja on edelleen vaikuttava, vaikka puut ovat osittain huonossa kunnossa. Kuja on erittäin tärkeä elementti avoimessa peltomaisemassa. Rannassa sijaitsevat teollisuusrakennukset katkaisevat osittain näkymäakselin. Ruukinkirkon jalavakujanne on uusittu, mutta puut ovat huonossa kunnossa.

3. Luonnonpuisto

Sahajärven pohjoispuolella sijainneen luonnonpuiston vaiheista ei ole tarkkoja tietoja. Puisto oli osittain luontaista lehtometsää, osittain

metsänhoidosta kiinnostuneen omistajan istuttamaa jalopuuvaltaista metsää. Luonnonpuistossa oli maisematyyllisiä piirteitä, mm. portaita ja polkuja. Sahajärven pohjukassa oli patorakennelmia, joista vanhin rakennettiin 1730-luvulla. Padon yhteydessä toimi myös kauppasaha.

Luonnonpuisto on umpeen kasvanut, lajistoltaan rikas puisto, joka kuuluu vuonna 1965 luonnonsuojelulailla suojeltuun Sahajärven virkistysalueeseen. Kasvillisuus on monipuolista; osittain istutettu viime vuosisadalla, osittain 1900-luvun puolivälissä. Puiston lajeja ovat mm. tammi, saarni, jättituija, douglaskuusi ja alppiruusu. Vanhoista maisemapuuston rakenteista on jäljellä portaita, pengerryksiä ja käytäviä. Vanhat patorakennelmat ja saha ovat raunioituneet.

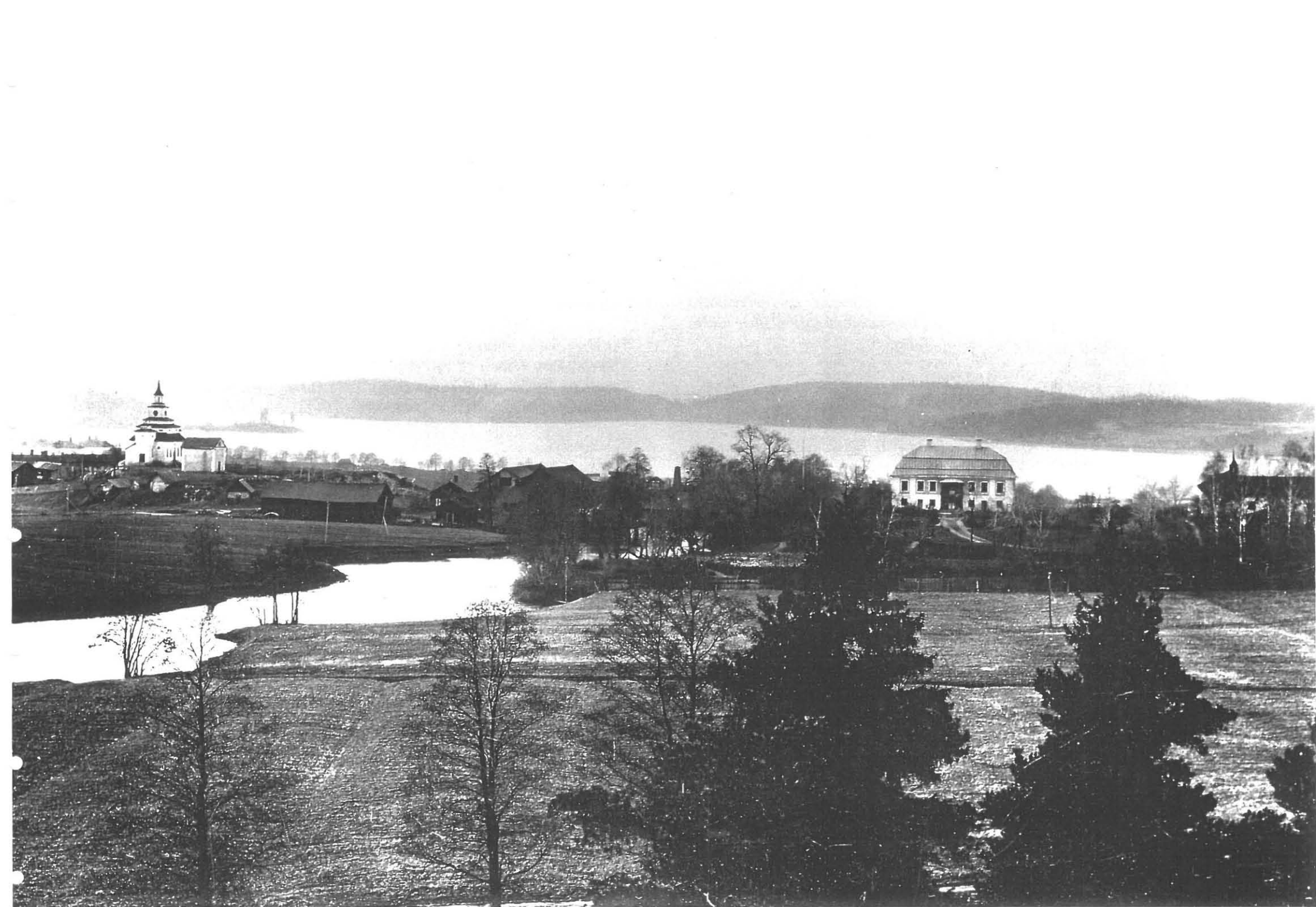
Nykytila

Teijon kartano ja puisto on Teijon Kartano Oy:n omistuksessa ja tällä hetkellä myynnissä. Edellisenä omistajana oli Wihuri-yhtymä, jonka aikana kartanossa toimi hotelli ja kongressikeskus. Ruukin vanhoista tuotantolaitoksista osa on kunnostettu toimistotiloiksi. Vanhan masuunin yhteydessä toimii metsähallituksen retkeilyalueen informaatiopiste. Teollisuusalueella toimii mm. Teijon telakka, nappitehdas, alumiiniveineitä valmistava yhtiö sekä ratavaihteisiin erikoistunut yhtiö. Ruukinkartanosta on lokakuussa 1996 tehty suojeluesitys, joka koskee päärakennusta, muutamaa talousrakennusta, kirkkoa sekä puutarhaa.

Arvo

Teijo on hyvin säilynyt ruukinalue, jossa puutarha ja puukujat muodostavat sekä maisemallisesti että puutarhataiteellisesti arvokkaan osan kokonaisuutta. Kartanoympäristön 1700-1800 -luvun yleishahmo on suhteellisen hyvin säilynyt, vaikka puutarhan nykyasu perustuukin pitkälti 1900-luvulla tapahtuneisiin muutoksiin.

Teijo 1800-luvun puolivälissä (Museovirasto)

Toimenpidesuosituksset

Muotopuutarha: Puutarhan vaiheiden tarkempi selvittäminen on välttämätöntä kunnostuksen yhteydessä. Puiden kunto kartoitetaan, ja istutukset uusitaan päärakennuksen edustalta. Käytävät, terassit ja pergolat kunnostetaan.

Puukujat: Puiden kunto kartoitetaan, ja osa uusitaan. Kujien hahmotamisen kannalta on tärkeää säilyttää ympäristö avoimena.

Luonnonpuisto: Puiston maisematyylisiä piirteitä on selvitettävä tarkemmin kunnostuksen yhteydessä. Kadonneiden rakenteiden paikat on selvitettävä ja kasvillisuus kartoitettava.

Lähteet:

- Björkenheim, Carl G.: Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928, s. 41-60
Gardberg, C.J. ja Kaj Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989, s. 54-57
Ekman, Karl. Tykö Bruk 1686-1936. Helsingfors 1937
Härö, Erkki: Ruukki-inventointi. Museovirasto. 1995
Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939, s. 316-320
Tuula-Maria Merivuori: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Helsinki 1987, s. 12
Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993, s. 39
Rosengren, Camilla: Kartanopuistot ja -puutarhat, osa kulttuuriympäristöämme. Viherympäristö 3. 1994, s. 30-33
Sommerschild, Erik: Suomen puutarhataiteesta. Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949, s. 22
Teijon kartanon suojeluesitys. Museovirasto. 1996

Kartat, mittapiirrokset:

Karta över Tykö bruks trädgård 1:1000. Elsa Arokallio, Elin Nissilä, Eva Kuhlefelt. 1920. Suomen rakennustaiteen museo
Kartta. Teoksessa Herrgårdar i Finland II
Teijo, illustraatio 1:2000. Riikka Ahtikari. 1985-86. Teknillinen korkeakoulu

Kuvat:

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto
Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto
Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto

Suullista tietoa antaneet:

Ahlsved, Rea. Kemiö 18.10.1996
Rannikko, Jarkko. Teijo 21.10.1996
Rutamäki, Maija. Otaniemi 24.9.1996

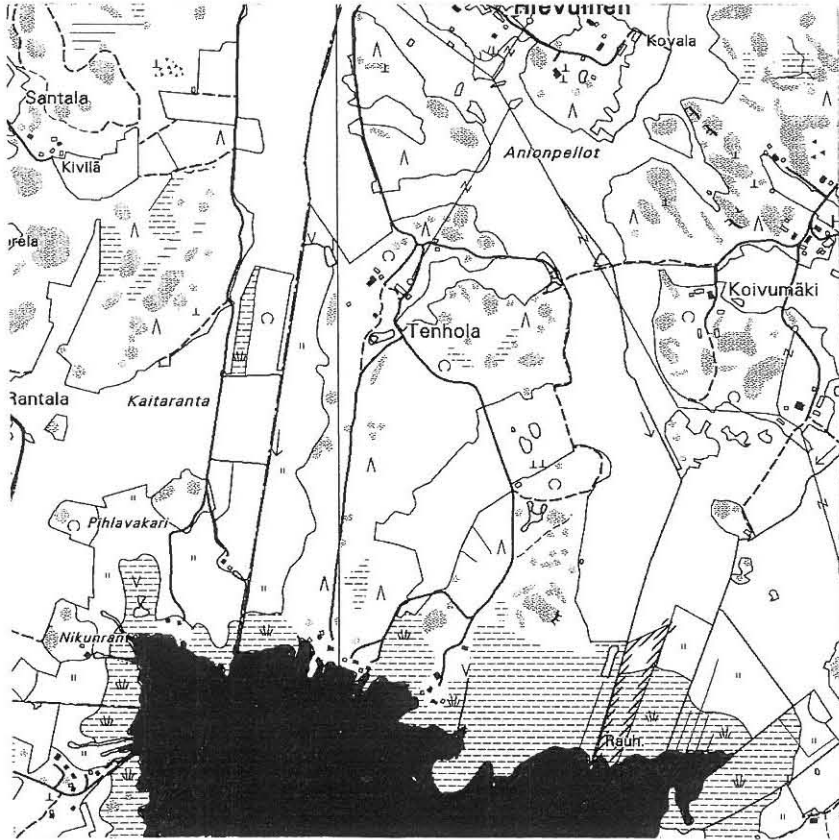
Kenttäkäynnit:

17.6.1996; 21.10.1996

yllä: Näkymä muotopuutarhasta päärakennukselle. 1996 (RH)
alla: Näkymä päärakennukselta muotopuutarhaan. 1996 (RH)

Tenhola

Lemu
Turun ja Porin lääni
peruskartta 104404

Historia

Tenhola on 1800-luvulla rakennettu kartanoympäristö, jonka päärakennuksen ja puutarhan muodostama ainutlaatuinen kokonaisuus sai muotonsa 1900-luvun alussa. Kartanon historia säteritilana ulottuu 1500-luvulle, mutta vasta 1800-luvun alussa kartano siirrettiin sen nykyiselle paikalle lähelle merta. Kartanon ensimmäinen kukoistuskauti ajoittui Ulrik Ithimaeuksen omistajakaudelle 1800-luvulle ja toinen 1900-luvun alkuun Ivar Aminoffin aikaan, jolloin palaneen entisen päärakennuksen paikalle rakennettiin linnamainen, Vaasa-tyylinen päärakennus (A. Nyström, 1910). Päärakennuksen purkamisen yhteydessä 1964 kokonaisuus muuttui ratkaisevasti.

Päärakennukseen liittynyt ”Vanha puutarha” perustettiin todennäköisesti 1800-luvulla, mutta varmojen tietojen puuttuessa on vaikea sanoa, mitkä osat ovat vanhan päärakennuksen ajalta ja mitkä vasta 1900-luvun alusta. 1900-luvulla uuden päärakennuksen rakentamisen yhteydessä ”Vanhaa puutarhaa” uudistettiin, ja sen viereen perustettiin ”Uusi puutarha” ja maisemapuisto.

Kuvaus

Tenhola sijaitsee Lemussa, lounaissuomalaisessa viljelylaaksossa meren rannalla, jolle on tyypillistä voimakas maannousu. Kartano oli alunperin aivan meren ääressä, mutta siirtyi ajan myötä yhä kauemmas rantaviivasta ja sijaitsee nyt metsäsaarekkeessa avoimen peltomaiseman keskellä. Päärakennus ja ”Vanha puutarha” (1) muodostivat kartanon keskeisen osan, jonka lounaispuolelle jäi ”Uusi puutarha” (1) ja kaakkoispuolelle maisemapuisto (2).

1. ”Vanha” ja ”Uusi puutarha”

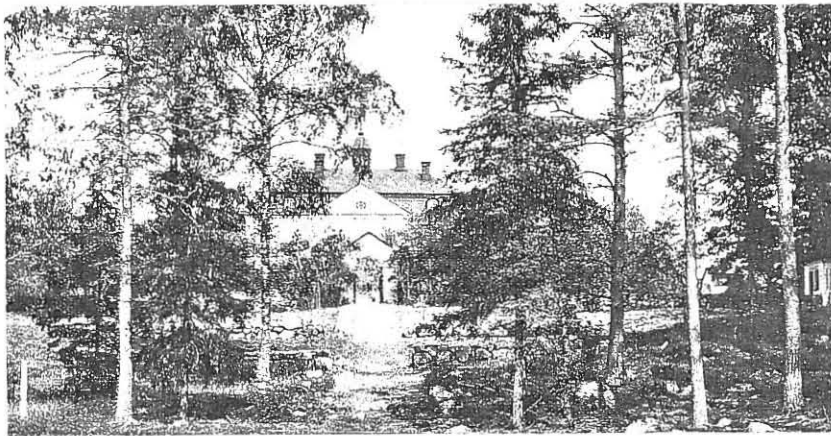
”Vanhan puutarhan” säännönmukainen, kortteleihin jaettu muoto on todennäköisesti peräisin 1800-luvulta. Vuoden 1921 mittauspiirros

Tenhola 1:4000. 1990 (Maanmittauslaitos)

Päärakennus ja "Vanha puutarha" (Herrgårdar i Finland)

"Uusi puutarha" ja portti "Vanhaan puutarhaan" (Herrgårdar i Finland)

kuvaava tilannetta uuden päärakennuksen rakentamisen jälkeen, jolloin puutarha ympäröitiin muurilla. Keltaiseksi rapatun, korkeudeltaan vaihtelevan muurin kulmiin rakennettiin pienet paviljongit. Muurin joka sivulla on kaariportilla korostettu sisäänkäynti. Päärakennuksen toiselle puolelle jäi ruusutarha ja toiselle keittiöpuutarha, jolle oli oma sisäänkäynti. Puutarhan kortteleissa kasvoi ruudukkoon istutettuja hedelmäpuita sekä päärakennuksen lähellä muutamia kookkaita lehtipuita.

"Uusi puutarha" rakennettiin 1900-luvulla vanhan lounaispuolelle. Puutarhan keskikäytävä jatkoi "Vanhan puutarhan" keskiakselia ja muodosti todennäköisesti kartanon toisen sisääntulotien. "Uuteen puutarhaan" rakennettiin kaarenmuotoiset, kivimuurein tuetut terassit ja portaat.

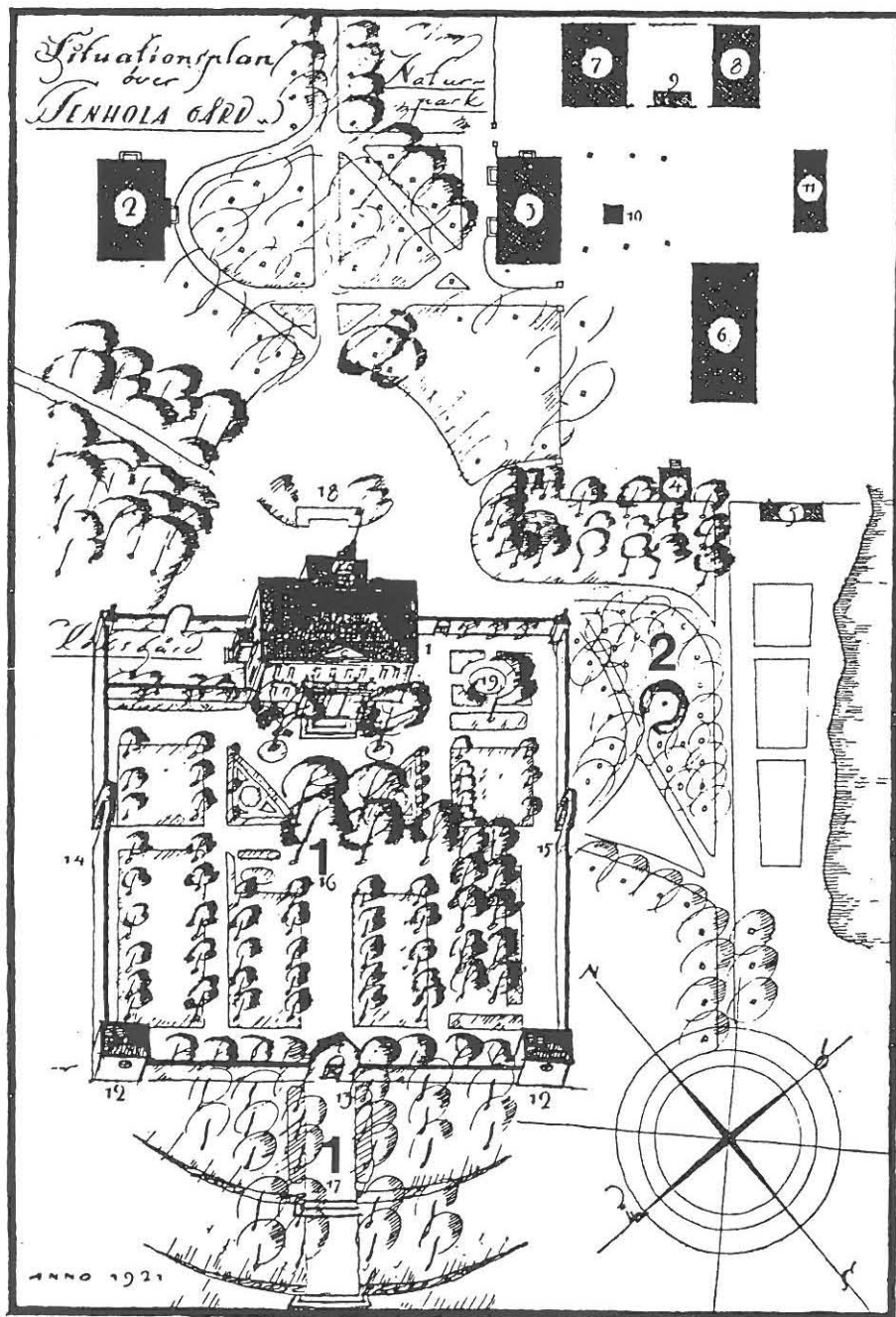
Puutarhan asema päärakennusta täydentävänä osana muuttui täydellisesti päärakennuksen purkamisen yhteydessä. Nykyään "Vanha puutarha" on irrallinen, villiintynyt suljettu puutarha, jota ympäröivät huonokuntoiset muurit. Muurien lisäksi paviljongit ja kaariportit ovat huonossa kunnossa. Keittiöpuutarha on edelleen käytössä. "Uuden puutarhan" terassit ovat säilyneet, mutta sisääntulotietä ei enää käytetä.

2. Maisemapuisto

"Vanhan puutarhan" kaakkoispuolelle luonnonlammen ympärille perustettiin pieni maisemapuisto, jossa oli lehtimaja, saari ja saarelle johtava maalauksellinen kaarisilta. Maisemapuisto on kasvanut umpeen lampea, saarta ja muutamia polkuja lukuunottamatta.

Nykytila

Tenhola on yksityisomistuksessa, vanhaan omistajasukuun kuuluvan H. S. Grünerin hallussa. Kohdetta ei ole suojeltu. Kartanon nykytila on olennaisesti toinen kuin vuoden 1921 mittauksessa. Päärakennuksen

1 Huvudbyggnaden	11 Redskapshus
2 Kavaljersflygel	12 Lusthus av sten
3 Folkets byggnad	13-15 Stenportar
4 Trädgårdsmästarebostad	16 Gamla trädgården
5 Växthus	17 Nya trädgården
6 Stall och vagnslider	18 Stenbänk
7-9 Ladugårdar	19 Rosengård
10 Höns hus	

Tenholan mittauspiirustus vuodelta 1921 (Herrgårdar i Finland)

lisäksi osa talousrakennuksista ja toinen sisääntulotietä kehystävistä siipirakennuksista on purettu. Jäljelle jäänyt siipirakennus on muutettu asuinkäyttöön.

Arvo

Tenhola on ollut erikoinen sommitelma, jolla on viehätystä ja tutkimuksellista arvoa fragmenttinakin.

Toimenpiteet

"Vanha" ja "Uusi puutarha": Puutarhan kasvillisuus ja kadonneiden rakenteiden paikat kartoitetaan. Muurit ja paviljongit kunnostetaan.

Maisemapuisto: Puiden kunto kartoitetaan, ja lampi ruopataan.

Lähteet:

Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander. Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939, s. 133-137
Roos, John E.: Tenhola. Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928, s. 61-72

Kartat, mittapiirroks:

Situationsplan över Tenhola gård. 1921. Teoksessa Herrgårdar i Finland II

Kuvat:

Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto

Suullista tietoa antaneet:

Grüner, H. S. Tenhola 26.6. 1996

Kenttäkäynti:

26.6. 1996

Näkymä Vanhasta puutarhasta. 1996 (RH)

II INVENTOINTIOHJEITA

1. INVENTOINTIOHJEIDEN TAVOITTEET

Inventointiohjeiden tavoitteena on yhdenmukaistaa ja kehittää historiallisten puutarhojen inventointikäytäntöä. Ohjeet käsittelevät inventointiin liittyviä yleisiä kysymyksiä selvitysosan esimerkkikohteiden avulla. Inventointi on jaettu kahteen vaiheeseen, joista ensimmäinen vaihe, yleisinventointi, tähtää luettelointiin ja toisen vaiheen tarkempi kohdeinventointi ennakoii suojele- ja kunnostustoimenpiteitä.

2. YLEISINVENTOINTI - ESIMERKKEINÄ YHDEKSÄN KARTANOPUISTOA

2.1. Yleisinventoinnin periaatteita - inventointiohjeet ja yleisinventointikortti

Yleisinventoinnilla tarkoitetaan systemaattista ja aineistoltaan laajaa yleispiirteistä selvitystä, jonka tavoitteena on ensi sijassa kerätä tietoa luettelointia varten. Yleisinventoinnin ohjeiden laatimisessa on sovellettu vakiintuneita rakennuskulttuurin inventointiohjeita niiltä osin, kuin ne soveltuvat puutarhojen ja puistojen inventointiin. Lisäksi on käytetty Maunu Häyrysen historiallisten puutarhojen inventointia ja tutkimusta käsitteleviä kirjoituksia sekä omia kokemuksia.

Yleisinventoinnin lopputuloksena on yleisinventointikortti, joka vastaa sisällöltään rakennuskulttuuriperinnön yleistä luettelointikorttia. Rakennuskulttuurin luettelointiperiaatteiden lisäksi yleisinventointikortin kehittämisessä on käytetty Tuula-Maria Merivuoren tallentamissuunnitelmaa Bengt Schalinin kokoelman luettelointia varten sekä Pirjo

Uinon tallentamissuunnitelmaa Paul Olssonin kokoelman luettelointia varten.

Yhdenmukainen luettelointi edesauttaa inventointiaineiston käyttöä ja tietojen viemistä tietokantaan. Historiallisten puutarhojen tietokanta on tällöin syytä pitää erillisenä kokonaisuutenaan rakennuskulttuuriluettelon rinnalla. Kartanopuistojen ja -puutarhojen inventointiin kehitellyn kortin on tarkoitus soveltua historiallisten puutarhojen ja -puistojen inventoinnin väljäksi yleismalliksi. Sen tarkoitus on joustaa ja elää työn mukana; toimia pikemminkin inventoinnin muistilistana kuin yleispätevänä inventointimallina.

2.2. Yleisinventoinnin työvaiheet

1. Työn rajaus

Yleisinventointi rajautuu tavallisesti alueen, kohdetyypin tai suunnittelijan perusteella. Puutarhojen ja puistojen inventointiin soveltuvaa kohdetyypijakoa on kehitelty em. tallentamissuunnitelmien yhteydessä. Tämän työn yhteydessä lähestymistapa on ajallisesti rajattu kohdetyyppi: ennen 1850 perustetut kartanopuistot ja -puutarhat, joista on valittu yhdeksän esimerkkikohdetta. Laajaa aineistoa käsittelevästä yleisinventoinnista poiketen inventointi on ollut sekä määrältään että aiheeltaan rajattu kokeiluluontoinen pilottiprojekti.

2. Selvitystyö - keskeinen lähdekirjallisuus ja sen perusteella selvittävät asiat

Selvitystyöllä tarkoitetaan tässä tapauksessa keskeisimpään lähdekirjallisuuteen pohjautuvaa tiedonkeruuta, jonka tavoitteena on saada yleiskuva kohteesta ja kohteen kehitysvaiheista. Yleisinventoinnin yhteydessä ei välttämättä vaadita eikä ehditä perusteellista kirjallisuuslähteiden selvittämistä. Selvitys rajoittuukin pääasiassa yleisesti tunnettujen

julkaistujen lähteiden tarkasteluun ja eroaa näin varsinaisesta tutkimuksesta, joka pyrkii käyttämään alkuperäislähteitä. Tämän työn yhteydessä on käyty läpi rakennettua ympäristöä koskevia yleisiä selvityksiä sekä kartanoihin ja puutarhoihin liittyvää lähdekirjallisuutta.

Keskeinen lähdekirjallisuus:

1. Yleiset selvitykset:

Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluejärjestelmän mietintö II. Helsinki 1993
Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993
Seutukaavaliittojen selvitykset

2. Kartanoita koskeva kirjallisuus:

Ahlbäck, Ragna: Gods och Herresäten i Finland. Helsingfors 1946
Gardberg, C. J. ja Kaj Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989
Jutikkala, Eino ja Gabriel Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat 1-3. Helsinki 1939
Nikander, Gabriel ja Kurt Antell: Herrgårdar i Finland 1-3. Helsingfors 1928

3. Suomen puutarhataidetta koskeva kirjallisuus:

ARS 2, ARS 4, ARS 5
Merivuori, Tuula-Maria: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Helsinki 1987
Olsson, Paul: Suomen puutarhataidetta. Helsinki 1947
Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949

Lähdekirjallisuuden perusteella selvitettävät asiat:

- kohteen nimi tai nimet
- sijaintitiedot: kunta, lääni, peruskarttalehti, kylä/kaupunginosa, postiosoite
- käyttö: omistajat, käyttäjät, suojele- ja suunnittelutilanne
- kohteen historia: suunnittelijatiedot, historialliset päävaiheet
- kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä, suunnitelman tai sommitelman kuvaus, keskeiset piirteet, sisäinen jäsenyys, elementit

3. Kenttäkäynti - dokumentointi, selvitettävät asiat ja esimerkkikohte

Kenttäkäynnin perusteella selvitetään kohteen nykytila ja verrataan sitä historiallisen selvitystyön tuloksiin, jos sellainen on tehty. Kartanopuistojen ja -puutarhojen kenttäkäynnin valmisteleminen, varsinaiseen kenttäkäyntiin ja tulosten läpikäymiseen varattiin kolme päivää kohdetta kohti. Kenttätyö koostuu inventointipaikalla tehdyistä muistiinpanoista ja dokumentoinnista. Kenttätyötä varten on hankittava mahdollisimman tarkka pohjakartta tai mittaus. Peruskartta ja ilmakuvat ovat apuna laajojen alueiden hahmottamisessa. Dokumentointia varten on syytä varata sekä väriä (paperi- tai dia-) että arkistojen vaatimaa mustavalkoista filmiä. Kohteen yleishahmon lisäksi tulee kuvata keskeisiä yksittäisiä piirteitä ja yksityiskohtia. Arkistoitaviin valokuviin on merkittävä kohteen nimi, kuvattava asia, kuvausajankohta ja kuvaajan nimi.

Kenttäkäynnillä selvitettäviä asioita ovat:

Yleiskatsaus:

Sijainti ympäristössä
Keskeiset piirteet
Sisäinen jäsenyys: alueet, näkymät, polut, sisääntulotie

Elementit: kasvillisuus, rakennukset, rakenteet, esineet, vesiaiheet, luonnonmuodot

Kohteen nykytilan kuvaus:

*Keskeisten säilyneiden piirteiden ja osa-alueiden kunto ja arvo
Toimenpidesuosituks
Ensivaikutelma, tunnelma*

Esimerkkikohde: Brinkhall

Yleiskatsaus

Sijainti ympäristössä: maisemallisesti hallitsevalla paikalla peltolaakson reunalla; metsä selustana

Keskeiset piirteet: ruusutarhan, rakennusten rajaaman etupihan ja ruutupuutarhan muodostama säännönmukainen akselisommitelma, johon liittyy maisemapuisto

Sisäinen jäsenitys:

- alueet: ruusutarha, etupiha, ruutupuutarha, maisemapuisto
- näkymät: päärakennukselta keskiakselia pitkin maantielle
- polut: ruutupuutarhan keskikäytävä, maisemapuiston pääkäytävät, polku meren rantaan
- sisääntulotie: maantieltä ruutupuutarhan sivua pitkin päärakennukselle

Elementit:

- kasvillisuus: ruusutarhassa orapihlaja-aidat, ruusuistutuksia; ruutupuutarhassa hedelmäpuita; maisemapuistossa vanhoja jalopuita, mm. tervaleppiä, hopeapoppeli, vaahteroita; villiintynyt ja rehevä aluskasvillisuus
- rakennukset: päärakennus, kaksi sivurakennusta, kaksi noppamaista paviljonkia, perunakellari, kaksi työväenasuntoa
- rakenteet: etupihalla portti ruutupuutarhaan ja portaat maisemapuistoon; maisemapuistossa puurakenteinen kivikatteinen kaivo ja kivipenkki lammen

rannalla, puiston ympärillä kiviaita, portin pylvää; sisääntulotien loppupäässä Bryggmanin suunnittelema kaivo; rannassa laituri

- esineet: -

- vesiaiheet: vapaamuotoinen lampi maisemapuistossa

- luonnonmuodot: päärakennus kumpareen päällä, maisemapuisto painanteessa

Kohteen nykytilan kuvaus

Keskeisten säilyneiden piirteiden ja osa-alueiden kunto ja arvo:

- yleishahmo, sommitelma ja näkymät säilyneet suhteellisen hyvin
- ruusutarhan nurmikuviot lähes hävinneet, istutukset huonossa kunnossa
- etupiha kunnostettu hiekkapihaksi, hiekka-alueen reunat epämääräiset, etupihan ja ruutupuutarhan rajalla sijaitseva pensasaita huonossa kunnossa
- ruutupuutarhan korttelit hävinneet, suurin osa hedelmäpuista kadonnut, osa alueesta edelleen hyötytarhana, osa nurmipintana
- maisemapuisto kasvanut umpeen, puut yli-ikäisiä ja aluskasvillisuus villiintynyt, lampi lähes umpeenkasvanut

Toimenpidesuosituks:

- ruusutarhan osalta käytävien ja istutusten kunnostus
- etupihan osalta hiekka- ja nurmipinnan välisten reunojen kunnostus, etupihan ja ruutupuutarhan välisen pensasaidan kunnostus
- ruutupuutarhan osalta kortteleiden palauttaminen, keskiakselin korostaminen esim. symmetrisillä istutuksilla
- maisemapuiston osalta puiden ja ruohovartisen kasvillisuuden inventointi ja kunnostus, lammen ruoppaus, polkujen kunnostus

Ensivaikutelma, tunnelma

- kokonaisuus sopusointuinen, hoidossa puutteita

4. Yhteenveto - hakusanat ja inventointikriteerit

Selvitys- ja kenttätöön jälkeen inventointiaineisto kootaan, hahmotetaan kohdetta koskeva olennainen tieto ja tiivistetään se inventointikortille.

Kohteen lyhyen kuvauksen laatimiseen voi laskea kuluvan yhdestä kahteen päivään. Johdonmukaisuuden takia olisi hyvä sopia yhdenmukaisista käsitteistä ja hakusanoista. Historiallisia puistoja ja puutarhoja koskeva sanasto on tehty Teknillisen korkeakoulun maisema-arkkitehtuurin koulutusohjelmassa, mutta sanaston laajentaminen olisi selvästi tarpeellinen työ jatkoa ajatellen. Yhdenmukaisten käsitteiden lisäksi on tarkennettava inventointikriteerejä ja määriteltävä ne perusteet, miksi kohteet on luetteloitu. Jatkossa tämä tarkoittaa yleisten rakennuskulttuuria koskevien inventointikriteerien soveltamista ja osittain uudelleen muokkaamista puutarhojen ja puistojen inventoinnin apuvälineiksi. Kartanopuistoja ja -puutarhojen inventoinnin yhteydessä inventointikriteerejä ei ole käytetty varsinaiseen luettelointia palvelemaan arvottamiseen, koska kyseessä ovat selkeät arvokohteet. Inventointikriteerejä on sen sijaan käytetty apuna kohteiden tarkemmassa kuvauksessa ja arvotekijöiden määrittämisessä kohdeinventoinnin yhteydessä.

Yleisiä kulttuuriympäristön arvottamisperusteita ja kriteerejä:

- *edustavuus, tyyppisyys*
(kohde edustaa aikakaudelle tai paikkakunnalle luonteenomaista tyyppiä)
- *harvinaisuus*
(kohde edustaa katoavaa ympäristöä)
- *alkuperäisyys, historiallinen vaikutelma*
(kohteen alkuperäinen asu on säilynyt poikkeuksellisen hyvin)
- *kerroksisuus*
(ajallinen syvyys, kohteen nykyasu kuvastaa moni-ilmeistä historiallista kehitystä)
- *historiallinen merkitys, avainkohde, symbolimerkitys*
(kohteella on merkitystä jonkin historiallisen tapahtuman tai kehityksen kuvaajana, kohteen liittyminen henkilöhistoriaan, identiteetti-arvo)
- *yhtenäisyys*
(kohde on säilynyt tyyllillisesti tai maisemallisesti yhtenäisenä)
- *sopuointuisuus*
(kokonaiskuva, eri elementtien sopuointuisuus)

- *vaihtelevuus, monipuolisuus*
- *intensiteetti, elämyksellisyys*
- *kauneus*

- *vaikutus, liittyminen ympäristöön*
- *virkestysarvo*
- *luonnontieteellinen arvo*
- *opetus- ja tutkimusarvo*

Lähteet:

- Andersson, Päivi: Rakennusinventoinnin opas. Keski-Suomen museon monistesarja 1/1988
- Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-aluetyöryhmän mietintö II. Helsinki 1993
- Häyrynen, Maunu: Historiallisten puutarhojen suojelu ja hoito II: Inventointi ja tutkimus. Puutarha 9B. 1993, s. 46-51
- Lundqvist, Kjell: Trädgårdskonstens historiska källmaterial. Kulturmiljövärd 5-6. 1990, s. 21-32
- Merivuori, Tuula-Maria: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Helsinki 1987
- Monumenttirekisteri. Museovirasto. 1996
- Puutarhataiteen historian sanasto. toim. Kati Susi-Wolff. Maisema-arkkitehtuuri. Teknillinen korkeakoulu. 1991
- Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993
- Rakennuskulttuurin luettelointi. Museovirasto, Rakennushistorian osasto. 1/1979 ja 1/1984
- Ruoff, Eeva: Historialliset puutarhat ja puistot kaupunkirakenteessa. Puutarha 4. 1992, s. 34-42
- Uino, Pirjo ja Maunu Häyrynen: Suomen puutarhataiteen historia. Otaniemi 1990

2.3. Yleisinventointikortti selityksineen

1. Kohteen nimi tai nimet:

myös ruotsiksi

2. Kohdetyyppi ja perustelu:

puutarha- tai puistotyyppi
tyyli
historiallinen merkittävyys

3. Sijainti:

kunta, lääni
peruskarttanumero, koordinaatit
kylä tai kaupunginosa
postiosoite

4. Käyttö:

omistajat
käyttäjät
suojelu- ja suunnittelutilanne

5. Kohteen historia:

suunnittelijatiedot
historialliset päävaiheet

6. Kohteen kuvaus:

sijainti ympäristössä
sommitelman kuvaus:
- keskeiset piirteet
- sisäinen jäsenyys: alueet, näkymät, muodot, polut, sisääntulotie
- elementit: kasvillisuus, rakennukset, rakenteet, esineet, vesiaiheet, luonnon-
muodot, kalliot, siirtolohkareet ym.
nykytilan kuvaus:
- keskeisten säilyneiden piirteiden ja osa-alueiden kunto ja arvo
- häiriöt ja uhkatekijät

liitteenä kuvamateriaalia, karttoja sekä asema- ja mittapiirroksia

7. Viitteet:

kirjallisuus, tutkimus- ja inventointiraportit
suunnitelmat (yleis- ja detaljisuunnitelmat, tekijä, mittakaava, vuosi, sijainti)
vanhat ja uudet kartat sekä mittaukset (tekijä, mittakaava, vuosi)
kuvamateriaali (valokuvat, piirroukset, maalaukset)
suulliset tiedot
kenttäkäynnit

2.4. Täytetyt yleisinventointikortit

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Brinkhall, Prinkkala
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon maisemapuisto ja ruutupuutarha 1700-luvulta. Historiallisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus, joka on säilynyt pääpiirteiltään nykypäivään. Maisemapuisto on lajinsa ensimmäisiä edustajia Suomessa. Puisto on huonossa kunnossa; ruutupuutarha on osittain hävinnyt.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Kakskerta, Turun ja Porin lääni TURKU Kakskerta 1043 08 Brinkhall, Kakskerta
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	omistajana Turun kaupunki; tällä hetkellä vailla käyttöä. Idänpuoleinen sivurakennus on talonmiehen asuntona. Kartano on rakennussuojelulailta suojeltu vuonna 1991. Laki koskee päärakennusta, sivurakennuksia sekä puistoa, jota on hoidettava sen historiallisen luonteen edellyttämällä tavalla.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon historia säteritilana ulottuu 1500-luvulle; merkittävien rakentamiskausi Gabriel von Bonsdorffin aikana 1700-luvun lopulla, jolloin rakennettiin päärakennuksen ja sivurakennusten muodostama symmetrinen pihasommitelma (1793) ja maisemapuisto. 1780-luvun kartassa maisemapuiston paikalla on vanha puutarha. Etupihan jatkeena olevan ruutupuutarhan pohjalla on 1780-luvun kartassa esitetty keittiöpuutarha. Kartano on säilynyt suhteellisen hyvin 1700-luvun lopun asussaan.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee Kakskerran saarella, maisemallisesti hallitsevalla paikalla metsäkumpareiden rajaaman laakson reunalla. Kartanokokonaisuus on keskiakselin ympärille rakentunut sommitelma, johon kuuluvat päärakennuksen pohjoispuolella sijaitseva ruusutarha, pää- ja sivurakennusten rajaama etupiha, etupihan eteläpuolella sijaitseva ruutupuutarha ja maisemapuisto päärakennuksen luoteispuolella. Ruusutarha on pieni päärakennukseen liittyvä muotopuutarha, joka on säilynyt vuoden 1920 mittaustilanteessa huonokuntoisia pensasaitoja ja ruusuistutuksia sekä nurmeltuneita polkuja lukuunottamatta. Ruutupuutarha on pihasommitelmaa täydentävä hyötytarha, joka on säilynyt hyötytarhana, vaikka korttelit ja valtaosa hedelmäpuista ovat hävinneet. Maisemapuisto on kasvanut umpeen, puut ovat yli-ikäisiä ja lampi rehevöitynyt. Rakenteista ovat säilyneet kaivo, kivipenkki, kiviaita, portin pylvääät ja puistoon johtavat portaat.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Brinkhallin kartanon suojelumääräys. Museovirasto. 1991; Gardberg, C. J. - K. Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Jutikkala, E. - G. Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939; Merivuori, T.-M.: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Helsinki 1987; Numelin, R. - G. Nikander: Brinkhall. Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Rosengren, C.: Brinkhall puistoinen on vanhimpia kartanoitamme. Viherympäristö 2/1995; Saarela, E.: Brinkhallin kartanon kasvillisuuden dokumentointi. 1977; Sommerschild, E.: Suomen puutarhataiteesta, Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949. kartat: afrtning öfer Brinkhalls tomt och trädgård. 1780. Herrgårdar i Finland II; Karta över Brinkhall gårds trädgård 1:1000. E. Arokallio, E. Nissilä, E. Kuhlefelt. 1920. Teknillinen korkeakoulu; Brinkhallin maisemanhoito- ja puutarhasuunnitelma. Arkkitehtitoimisto H. ja O. Saatsi. 1976. kuvat: Museovirasto kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto; Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto. suulliset tiedot: Rintala, talonmies. Brinkhall 8.7.96; Rosengren, C. Helsinki 21.8.96. kenttäkäynti: 8.7.1996

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Fagervik
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyylil historiallinen merkittävyys	ruukinkartanon muotopuutarha ja maisemapuisto 1700-1800 -luvulta. Historiallisesti ja puutarhataiteellisesti erittäin merkittävä kokonaisuus, joka on säilynyt pääpiirteiltään nykypäivään. Puisto ja puutarha ovat osittain huonossa kunnossa.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Inkoo, Uudenmaan lääni Snappertuna 2014 07, Barösund 201410 10250 Fagervik
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajina Otto von Frenckell ja Birgitta Hisinger. Von Frenckell- ja Hisinger -suvut vuorottelevat asuinkäytössä. Otto von Frenckell asuu ympärivuotisesti vanhassa päärakennuksessa. Ruukin tuotantorakennukset ovat avoimia nähtävyyksiä; tinaamossa toimii kesäkahvila. Ruukki on suojeltu rakennussuojelulailla vuonna 1993. Laki koskee rakennuksia ja muotopuutarhaa. Maisemapuistoa koskevat lievemmat määräykset.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	ruukki perustettiin vuonna 1646; merkittävin rakentamiskausi Johan Hisingerin aikana 1700-luvun lopulla, jolloin rakennettiin päärakennus siipirakennuksineen ja muotopuutarha. Aikaisemmin ruukin yhteydessä oli vain hyötytarha. 1800-luvun alussa perustettiin kartanon pohjoispuolelle ja muotopuutarhan itärinteeseen maisemapuisto. Puutarha ja puisto ovat säilyneet suhteellisen hyvin 1700-1800 -luvun asussaan.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	ruukinkartano sijaitsee Suuren Rantatien varrella ja Bruksträskin järven rannalla, järvestä mereen virtaavan joen varrella, läntisen Uudenmaan metsäisessä ja mäkisessä maastossa. Joki erottaa työväenasunnon kartanorakennuksista ja puutarhasta. Päärakennuksen edessä on symmetrinen etupiha. Päärakennuksen vieressä, omalla akselillaan, terassoidussa rinteessä on muotopuutarha, joka rajautuu etelässä maantiehen, lännessä jokeen ja idässä rinteeseen, jossa sijaitsee umpeenkasvanut maisematyylinen puisto. Muotopuutarhan ylimmällä terassilla on sisäänkäynti ja kasvihuoneita, joista on säilynyt huonokuntoinen talvipuutarha ja osa orkidea- ja kameliahuoneesta. Muista rakenteista ovat jäljellä muurit, portaat ja suihkulähteet. Osa puustosta, esim. puukuja, on viime vuosisadalta. Pohjoispuolella sijaitseva maisemapuisto on osin istutettua, osin maisemapuistoksi muutettua mänty- ja kuusimetsää, jossa on viime vuosina tehty raivausta. Polut ovat osittain kasvaneet umpeen. Saareen johtava silta on uusittu; puiston rakennelmista ovat säilyneet kiinalainen paviljonki, labyrintin jäänteet ja erakkomajan paikka. Itärinteen maisematyylinen puisto on kasvanut täydellisesti umpeen. Rakenteista ovat jäljellä vain paikat.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Adelsnäs, Sveriges slott och herresäten vid 1900-talets början. Stockholm 1908; Arvokkaat maisema-alueet. Maisema-alueetöryhmän mietintö II. Helsinki 1993; B., K.: Käynti Fagervikissa. Puutarha 7/1900; Borg, E.: Vanhat kartanopuutarhat. Arkkitehti 9-10/1946; Brenner, A.: Ingå, Fagervik, Degerby, en västnyländsk bygdkronika. Ekenäs 1936; Gardberg, C. J. - k. Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Fagervikin kartanon suojelumääräykset. Museovirasto. 1993; Härö, E.: Ruukki-inventointi. Museovirasto. 1996; Häyrynen, M.: Suomen puutarhataiteen tyyleistä. Puutarha 4B/1992; Jutikkala, E. - G. Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat I. Helsinki 1939; Knapas, R.: Puutarhataide Suomessa 1750-1810. ARS 2. Keuruu 1988; Meinander, K. K.: Fagervik. Herrgårdar i Finland I, Nyland. Helsingfors 1928; Merivuori, T.-M.: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Helsinki 1987; Olausson, M.: Den Engelska parken i Sverige under gustaviansk tid. Stockholm 1993; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Rosengren, C.: Kartanopuistot ja -puutarhat, osa kulttuuriperintöömme. Viherympäristö 3/1994; Schalin, B.: En historik över trädgårdsodling på Fagervik. Finska trädgårdsodlaren 1/1921; Sommerschild, E.: Suomen puutarhataiteesta. Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949. kartat: Fagerviks Bruk och Trädgård med närmaste omgivning. C. Wilander. 1886; Fagervik, karta över park- och trädgårdsanläggningarna 1:5000. E. Borg, E. Ruuth. 1920. Teknillinen korkeakoulu; Fagervik, karta över trädgårdsanläggningarna 1:1000. E. Ruuth, E. Borg. 1920. Teknillinen korkeakoulu; plan av labyrinten i parken 1:400. E. Borg. 1920. Teknillinen korkeakoulu; Fagervikin asemapiirros 1:2000. V. Laine, E. Jama, T. Heininen. 1973. kuvat: Maanmittauslaitos; Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto; Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto. suulliset tiedot: von Frenckell, O. Fagervik 25.9.96. kenttäkäynnit: 11.6., 26.8., 25.9.96

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Kankainen, Kankas
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon puutarha ja maisemapuisto 1700-1800 -luvulta. Historiallisesti ja rakennustaiteellisesti merkittävä kokonaisuus, johon kuuluu 1500-luvun kartanolinna puistoinen. Puutarhan ja puiston historialliset piirteet ovat lähes hävinneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Masku, Turun ja Porin lääni Rusko 1044 07 21250 Masku
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	omistajana Åbo Akademi Stiftelsen. Päärakennus ei ole käytössä; sivurakennuksessa asuu säätiön edustaja. Kartano toimii maatilana. Kartano on suojeltu rakennussuojelulaille vuonna 1993. Laki koskee rakennuksia sekä niihin liittyvää puistoa, jota on hoidettava sen historiallisen luonteen edellyttämällä tavalla.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon historia ulottuu 1400-luvulle, mutta varsinainen kartanolinna rakennettiin 1500-luvun keskivaiheilla. Henrik Klaunpoika Hornin ajalla. Linnaan liittyvä puutarha perustettiin 1700-1800 -lukujen vaihteessa todennäköisesti vanhemman puutarhan pohjalle. Puutarha on muuttunut oleellisesti vuoden 1920 mittaustilanteen jälkeen.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee Kuninkaantien varrella, lounaissuomalaisessa viljelylaaksossa, jossa virtaa Maskunjoki. Kartano erottuu puisto- maisena saarekkeena avoimessa maisemassa. Päärakennus on keskipiste, jonka ympärillä sijaitsevat puutarhan eri osat: edessä säännöllinen etupuutarha ja -piha, sivulla ruutupuutarha ja takana joen toiselle puolelle jatkuva maisemapuisto. Etupiha on säilynyt vuoden 1920 mittapiirroksen esittämässä tilassa. Ruutupuutarha on ollut kortteleihin jaettu hyötypuutarha, josta on jäljellä ainoastaan muoto ja keskiakseli. Maisemapuisto on kasvanut umpeen viime vuosikymmenten aikana. Suuri osa rakenteista on hävinnyt jo vuoden 1920 mittaustilanteeseen mennessä.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Gardberg, C. J. - K. Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Jutikkala, E. - G. Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939; Kankaisten kartanon suojelumääräys. Museovirasto. 1993; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Silkkilä, O. - A. Koskinen: Lounais-Suomen kulttuurikasvistoa. Eräiden kartanoiden, pappiloiden ja virkatalojen kasvistosta. Turun maakuntamuseo. 1990; Sommerschild, E.: Suomen puutarhataiteesta. Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949; Stigell, A.-L.: Kankas. Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928. kartat: Kankas, karta över trädgård 1:1000. E. Arokallio, E. Nissilä, E. Kuhlefelt. 1920. Suomen rakennustaiteen museo; Slottegårdens renoveringsplan 1:250. U. Druva. 1993. kuvat: Maanmittauslaitos; Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto; Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto. kenttäkäynti: 26.6.96

Ranja Hautamäki 13.11.96

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Kuitia, Qvidja
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon puutarha ja maisemapuisto 1700-1800 -luvulta. Historiallisesti ja rakennustaiteellisesti merkittävä kokonaisuus, johon kuuluu 1400-luvun kartanolinna puistoinen. Puutarhan ja puiston historialliset piirteet ovat lähes hävinneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Parainen, Turun ja Porin lääni Pargas 1043 10 Qvidja gård, 21630 Lielax
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana Anders af Heurlin. Kartanon linna on avoin nähtävyys. Kartano toimii maatilana. Kohdetta ei ole suojeltu.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon harmaakivilinna rakennettiin 1480-luvulla Joakim Flemingin omistajakaudella. Nykyinen päärakennus on rakennettu 1700-1800-luvulla. Kartanon puutarha on todennäköisesti von Mellinin kaudelta 1700-luvun lopulta. Maisemapuisto on myöhemmältä ajalta. Puutarhan ja puiston nykyasu on muuttunut oleellisesti vuoden 1920 mittaustilanteen jälkeen.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee Lemlahden saarella, maisemallisesti hallitsevalla paikalla peltolaaksosta kohoavalla kukkulalla. Linnan ja päärakennuksen välissä on etupiha, joka oli keskiajalla kaikilta neljältä sivulta suljettu umpipiha. Pihalla on 1800-luvulla lisätty pyöreä nurmikenttä. Etupihan jatkeena on puutarha, jonka pohjalla on 1700-luvun lopulla perustettu, ruutukortteleihin jaettu hyötypuutarha. Puutarha on muuttunut huomattavasti vuoden 1920 mittaustilanteen jälkeen. Suurin osa hedelmäpuista, kortteleista ja käytävistä on hävinnyt keskikäytävää lukuunottamatta. Kukkulan rinteessä etupihan takana on maisemapuisto, jossa on rehevä kasvillisuus ja vanha jalopuuvaltainen puusto. Maisemapuiston rakenteista ovat säilyneet rauta-aidalla ympäröity hiidenkirnu ja kivimuurit. Maisemapuistosta johtaa polku meren rantaan ja af Heurlin -suvun hautapaikalle.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Gardberg, C. J. - K. Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Jutikkala, E. - G. Nikander: Kuitia. Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Roos, J. E.: Qvidja. Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928. kartat: Qvidja enligt en karta av år 1805. Turun maanmittaustoimisto. Herrgårdar i Finland II; Plan över trädgårdsanläggningarna och ekonomibyggnaderna år 1920. E. Borg, E. Ruuth. Herrgårdar i Finland II. kuvat: Maanmittauslaitos; Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto. kenttäkäynti: 8.7.96

Ranja Hautamäki 13.11.96

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Mustio, Svartå
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	ruukinkartanon maisemapuisto ja luonnonpuisto 1700-1800 -luvulta. Maisemapuistossa sekä 1700-luvun barokkivaikutteita että 1800-luvun romanttisia piirteitä. Historiallisesti merkittävä, ajallisesti kerrostunut kokonaisuus. Nykyinen käyttö on ohjannut puiston kehitystä historiallisten piirteiden kustannuksella.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Karjaa, Uudenmaan lääni Kirkniemi 2014 12 10360 Mustio
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	omistajana Magnus Linder. Kartano toimii hotellina ja matkailunähtävyytenä; päärakennus on avoinna yleisölle, muita rakennuksia on kunnostettu hotellikäyttöön. Ruukin tehdasalueella valmistetaan laivasisustuksia. Kartano on suojeltu rakennussuojelulailla 1987. Laki koskee päärakennusta ja puistoa, jota on hoidettava kulttuurihistoriallista arvoaan vastaavalla tavalla.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	ruukin historia ulottuu 1500-luvun puoliväliin; merkittävin rakentamiskausi 1700-luvun lopulla Magnus Linder II:sen aikana, jolloin rakennettiin päärakennus ja sitä ympäröivä puisto. Ennen päärakennuksen perustamista puiston paikalla oli kaksi keittiöpuutarhaa. Kartanoympäristöä täydennettiin 1800-luvulla, jolloin rakennettiin mm. talli ja vaunuvaja ja barokkivaikutteisesta puistosta tehtiin maisemapuisto. Puiston nykyasu vastaa pääpiirteiltään 1800-luvun lopun hahmoa.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee Lohjanjärvestä laskevan Mustionjoen varrella, läntisen Uudenmaan vanhassa viljelysmaisemassa. Ruukinalue on rakentunut joen poukaman ympärille. Teollisuus on pohjoisella rannalla, Trycksbackan luonnonpuisto eteläisellä, ruukinkartano puistoineen läntisellä ja Puutarhamäen työväenasunnot itäisellä rannalla. Päärakennukseen liittyvä puisto on tyyllisesti kerrostunut maisemapuisto, jonka arvokkaimman osan muodostaa vanha jalopuusto. Puisto on säilynyt pääpiirteiltään vuoden 1922 mittapiirroksessa esitetyssä tilassa. 1800-luvun huvimajat ovat hävinneet, ja sillan viereen on rekonstruoitu uusi paviljonki. Puistoon on lisätty myös muita uudentyylisiä rakennelmia. Trycksbackan mäki on luonnonpuiston ja maisemapuiston yhdistelmä, jonka arvokkaimman osan muodostaa monipuolinen kasvillisuus. Mäen päällä sijaitseva kulissirakennus purettiin 1960-luvulla. Viime vuosina puistossa on tehty voimakasta raivausta, sinne on rakennettu luontopolku ja barokkis suunnitelman näkymäkseli on palautettu.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Backman, T.: Mustion ruukki - historiallinen ja käyttötutkimus, osa I. Diplomityö Teknilliseen korkeakouluun. Helsinki 1970; Borg, E.: Vanhat kartanopuutarhat. Arkkitehti 9-10/1946; Helsingin Sanomat 27.9.1996; Häyrynen, M.: Suomen puutarhataiteen tyyleistä. Puutarha 4B/1992; Jutikkala, E. - G. Nikander: Mustio. Suomen kartanot ja suurtilat I. Helsinki 1939; Karhu, N.: Vihreät jättiläiset, Suomen paksuimmat puut. Dendrologian Seura. Helsinki 1995; Meinander, K. K.: Svartå. Herrgårdar i Finland I, Nyland. Helsingfors 1928; Mustion kartanon suojelumääräys. Museovirasto. 1987; Rakennettu kulttuuriympäristö. Ympäristöministeriö, Museovirasto. Helsinki 1993; Rosengren, C.: Mustio - elävä ja uudistuva ruukinpuisto. Viherympäristö 3/1996. kartat: kartta. sign. J. Wetterwilt. 1689. Maanmittauslaitoksen arkisto; kartanon ympäristösuunnitelma. sign. G. Hartzell. 1787. Brandförsäkringsbolag, Stockholm; kartta, sign. C. Meller. 1864. Kansallisarkisto; Svartå, karta över park och trädgårdsanläggningar 1:2000. E. Borg, E. Kuhlefeldt. 1922. Teknillinen korkeakoulu; asemapiirros. H. Wikberg. 1930. Teknillinen korkeakoulu. kuvat: Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto; Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto. suulliset tiedot: Rosengren, C. Helsinki 21.8.96. kenttäkäynnit: 11.6.; 25.9.96

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUUSTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Riilahti, Rilax
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon muotopuutarha ja maisemapuisto 1800-luvulta. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä yhtenäinen kokonaisuus, joka on säilynyt hyvin nykypäivään. Maisemapuisto on osittain umpeenkasvanut.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Tammisaari, Uudenmaan lääni Horsön 2011 09, 2012 07 Rilax, 10570 Bromarf
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana Berndt Aminoff. Varsinaisessa päärakennuksessa asuu Berndt Aminoff; vanhassa päärakennuksessa Mikael Aminoff. Kartanossa toimii ratsutila. Kohdetta ei ole suojeltu.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon historia säteritilana ulottuu 1600-luvulle; merkittävin rakentamiskausi J. F. Aminoffin aikana 1800-luvun alussa, jolloin rakennettiin päärakennus, muotopuutarha ja maisemapuisto. Ennen 1800-lukua päärakennuksen tilalla oli symmetrinen asuinpiha ja ruutupuutarha. Rannassa oli ”Lustgården”, huvipuutarha. Puutarhan ja puiston nykyasu perustuu 1800-luvun uudistukseen.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee meren rannalla Bromarvin niemimaalla, jolle on tyypillistä saariston rehevä kasvillisuus. Kartanolle johtavat pitkät puukujat. Sisääntulotie on sivusta. Päärakennuksen edessä on muotopuutarha ja avointa maisematilaa merelle jatkava katajaketo. Muotopuutarha on symmetrinen käytävisommitelma, jonka 1800-luvun hahmo on yhä tunnistettavissa, vaikka käytävät ovat ruohottuneet ja istutukset hävinneet. Laajassa meren rantaan ulottuvassa maisemapuistossa on rehevä jalopuuvaltainen puusto, paviljonki ja muistouurnia. Puisto on osittain umpeenkasvanut, mutta viime vuosina puustoa on raivattu. Osa puistosta on rauhoitettu luonnonsuojelulaille. Puistoon kuuluivat myös sodan jälkeen hävitetty paviljonki ja grotto vastapäisillä saarilla.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Aminoff, J. F. A.: Rilax. Herrgårdar i Finland I, Nyland. Helsingfors 1928; Jutikkala, E. - G. Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat 1. Helsinki 1939; Knapas, R.: Puutarhataide Suomessa 1750-1810. ARS 2. Keuruu 1988; Häyrynen, M.: Suomen puutarhataiteen tyylistä. Puutarha 4 B/1992; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Rosengren, C.: Riilahden kartanopuisto - kustavilainen maisema. Viherympäristö 4/1994. kartat: Del av karta över Rilax av år 1691. Herrgårdar i Finland I; Karta över Rilax gård med närmaste omgivning år 1800. Riilahden kartanon arkisto; Karta över alla ägorna till Rilax säteri, med underlydande torp och lägenheter belägna, inom Bromarfs socken, Nylands län, upprättad i och för ekonomiskt behov år 1892 af J. Cas. Leander; Karta öfver Rilax revir i Bromarv socken Efter äldre kartor sammanställ vid skogsindelning år 1925 af A. W. Granit Skogsbyrå. A. W. Granit. kuvat: Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museo- viraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto; Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto. suulliset tiedot: Aminoff, B.; Aminoff, M. Riilahti 3.7.96. kenttäkäynti: 3.7.96

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Sarvilahti, Sarvlaks, Suur-Sarvilahti, Stor-Sarvlaks
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon muotopuutarha, kunnostettu 1934; vanhempi puutarha 1700-1800 -luvulta; umpeenkasvanut maisemapuisto 1800-luvulta. Historiallisesti, rakennustaiteellisesti ja puutarhataiteellisesti merkittävä kokonaisuus. Puutarhan vanhempien osien historialliset piirteet ovat osittain hävinneet.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Pernaja, Uudenmaan lääni Loviisa 3021 12
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	omistajana Svenska Litteratursällskapet; asumisoikeus on Creutz-, von Morian- ja von Born -sukujen jälkeläisillä; tällä hetkellä kartanossa asuu J.-E. Mikkelsso. Kartanon yhteydessä on arkisto. Kartano toimii maatilana. Kohdetta ei ole suojeltu.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon historia säteritilana ulottuu 1400-luvulle; barokkilinna rakennettiin 1600-luvulla ja symmetriset piharakennukset 1800-luvulla. 1700-luvulla kartanon yhteydessä oli hyötytarha; varsinainen muotopuutarha ja maisemapuisto ovat 1800-luvulta. Muotopuutarha kunnostettiin Paul Olssonin suunnitelman mukaan vuonna 1934, ja se on säilynyt tässä asussa nykypäivään.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee kapeassa merenrantaan asti ulottuvassa laaksossa, Suuren Rantatien varrella, pitkien puukujien päätteellä. Päärakennus ja päärakennukseen liittyvä akseli muodostavat sommitelman rungon. Päärakennus siipirakennuksineen rajaavat etupihan ja muotopuutarhan, jonka keskiakselia jatkaa pitkä puukuja. Toinen puukuja lähtee etupihan sivusta. Muotopuutarhaan kuuluvat leikatut pensasaidat ja hoidetut nurmi- ja sorapinnat. Päärakennuksen itä- ja eteläosa ovat kasvaneet umpeen. Päärakennuksen eteläpuolella sijaitsee vanhemman hyötytarhan paikalla puutarha, jonka keskikäytävä jatkaa sommitelman pääakselia. Vuoden 1900 mittapiirroksessa esitetyt korttelit ja istutukset ovat hävinneet. Säännönmukaisen puutarhan länsipuolella on umpeenkasvanut maisemapuisto, johon kuului joesta padottu lampi. Joen uomaa on muutettu ja lampi kuivunut.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Gardberg, C. J. - K. Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Jutikkala, E. - G. Nikander: Suur-Sarvilahti. Suomen kartanot ja suurtilat I. Helsinki 1939; Olsson, P.: Suomen puutarhataidetta. Helsinki 1947; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Rosengren, C.: Kartanopuistot ja -puutarhat, osa kulttuuriperintöämme. Viherympäristö 3/1994; Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949; von Törne, P. O.: Sarvlaks. Herrgårdar i Finland I, Nyland. Helsingfors 1928. kartat: Karta över tomtplatsen. 1732. Herrgårdar i Finland I; Plan av byggnaderna å Sarvlaks. 1900. Herrgårdar i Finland I; Paul Olssonin suunnitelma 1:200. 1932. Olssonin taimiston arkisto. kuvat: Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto; Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto. suulliset tiedot: Holmerus, A. tilanhoitaja. Sarvilahti 24.10.96. kenttäkäynti: 1.8.96

Ranja Hautamäki 15.11.96

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Teijo, Tykö
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	ruukinkartanon muotopuutarha 1700-1800 -luvulta, kunnostettu 1900-luvun alkupuolella; kartanon luonnonpuisto. Kokonaisuutena hyvin säilynyt ruukinalue, jossa puutarha ja puukujat ovat oleellinen osa sommitelmaa. Muotopuutarha ja puukujat ovat osittain huonossa kunnossa.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Perniö, Turun ja Porin lääni Teijo 2021 07 Teijon kartano, 25570 Teijo
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	omistajana Teijon Kartano Oy; kartano on tällä hetkellä myynnissä. Edellisenä omistajana Wihuri-yhtymä, jonka aikana kartanossa toimi hotelli ja kongressikeskus. Ruukin vanhoja tuotantolaitoksia on kunnostettu toimistotiloiksi. Vanhan masuunin yhteydessä toimii metsähallituksen retkeilyalueen informaatiopiste. Kartanon luonnonpuisto kuuluu Sahajärven virkistysalueeseen. Teollisuus-alueella toimii mm. Teijon telakka, alumiiniveneitä valmistava tehdas ja nappitehdas. Kartanosta on lokakuussa 1996 tehty suojeluesitys, joka koskee päärakennusta, muutamaa talousrakennusta ja puistoa.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	ruukin historia ulottuu 1600-luvun loppuun; merkittävin rakentamiskausi J. J. Kijkin aikana 1700-luvun lopulla, jolloin rakennettiin päärakennus. Päärakennukseen liittyvää muotopuutarhaa on useaan otteeseen muutettu. Puutarhan nykyasu perustuu pitkälti 1900-luvun alkupuolen kunnostuksiin.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	ruukinkartano sijaitsee alavassa viljelylaaksossa Halikonlahden rannalla. Ruukinalue on avoimessa peltomaisemassa sijaitseva säännönmukainen akselisommitelma, johon kuuluvat pitkät puukujat ja päärakennus sommitelman keskellä. Pitempi akseli alkaa merenrannasta, jatkuu lehmuskujana päärakennukselle ja edelleen muotopuutarhan keskikäytävänä maantielle. Lyhempi poikkiakseli sivuaa päärakennusta ja päättyy jalavakujan päätteenä mäen päällä sijaitsevaan kirkkoon. Kartanon muotopuutarha perustettiin osaksi kokonaisuomitelmaa jatkamaan päärakennuksen keskiakselia. 1920 mittapiirroksessa esitetty muotopuutarha on osittain maisematyylinen; myöhemmin se muutettiin suoralinjaiseksi funktionalismin hengessä. Muotopuutarha on säilyttänyt 1900-luvun alkupuolen yleishahmonsia istutuksia lukuunottamatta. Puutarhan keskeisin elementti on pitkä pääakseli, jota pitkin kartanoa lähestytään. Kartanoon liittyy myös Sahajärven rannalla sijaitseva luonnonpuisto, johon on istutettu jalopuita. Luonnonpuiston maisematyylliset aiheet ovat lähes hävinneet.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Björkenheim, C. G.: Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928; Gardberg, C. J. - K. Dahl: Suomen kartanoita. Keuruu 1989; Ekman, K.: Tykö Bruk 1686-1936. Helsingfors 1937; Härö, E.: Ruukki-inventointi. Museovirasto. 1995; Jutikkala, E. - G. Nikander: Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939; Merivuori, T.-M.: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa. Helsinki 1987; Rakennettu kulttuuriympäristö. Museovirasto, Ympäristöministeriö. Helsinki 1993; Rosengren, C.: Kartanopuistot ja -puutarhat, osa kulttuuriympäristöämme. Viherympäristö 3/1994; Sommerschild, E.: Suomen puutarhataiteesta. Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949; Teijon kartanon suojeluesitys. Museovirasto. 1996. kartat: karta över Tykö bruks trädgård 1:1000. E. Arokallio, E. Nissilä, E. Kuhlefelt. 1920. Suomen rakennustaiteen museo; kartta, Herrgårdar i Finland II. 1928; Teijo, illustraatio 1:2000. R. Ahtikari. 1985-86. Teknillinen korkeakoulu. kuvat: Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto; Museoviraston rakennushistorian osaston kuva-arkisto; Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto. suulliset tiedot: Ahlsved, R. Kemiö 18.10.96; Rannikko, J. Teijo 21.10.96; Rautamäki, M. Otaniemi 24.9.96. kenttäkäynnit 17.6.; 21.10.96

HISTORIALLISTEN PUUTARHOJEN JA PUISTOJEN YLEISINVENTOINTI

1. Kohteen nimi tai nimet:	Tenhola
2. Kohdetyyppi ja perustelu: puutarha- tai puistotyyppi, tyyli historiallinen merkittävyys	kartanon puutarha 1800-1900 -luvulta; pieni maisemapuisto. Sommitelma oleellisesti muuttunut päärakennuksen purkamisen yhteydessä 1964; puutarha ja puisto kasvaneet umpeen. Puutarhataiteellisesti mielenkiintoinen kokonaisuus, jolla on lähinnä enää tutkimuksellista arvoa.
3. Sijainti: kunta, lääni peruskarttanumero kylä/kaupunginosa, osoite	Lemu, Turun ja Porin lääni Lemu 1044 04, 1044 01 Tenhola, 21230 Lemu
4. Käyttö: omistajat, käyttäjät suojelutilanne	yksityinen; omistajana Herman S. Grüner, joka asuu kartanon toisessa siipirakennuksessa. Kohdetta ei ole suojeltu.
5. Kohteen historia: suunnittelijatiedot historialliset päävaiheet	kartanon historia ulottuu 1500-luvulle; merkittävin rakentamiskausi 1900-luvun alussa Ivar Aminoffin aikana, jolloin rakennettiin uusi päärakennus entisen palettua. Kartanon puutarha perustettiin 1800-luvulla ja ympäröitiin muurilla 1900-luvun alussa uuden päärakennuksen rakentamisen yhteydessä. Todennäköisesti samaan aikaan rakennettiin maisemapuisto. 1964 päärakennus purettiin. Kartanon nykytila on oleellisesti toinen kuin vuoden 1921 mittapiirroksessa.
6. Kohteen kuvaus: sijainti ympäristössä sommitelman kuvaus: - keskeiset piirteet - alueet, näkymät, muodot - kasvillisuus, rakennukset, rakenteet nykytilan kuvaus: - keskeiset säilyneet piirteet, kunto, arvo - häiriöt, uhkatekijät	kartano sijaitsee lounaissuomalaisessa viljelylaaksossa meren rannalla, voimakkaalla maannousun alueella. Kartanoon johtaa puukuja. Entisen päärakennuksen yhteydessä ollut ns. ”Vanha puutarha” on muurein ympäröity neliönmuotoinen puutarha, jonka korttelijako on hävinnyt. Muurin kulmissa sijaitsevat pienet paviljongit; jokaisella sivulla on kaariportti. Puutarha on kasvanut täydellisesti umpeen. Puutarhan lounaispuolella on ns. ”Uusi puutarha”, joka rakennettiin 1900-luvun alussa. ”Uuteen puutarhaan” kuuluivat terassit ja ”Vanhan puutarhan” keskiakselia jatkava keskikäytävä. Terassit ovat jäljellä, mutta sisäänkäyntiä ei enää käytetä. ”Vanhan puutarhan” vieressä sijaitseva maisemapuisto perustettiin luonnonlammen ympärille. Lampi on jäljellä, mutta saareen johtava kaarisilta on hävinnyt.
7. Viitteet: kirjallisuus kartat kuvat suulliset tiedot kenttäkäynnit	kirjallisuus: Jutikkala, E - G. Nikander. Suomen kartanot ja suurtilat II. Helsinki 1939; Roos, J. E. Tenhola. Herrgårdar i Finland II, Egentliga Finland. Helsingfors 1928. kartat: Situationsplan över Tenhola gård. 1921. Herrgårdar i Finland II. kuvat: Museoviraston kulttuurihistorian kuva-arkisto. suulliset tiedot: Grüner, H. S. Tenhola 26.6.96. kenttäkäynti: 26.6.96

Ranja Hautamäki 15.11.96

3. KOHDEINVENTOINTI - ESIMERKKEINÄ YHDEKSÄN KARTANOPIUSTOA

3.1. Kohdeinventoinnin periaatteita - inventointiohjeet ja inventointiraportti

Kohdeinventoinnilla tarkoitetaan yleisinventointia tarkempaa selvitystä, jonka tavoitteena on kerätä kohteesta tietoa suojelua, kunnostusta tai hoidon suunnittelua varten. Kohdeinventoinnin ohjeiden laatimisessa on käytetty ICOMOS:in Firenzen julistuksen periaatteita sekä siitä sovellettuja English Heritagen suosituksia. Lisäksi on käytetty Maunu Häyrysen historiallisten puutarhojen tutkimusta ja inventointia käsitteleviä kirjoituksia. Tämä työ ei puutu varsinaiseen suunnitteluun tai restauroinnin työtappoihin ja menetelmiin, joista on ilmestymässä oma ohjeistonsa, Laura Puolamäen opinnäyte Lepaan puutarhaoppilaitoksesta.

Kohdeinventoinnin tuloksena on raportti, jonka perusteellisuus riippuu tavoitteesta. Kohderaportti on tarkempi ja muodoltaan vapaampi kuin standardimaiseen rekisteröintiin tähtäävä yleisinventointikortti. Sen vuoksi on tässä yhteydessä luovuttu varsinaisen kohdeinventointikortin kehittämisestä ja pitäydytty inventoinnin sisällön selvittämiseen. Parhaiten kohdeinventoinnin menetelmien kehittäminen toteutuisi konkreettisten suojelu-, kunnostus- tai hoitotoimenpiteiden suunnittelussa.

3.2. Kohdeinventoinnin työvaiheet

1. Selvitystyö - arkistot ja kirjastot; lähdeaineisto ja sen perusteella selvittävät asiat

Selvitystyön tavoitteena on käydä läpi kohteeseen liittyvä lähdeaineisto. Selvitystyö teetetään mieluiten arkistotyöhön harjaantuneilla historian tai taidehistorian tutkijalla, mutta käytännössä myös arkistotyöhön kouluttamattomat henkilöt joutuvat etsimään ja tulkitsemaan tietoa. Tämän työn yhteydessä ei ole paneuduttu varsinaiseen tutkimukseen eikä alkuperäislähteiden käyttöön. Arkistoja, kerättävää aineistoa ja aineiston perusteella selvittäviä asioita koskevat ohjeet ovat lähinnä suuntaa-antavia.

Arkistot- valtakunnalliset, paikalliset ja yksityiset arkistot sekä muut kirjastot

Historiallisia puutarhoja ja puistoja koskevaa lähdeaineistoa löytyy valtakunnallisista, paikallisista ja yksityisistä arkistoista, joita ovat mm. :

1. Valtakunnalliset arkistot

- *Helsingin yliopiston kirjasto*
- *Kansallisarkisto*
- *Maanmittauslaitoksen maanmittausarkisto*
- *Museoviraston kulttuurihistorian ja rakennushistorian kuva-arkistot*
- *Puolustusvoimien kuva-arkisto*
- *Suomen rakennustaiteen museon kuva-arkisto ja piirroskokoelma*
- *Teknillisen korkeakoulun arkkitehtuurin historian laitoksen piirroskokoelma*

2. Paikalliset arkistot

- *kaupunginarkistot*
- *kotiseutuarkistot*
- *läänien maanmittausarkistot*
- *maakunta-arkistot*

3. Yksityiset arkistot

- *omistajasuvun tai tilan arkistot*

4. Muut kirjastot

- *Helsingin yliopiston kasvitieteen laitoksen kirjasto*
- *Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen kirjasto*
- *Lepaan puutarhamuseon kirjasto*
- *Viikin maatalouskirjasto*

Lähdeaineisto - suunnitelmat, kartat, kuvat, lähdekirjallisuus ja haastattelut

Kerättävään historialliseen lähdeaineistoon kuuluvat suunnitelmat, kartat, kuvat, kirjallisuus ja haastattelut. Selvitystyössä on välttämätöntä järjestelmällisesti dokumentoida lähdeaineistoa jatkotutkimusta ja tietojen paikantamista varten.

1. Suunnitelmat ja kartat

Suunnitelmat ja kartat ovat keskeistä historiallista lähdeaineistoa, joiden avulla selvitetään kohteen kehitysvaiheita. Suunnitelmat ja mittaukset löytyvät useimmiten suunnittelijan, tilan tai omistajasuvun arkistosta, jos kohde on yksityinen, ja asianomaisen hallintokunnan

arkistosta, jos se on julkinen. Suunnitelmien kohdalla on otettava huomioon, että ne eivät välttämättä ole toteutuneet kokonaan.

Luotettavamman lähteen muodostavat historialliset kartat, joita ovat mm.:

- *veromittaus- ja maanjakokartat*
- *isojakokartta-aineisto*
- *uusjakokartat*
- *venäläiset topografikartat*
- *itsenäisyyden ajan pitäjänkartat*
- *ensimmäiset peruskartat*
- *Kansallisarkiston Topographica-kokoelma*

2. Kuvat

Historialliset kuvat ovat karttojen ja suunnitelmien ohella tärkeää lähdeaineistoa. Vanhoja valokuvia löytyy 1800-luvun lopulta lähtien, mutta varhaisempia vaiheita selvittäessä on turvauduttava piirroksiin ja maalauksiin, joiden luotettavuus ei ole valokuvien veroista. Historiallista kuva-aineistoa ovat mm.:

- *topografiset maisemankuvaukset 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvulla, esim. Zacharius Topeliuksen 'Finland framställd i teckningar' (1845)*
- *maalaukset, piirustukset ja luonnokset valtion, läänien ja paikkakuntien taidemuseoissa*
- *vanhat valokuvat paikallis- ja maakuntamuseoiden kokoelmissa, Museoviraston historian ja kansatieteen kuva-arkistoissa, Helsingin yliopiston kirjastossa, Suomen valokuvataiteen museossa sekä Åbo Akademin kirjastossa*
- *ilmakuvat 1920-30-luvulta lähtien Ilmavoimien kuva-arkistossa ja Karhumäen veljekset Oy:n arkistossa*

3. Lähdekirjallisuus

Historiallisia puutarhoja käsittelevää suomalaista kirjallisuutta on vähän. Puutarhakirjallisuutta on koottu raportin loppuun. Varsinaisen kirjallisuuden lisäksi voivat apuna olla myös:

- omistajien henkilöhistoria, kirjeenvaihto, päiväkirjat ja muistelmat
- omistajien ja tilanhoitajien raportit, tilikirjat, kuitit, palkkalistat ja työselitykset
- kunnallisten kohteiden pöytäkirjat, budjettiesitykset ja vuosikertomukset
- sanomalehtiartikkelit, puutarhalehdet, kausijulkaisut ja aikalaiskuvaukset
- paikallishistoriat
- matkaoppaat ja matkakertomukset
- kauppapuutarhojen lajilistat

4. Haastattelut

Omistajien, vanhojen puutarhureiden ja asukkaiden muistitieto on arvokas lähde, mutta muistitietoihin on suhtauduttava kriittisesti.

Lähdeaineiston perusteella selvittävät asiat:

- kohteen omistus ja suunnittelu
omistajat
suunnittelijat
puutarhurit
- kohteen kehitys
eri vaiheet
muutostyöt
- kohteen rakenteet ja elementit
istutukset, muu kasvillisuus
rakennukset, rakenteet: portaat, pengerrykset, muurit, aidat, portit
käytävät, polut, pinnat

vesiaiheet

esineet: patsaat, puutarhakalusteet, penkit, valaistus

2. Nykytilan inventointi - maisema, maasto, kasvillisuus, rakenteet, esteettiset ominaisuudet ja käyttö

Kenttäinventoinnin tavoitteena on kartoittaa ja dokumentoida kohteen nykytila. Samalla kenttäinventointi täydentää ja tarkistaa taustatutkimuksessa selvitettyjä tietoja. Kenttäinventointia varten on hankittava ilmakuva ja pohjakartta, jota täydennetään mittauksin. Inventoinnin helpottamiseksi kohde jaetaan osa-alueisiin. Kenttäinventointi sisältää maiseman, maaston, kasvillisuuden, rakenteiden, esteettisten ominaisuuksien ja käytön selvityksen, joiden tulokset merkitään erillisille kartoille. Tuloksia voidaan varmistaa suorittamalla lisätutkimuksia, esim. arkeologisia kaivauksia, jotka teetetään koulutetulla arkeologilla. Kenttäinventoinnin tarkkuus riippuu inventoinnin tavoitteesta.

1. Maisema

Maisemaselvitykseen kuuluvia asioita ovat mm. :

- sijainti maisemassa
- maisematilat, peitteisyys
- näkymät
- luonnontekijät, esim. maaperä, vesisuhteet

2. Maasto

Maastoselvityksessä mitataan mm. seuraavat asiat:

- topografia
- tiet, kentät ja pinnoitteet

- puuston ja kasvillisuuden sijainti
- rakenteiden ja kalusteiden sijainti
- hävinneiden elementtien paikat

3. Kasvillisuus

Kasvillisuus selvitys kertoo paljon kohteen alkuperäisestä asusta, kehitysvaiheista ja hoitotarpeesta. Selvitys on syytä teettää kasvitieteillä ainakin ruohovartisen kasvillisuuden osalta. Selvitykseen kuuluvat mm. seuraavat asiat:

- ruohovartisen kulttuurikasvillisuuden inventointi
- puuston inventointi:
  - laji tai lajike
  - korkeus
  - rungon ympäröimä ja haaroittuminen
  - latvuksen koko ja muoto
  - ikä
  - kunto
  - harvinaisuus
  - suhde ympäristöön
  - esteettinen arvo

4. Rakenteet

Rakenteiden selvitys sisältää mm. seuraavat asiat:

- rakenteiden ja kalusteiden dokumentointi
- portaiden, muurien, vesialtaiden ym. rakenteiden kunto
- valaisimien, pylväiden, penkkien ym. kalusteiden kunto

5. Esteettiset ominaisuudet

Kohteen esteettisillä ominaisuuksilla tarkoitetaan paikan tunnelmaa, ominaisluonnetta ja sen erityispiirteitä erotuksena varsinaisista mitattavista yksityiskohdista. Puutarhan tai puiston ominaisluonteen ymmärtäminen vaatii syventymistä ja eläytymistä paikkaan, mahdollisuuksien mukaan eri vuorokauden- ja vuodenaikoina.

6. Käyttö

Käytön selvitys kartoittaa kohteen käyttöön liittyviä ongelmia, esim. kulumista ja hoitoa.

3. Yhteenveto - arvot ja johtopäätökset

Selvitystyötä ja kenttäinventointia seuraa yhteenveto, jonka tärkeimmät tavoitteet ovat puutarhan kehitysvaiheiden selvitys ja arvojen määrittäminen. Kohteen tärkeimmistä kehitysvaiheista laaditaan kartat samaan mittakaavaan nykytilaa kuvaavan pohjakartan kanssa. Karttoja vertailemalla määritellään kohteessa säilyneet historialliset osat ja ominaisuudet. Selvitys- ja kenttätöiden perusteella arvioidaan lisäksi kohteen historiallinen ja nykyinen merkittävyys, jonka ratkaisevat mm. seuraavat yleisinventoinnin yhteydessä esiteltyjen kriteerien perusteella määritellyt arvot:

- historialliset arvot
- puutarhataiteelliset arvot
- esteettiset arvot
- maisemalliset arvot
- kasvitieteelliset ja muut luonnontieteelliset arvot
- yhteisölliset arvot

Kun kohteen arvon kannalta olennaiset tekijät on selvitetty, esitetään johtopäätöksinä suositukset kohteen suojelua, hoitoa sekä kunnostustoimenpiteitä varten. Lisäksi määritellään alueelle soveltuvat käyttö- ja toimintamuodot siten, että ne eivät tule vaarantamaan kohteen säilymistä.

4. Kohderaportin sisältö

Yhteenvedon lopputuloksena on raportti, joka sisältää mm. seuraavat asiat:

1. *Kohteen historian kuvaus*
Historialliset kartat
Historialliset kuvat
2. *Nykytilan kuvaus*
Nykytilan inventointikartat
Valokuvat
3. *Inventointitulosten yhteenveto*
Yhteenvetokartat
4. *Yhteenveto kohteen merkityksestä sekä näkökulmia suojeluun, hoitoon, kunnostukseen ja käyttöön*
5. *Lähdeluettelo*

Lähteet:

APT Bulletin. The Journal of Preservation Technology 3-4. 1992
Centre for the Conservation of Historic Parks and Gardens. Survey and Inventory. Introductory Notes, Guidance Notes on Form 1 & 2. Institute of Advanced Architectural Studies. University of York
Firenzen julistus. Kansainväliset julistukset. ICOMOS. Helsinki 1992

Hemgård, Gretel: Historiallisen puutarhan restaurointi. Puutarha 4 B. 1992, s. 23-27

Häyrynen, Maunu: Historiallisten puutarhojen suojelu ja hoito II: Inventointi ja tutkimus. Puutarha 9 B. 1993, s. 46-49

Kuvakokoelmia ja -arkistoja. Museovirasto. 1986

Lambert, David: Researching a Garden's History from Documentary and Published Sources. Centre for the Conservation of Historic Parks and Gardens. Survey 1991

Puolamäki, Laura: Puistorestaurointi: menetelmät ja työtavat. Opinnäytetyö. Lepaa 1996

4. PUUTARHAKIRJALLISUUTTA

Seuraava luettelo on koottu Maunu Häyrysen, Tuula-Maria Merivuoren ja Eeva Ruoffin kokoamista puutarhakirjallisuusluetteloista. Kasvillisuutta koskevia täydennyksiä on antanut Leena Hämet-Ahti.

- Abelin, Rudolf: Pikkupuutarha. Helsinki 1908
Alanko, Pentti ja Pirkko Kahila: Ukonhattu ja ahkeraliisa. Perinteiset koriste- ja hyötykasvit. Helsinki 1994
Bonsdorff, Gabriel: Sammandrag Af Underrättelser Om sättet Att anlägga en Köks-Trädgård för Husbehof. Åbo s.a. [1804]
Borg, Elsi: Gamla herrgårdsparker. Arkkitehti 9-10. 1946, s. 153-156
Elfving, Jenny: Suomalaista puutarhataidetta. Helsinki 1929
Elfving, Jenny: Puutarhasuunnitelmia pienviljelijöille. Helsinki 1913
Eneroth, Olli (=Olof): Kasvutarha rahvaan hyödyksi. Turku 1860
Flinck, Maria: Tusen år i trädgården. Från sörmländska herrgårdar och bakgårdar. Värnamo 1994
Gadd, Pehr Adrian: Lyhykäinen ja Yxikertainen Neuwo Kuinga Krydimaan Yrtein Kaswannot, Suomen Maasa, Taittaan saatetta tuleundumaan. Turku 1768
Gauffin, Ossian: Puutarhataiteesta I-III. Flora 1.3., 10, 12-13 & 17. 1923
Heikel, Axel O.: Brunnsarkens historia 1834-1886. Helsingfors 1919
Helsingfors trädgårdsgille 1887-1898. Trädgårdsodlingens vänner i Helsingfors 1899-1912. Wasa 1912
Herrgårdar i Finland I - III. Utg. Gabriel Nikander ja Eino Jutikkala. Helsingfors 1928 - 1929
Hämet-Ahti, Leena ja J. Suominen: Kasvistomme muinaistulokkaat. Vammala 1993
Hämet-Ahti, Leena: Autonomian ajan jälkiä Suomen puistoissa ja puutarhoissa. Suomen Ruusulehti 2. 1996
Häyrynen, Maunu: Kaupunkipuisto 1800-luvulla. ARS - Suomen taide 4. Keuruu 1989, s. 72-75

- Häyrynen, Maunu: Suomalaisen kaupunkipuiston kehitys. Suomen puutarhataiteen historia. Esitutkimuksen loppuraportti. TKK / Maisema-arkkitehtuurilaboratorio. Otaniemi 1990
Häyrynen, Maunu: Maisemapuistosta reformipuistoon. Helsingin kaupunkipuistot ja puistopolitiikka 1880-luvulta 1930-luvulle. Entisaikain Helsinki XIV. Helsinki 1994
Jortikka, Mikko: Koti- ja huvilapuutarhat. Helsinki 1929
Juvonen-Ervasti, Arja: Suomen kartanopuistojen kasvisto. LuK-tutkielma, Kasvitieteen laitos. 1983
Kalervo, Kalle: Koulupuutarha-aatteen kehitys meillä ja muualla. Helsinki 1913
Kalervo, Kalle: Ohjeita vaatimattomien koulu- ja oppilaspuutarhojen perustamiseen. Helsinki 1915
Kalm, Pehr: Anmärkningar vid en Krydd- och Trädgårds anläggande af Westzynthius. Åbo 1754
Karhu, Niilo: Vihreät jättiläiset, Suomen paksuimmat puut. Helsinki 1995
Kirjalainen, Anni: Omaisteni viimeinen leposija. Marttaliiton julkaisuja no 14. Helsinki 1937
Knapas, Marja-Terttu: Korkeasaari ja Seurasaari- helsinkiläisten ensimmäiset kansanpuistot. Entisaikain Helsinki XI. Karkkila 1980
Knapas, Rainer: Puutarhataide Suomessa 1750 - 1810. ARS - Suomen taide 2. Keuruu 1988, s. 235-245
Koch, Elisabeth: Hemträdgården. Helsingfors 1919. 1931 (3.p.)
Koch, Elisabeth: Oma puutarha. Helsinki 1942
Koch, Elisabeth: Oma puutarhani. uudistettu laitos 1942 ilmestyneestä teoksesta Oma puutarha. Helsinki 1953
Koch, Elisabeth: Suomen siirtolapuutarhaliike. Helsinki 1945
Kolbe, Laura: Kulosaari, unelma paremmasta tulevaisuudesta. Helsinki 1988
Kornmann, J. K.: Uudenaikaisesta puutarhataiteesta. Puutarha 9. 1909, s. 130-132
Koskimies, Rafael: Porthanin aika. Helsinki 1956
Laitila, Inka-Maria: Puistojen kaupunki. Hämeenlinnan vanhojen puistojen historiaa ja puistokulttuuria. Hämeenlinna 1995

- Lemström: Kaisaniemen kasvitieteellinen puutarha. Entisaikain Helsinki XI. Vaasa 1987
- Levanto, Yrjänä: Tullisaaren puisto Helsingin Laajasalossa. Taidehistoria ja ympäristöntutkimus, toim. Leena Arkio ja Kalevi Pöykkö. Helsinki 1975 (2.p.)
- Lundberg, Emma och Erik: Svensk trädgård: dess förutsättning i tradition och natur. Stockholm 1941
- Lundén, Ossian: Modern trädgårdskonst. Finska Trädgårdsodlaren 7. 1909, s. 119-123
- Lundén, Ossian: Ryhmäpuutarhoja. Porvoo 1918
- Luostarinen, Katri: Kukkiiva pihamaa ja tuottoisa kasvitarha. Helsinki 1945
- Luostarinen, Katri ja Terttu Ketonen: Kodin hedelmätarha. Helsinki 1947
- Luostarinen, Katri: Puutarha ja maisema. Porvoo 1951
- Melander, K. R.: Tietoja puutarhaviljelyksen varhaisimmista vaiheista Suomessa. Historiallinen aikakauskirja. Helsinki 1921
- Merivuori, Tuula-Maria: Viheralueiden kehityshistoriasta. Maisemalaboratorio 82/1. Otaniemi 1982
- Merivuori, Tuula-Maria: Katsaus viheralueiden syntyyn ja kehitykseen. Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa 1. Helsinki 1984, 1987
- Merivuori, Tuula-Maria: Puutarha- ja maisema-arkkitehtuuri Suomessa 2. Bengt Schalinin kokoelma 1912 - 1971. Helsinki 1984
- Nikander, Gabriel: Finländska herrgårdar under den den gustavianska tiden. Historisk tidskrift för Finland 1, 2. 1917
- Oksanen, Seija: Träskändan ja eräiden muiden Espoon kartanopuistojen kasvistosta. Luonnon tutkija 68. 1964
- Oksanen, Seija: Helsingin kartanopuistojen kasvistosta. Luonnon tutkija 69. 1965, s. 149-160
- Oksanen, Seija: Tuomarinkylän kartanon kasvistosta ja sen ikäsuhteista. Suomen museoliitto. 1962-63
- Olausson, Magnus: Den engelska parken i Sverige under gustaviansk tid. Stockholm 1993
- Olsson, Paul: Paul Olsson 1920-1945, plantskolor, trädgårdsanläggningsbyrå. Helsingfors 1946
- Olsson, Paul: Förslag till trädgårdsanläggning å Hahkiala fideikomiss. Finska Trädgårdsodlaren 8. 1915, s. 168-171
- Olsson, Paul: Villa Kultaranta trädgård. Finska Trädgårdsodlaren 6. 1916, s. 105-107
- Olsson, Paul: Arkitekturen i trädgården. Finska Trädgårdsodlaren 12. 1916, s. 218-219
- Olsson, Paul: En herrgårdsträdgård. Trädgårdsodlaren 2. 1925, s. 23-26
- Olsson, Paul: Trädgårdskonst i Finland. Helsingfors 1946
- Olsson, Paul: Suomen puutarhataidetta. Helsinki 1947
- Om Träd-Plantering. Wasa 1782
- Parikka, Matti: Luonnonkasvit kotien kaunistuksena. Jyväskylä 1917
- Parvela, A. A.: Oulun läänin viljelyskasvit, niiden historia ja nykyinen levinneisyys I-II. Annales societatis zoolog.-botanicae fennicae Vanamo 13, 1 ja 2, 5. Helsinki 1930-1932
- Peltonen, Väinö & Salmela, A.: Kansakoulun puutarha. Helsinki 1946
- Puolamäki, Laura: Puistorestaurointi: menetelmät ja työtavat. opinnäyte, Lepaan puutarhaoppilaitos. Lepaa 1996
- Ranck, Christian: Puutarhataiteen historia. Helsinki 1922
- Reijonen, Annikki: Puutarhakauneus. Kotilieden kirjasto IX. Porvoo 1927
- Rosenbröijer, Maj-Lis ja Anna-Liisa Ahmavaara: Pihvoja ja puutarhoja. Helsinki 1968
- Ruissalo, huvilaelämää 1800-luvulla. Toim. Margareta Willner-Rönholm. Turku 1995
- Ruoff, Eeva: Kultaranta - Gullranda. A Summer Home in Finland. Helsinki 1996
- Ruoff, Eeva: Monrepos - muistojen puutarha. Porvoo 1993
- Saarinen, Eliel: Munkkiniemi-Haaga ja Suur-Helsinki. Helsinki 1915
- Salonen, Frans ja Arvo Haapanen: Uusi Puutarhakirja I - II. Porvoo 1954
- Savonlahti, Onni: Tontti ja puutarha. Helsinki 1960
- Schalin, Bengt: Koristepensaista kauneimmat. Porvoo 1938. Porvoo 1953 (2.p.)
- Schalin, Bengt: Natur- eller formträdgård? Finska Trädgårdsodlaren 3. 1915, s. 53-55
- Schalin, Bengt: En ny trädgårdsanläggning i Norrmark. Finska Trädgårdsodlaren 12. 1916, s. 229-230

Schalin, Bengt: Schaumanin koulupuutarha Pietarsaassa. Puutarha 12. 1916, s. 179-181

Schnittler, Carl W.: Norske haver i gammel og nytid. Kristiania 1916

Silkkilä, Onni ja Aarre Koskinen: Lounais-Suomen kulttuurikasvistoa. Turun maakuntamuseo. 1990

Simberg, Leif: Puutarhakasveja värikuvina. Porvoo 1957

Simonen, Seppo: Suomen puutarhatalouden historia. Helsinki 1961

Sirén, Osvald: Kinas trädgård och vad de betytt för 1700-talets Europa. Stockholm 1950

Sommerschield, Erik: Suomen puutarhataiteesta. Suomen puutarhoja - Trädgårdar i Finland. Helsinki 1949

Suolahti, Gunnar: Suomen pappilat 1700-luvulla. Porvoo 1912

Suomen kartanot ja suurtilat I - III. Toim. Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander. Helsinki 1939 - 1945

Svenska trädgårdskonsten I - II. Red. Ahlberg - Wadsjo -Lundberg. Arkitekturminnesföreningen. Stockholm 1930, 1931

Suomen siirtolapuutarhaliitto. Siirtolapuutarhaliike, sen kehitys ja laajuus Suomessa. Tampere 1934

Suomen siirtolapuutarhaliitto. Suomen siirtolapuutarhaliitto 1930-1980. Helsinki 1980

Syrén, Armas: Mietiskelijän puutarha. Porvoo 1964

Sälejoki, Leena: Träskändan puisto 1820-1926. Pro gradu. Helsingin yliopiston taidehistorian laitos. 1981

Talvikanta, M.-L.: 'Piperin englantilainen puisto' Suomenlinnan Susisaarelle. Suomen Museo LXIV. 1957

Thomé, Walter: Koloniträdgårdar vid brukssamhällen. Finska Trädgårdsodlaren 3. 1917, s. 44-46

Trädgårdskonst I - II, red. Gregor Paulsson, C. G. Dahl och Erik Bulow Hube. Stockholm 1937 - 1948

Tillandz, Elias: Catalogus Plantarum quae prope Aboam tam in excultis, quam incultis locis huc usque inventae sunt. Aboae 1663

Uino, Pirjo: Villa Kultarannan puutarha-arkkitehtuuri. Laudaturtyö. Helsingin yliopiston taidehistorian laitos. 1979

Uino, Pirjo: Villa Gullrandas trädgårdsarkitektur. Finskt Museum. 1980

Uino, Pirjo: Puutarhataide 1810-1910. ARS - Suomen taide 4. Keuruu 1989, s. 68-71

Uino, Pirjo: Puutarha-arkkitehti Paul Olsson 1890-1973. Suomen puutarhataiteen historia. Esitutkimuksen loppuraportti. TKK / Maisema-arkkitehtuurilaboratorio. Otaniemi 1990

Uino, Pirjo ja Maunu Häyrynen: Puistot ja puutarhat - Svante ja Paul Olsson. ARS - Suomen taide 5. Keuruu 1990, s. 154-158

Vergunov & Afonof: Russkije sadyi parki. Moskva 1987 (2.p.)

LIITE : Firenzen julistus

Historiallisten puistojen ja puutarhojen suojeleminen

Historiallisia puistoja, puutarhoja ja maisemakohteita pohtinut toimikunta, The ICOMOS-IFLA International Committee for Historic Gardens, päätti kokouksessaan Firenzessä 21. toukokuuta 1981 laatia julistuksen historiallisten puutarhojen suojelusta. Asiakirja sai kokouskaupungin mukaan nimekseen The Florence Charter, Firenzen julistus. Kyseinen toimikunta luonnosteli tämän nyt käsillä olevan julistuksen, jonka ICOMOS hyväksyi 15. joulukuuta 1982 Venetsian julistuksen, The Venice Charter, liitteeksi käsittämään edellä mainitun erikoisalueen suojelukysymyksiä.

Määritelmät ja tavoitteet

1. artikla. "Historiallinen puutarha on rakennus- ja puutarhakulttuurin luomus, jolla on yleistä historiallista ja taiteellista merkitystä." Näin ollen sitä tulee pitää monumenttina.

2. artikla. "Historiallinen puutarha on arkkitehtoninen sommitelma. Siinä olennaisen osan muodostaa elävä kasvillisuus, joka on luonteeltaan katoavaa ja uudistuvaa." Siten historiallinen puutarha kertoo olemuksellaan luonnonilmiöiden - vuodenaikojen vaihtelun, kasvun ja lakastumisen - yhteensovittamisesta taiteilijan ja puutarhurin pyrkimykseen säilyttää teos muuttumattomana.

3. artikla. Historiallista puutarhaa tulee suojella muistomerkkinä Venetsian julistuksen hengen mukaisesti. Koska kuitenkin on kysymys muutoksen tilassa elävästä muistomerkistä, tulee suojelun toteutua tämän julistuksen erityisohjeita noudattaen.

4. artikla. Historiallisen puutarhan arkkitehtuurin muodostavat:
- kohteen pohjakaava ja korkeussuhteet

- kohteen kasvillisuus, käytetyt kasvilajit, niiden muoto- ja mittasuhteet sekä kasvien väritys, kasvien ryhmitys tilassa sekä siitä syntyvä tilavaikutelma
- kohdetta jäsentävät rakenteelliset ja koristeelliset yksityiskohdat
- vesi, joko virtaavana tai tyynenä, taivasta heijastelevana peilipintana.

5. artikla. Puutarha ilmentää kulttuurin ja luonnon likeistä rinnakkaisuutta. Puutarha tuottaa mielihyvää tyynnyttävänä ja mietiskelyyn hiljentävänä paikkana. Käsitteeseen puutarha sisältyy sanan alkuperän mukainen kosminen merkitys paratiisista, eräänlaisesta maailman ihannekuvasta. Puutarha on lisäksi todiste yksittäisen kulttuurin, tyylikauden tai ajanjakson pyrkimyksistä tai useasti myös luovan taiteilijan omaperäisyydestä.

6. artikla. Nimitystä 'historiallinen puutarha' voidaan yhtä hyvin soveltaa pieniin puutarhoihin tai laajoihin puistoihin, olivatpa ne tyylipiirteiltään muoto- tai maisemapuutarhoja.

7. artikla. Historiallista puutarhaa ei voida erottaa omasta ympäristöstään, joka voi olla joko kaupunki- tai maalaismaisema, rakennettu tai luonnonympäristö. Historialliseksi puutarhaksi on katsottava myös rakennusta erottamattomasti täydentävä puutarha.

8. artikla. Historiallinen maisema- tai ympäristökohteeseen kuvastaa jotakin menneisyyden tapahtumaa. Tällainen maisema tai ympäristö on saattanut olla mm. huomattavan historiallisen tapahtuman, tunnetun myytin tai merkittävän taistelun tapahtumapaikkana tai se on saattanut olla myös kuuluisan maalauksen aiheena.

9. artikla. Historiallisten puutarhojen suojelun edellytyksenä on suojelukohteiden historiallisten arvojen määrittäminen ja dokumentointi. Suojelukohteet vaativat erityistä huomiota, kuten ylläpitävää hoitoa, konservointi- ja restaurointityötä. Eräissä tapauksissa saattaa olla syytä harkita puutarhan täydellistä rekonstruointia. Määriteltäessä historiallisen puutarhan aitoutta ja merkittävyyttä tulee kiinnittää huomiota sommitelmaan erillisistä osista rakentuvana

kokonaisuutena sekä myös sommitelman yksityiskohtiin, kuten koristeaiheiden ja materiaalien (kasvillisuus, rakenteet) käyttöön.

Hoito, konservointi, restaurointi, rekonstruointi

10. artikla. Kaikissa historiallisten puutarhojen hoitoon, konservointiin, restaurointiin tai rekonstruointiin tähtäävissä toimenpiteissä - koskivatpa ne sitten puutarhaa kokonaisuudessaan tai vain osaa siitä - tulee kiinnittää yhtäaikaaisesti huomiota kaikkiin puutarhan ainutkertaisuuden kannalta oleellisiin piirteisiin. Yksittäisten toimenpiteiden erottaminen toisistaan saattaa tuhota koko kohteen yhtenäisyyden.

Hoito ja konservointi

11. artikla. Kohteen jatkuva hoito on historiallisen puutarhan säilymisen kannalta ensiarvoisen tärkeää. Koska rakennusmateriaalina on ensisijassa kasvillisuus, puutarhan säilyttäminen muuttumattomana vaatii sekä välitöntä korvaavaa istuttamista että pitkäntähtäimen ohjelmallista uudistamista (mm. kasvillisuuden poistamista ja korvaamista varttuneilla taimilla).

12. artikla. Uudistamiseen käytettävä kasvimateriaali (puut, pensaat, perennat, yksivuotiset koristekasvit) tulee valita vastaamaan alueen kasvimaantieteellisiä ja puutarhanviljelyllisiä olosuhteita. Tavoitteena on määrittää puutarhan alkuperäinen lajisto ja säilyttää se.

13. artikla. Kiinteitä tai siirrettävissä olevia arkkitehtuuri-, kuvanveisto- tai koristeyksityiskohtia, jotka kuuluvat olennaisesti puutarhan sommitelmaan, voi siirtää pois alkuperäisiltä paikoiltaan ainoastaan konservointi- tai restaurointitarkoituksissa. Tuhoutumiselle alttiiden yksityiskohtien kunnostaminen tai niiden korvaaminen uusilla tulee tehdä Venetsian julistuksen mukaisesti. Korvaamisajankohta on ilmoitettava.

14. artikla. Historiallista puutarhaa tulee suojella sille soveltuvaan ympäristössä. Sellaiset muutokset fyysisessä ympäristössä, jotka saattavat vaarantaa kohteen ekologista tasapainoa, tulee estää. Tämä koskee kaikkia alueen sisäisiä ja ulkoisia rakennetekijöitä, joita ovat mm. kuivatus- ja viemäröintityöt, kastelujärjestelmät, tiet, pysäköintialueet, aidat, huoltovälineistö, puutarhassa kävijöille tarkoitetut palvelut jne.

Restaurointi ja rekonstruointi

15. artikla. Ilman perusteellista tutkimustyötä ei tule ryhtyä mihinkään restaurointiin tai etenkin rekonstruointiin tähtäävään toimenpiteeseen. Tutkimuksen tulee varmistaa, että restaurointi- tai rekonstruointityö tulee tieteellisesti suoritettua. Tutkimustyö voi ulottua aina kaivauksista puutarhan vaiheita selvittelevään vertailevaan dokumentointiin. Ennen kuin varsinainen toteutustyö voi alkaa, tulee tutkimustuloksiin perustuva suunnitelma vielä tarkastuttaa ja hyväksyttää asiantuntijoilla.

16. artikla. Restauroinnin tulee ottaa huomioon puutarhan historialliset kehitysvaiheet. Periaatteessa millekään yksittäiselle ajanjaksolle ei tule antaa etusijaa muihin nähden; paitsi sellaisissa poikkeustapauksissa, joissa osa puutarhaa on tuhoutunut ja se voidaan palauttaa alkuperäiseen asuun säilyneiden jäänteiden tai muun kiistämättömän todistusaineiston perusteella. Tämänkaltainen rekonstruointi saattaa tulla kysymykseen erityisesti rakennusten välittömässä läheisyydessä - korostamassa näiden puutarhanosien erityistä merkitystä.

17. artikla. Kun puutarha on kokonaan hävinnyt tai kun sen historiallisista vaiheista on olemassa vain epävarmaa tietoa, ei rekonstruktioita tule pitää historiallisena puutarhana.

Käyttö

18. artikla. Mikäli historiallinen puutarha pidetään yleisölle avoinna, tulee yleisömäärää rajoittaa puutarhan koko ja vaurioitumisherkkyys huomioonottaen siten, ettei yleisö aiheuta vahinkoa itse puutarhalle eikä sen välittämälle kulttuuriviestille.

19. artikla. Erikoisluonteensa ja merkityksensä takia historiallinen puutarha on rauhallinen paikka, joka soveltuu inhimilliseen kanssakäymiseen, hiljentymiseen ja luonnontarkkailuun. Painotettaessa näin puutarhan jokapäiväistä käyttöä, voidaan todeta, että historiallinen puutarha soveltuu vain poikkeustapauksissa juhlatapahtumien pitopaikaksi. Tällaisissa tapauksissa historiallisen puutarhan käytön luonne tulee kuitenkin määritellä selkeästi: ympäristön luonnetta rikkovaa ja vaurioittavaa toimintaa ei tule sallia, vaan myös puutarhan erikoiskäytön tulee itsessään rikastuttaa paikan ilmettä.

20. artikla. Vaikka historiallinen puutarha saattaakin luontua tavanomaisiin leikkeihin ja peleihin, tulee varsinaiset, tehokkaaseen käyttöön tarkoitetut leikki- ja pelialueet sijoittaa puutarha-alueen ulkopuolelle, jotta yleisön virkistystarve voidaan tyydyttää vaarantamatta itse puutarhan tai maiseman suojelua.

21. artikla. Puutarhan vaatima hoito- ja kunnostustyö vuodenaikojen aiheuttamaine vaihteluineen sekä puutarhan restaurointitöiden suorittaminen tulee asettaa alueen julkisen käytön edelle. Paikan hengen säilyttäminen on ensisijaista ja se asettaa rajansa yleisöä varten tarvittaville järjestelyille.

22. artikla. Mikäli puutarha on aidattu tai muurein ympäröity, ei niitä saa purkaa, ennen kuin on huolellisesti selvitetty toimenpiteen aiheuttamat muutokset puutarhan tunnelmaan tai sen vaikutukset puutarhan säilymiseen ja suojeluun.

Lakisääteinen ja hallinnollinen suojelu

23. artikla. Vastaavien viranomaisten tehtävänä on ryhtyä pätevien erikoisasantuntijoiden neuvosta soveltuviin lakisääteisiin ja hallinnollisiin toimenpiteisiin historiallisten puutarhojen tutkimuksen, dokumentoinnin ja suojelun järjestämiseksi. Historiallisten puutarhojen suojelusta tulee huolehtia maankäytön suunnittelussa; suojeluvaraus tulee ilmetä sekä alueellisissa että paikallisissa suunnitteluasiakirjoissa, lisäksi vastaavien viranomaisten tehtävänä on asiantuntijoiden esityksestä huolehtia historiallisten puutarhojen hoitoon, konservointiin ja restaurointiin - sekä tarpeen vaatiessa myös rekonstruointiin - vaadittavan rahoituksen järjestämisestä.

24. artikla. Historialliset puistot ovat osa kulttuuriperintöämme. Niiden säilyminen luonteensa mukaisina vaatii tehokasta, jatkuvaa sekä ammattitaitoista huolenpitoa. Sen takia tulee huolehtia tässä tehtävässä tarvittavien ammattihenkilöiden - historiantutkijoiden, arkkitehtien, maisema-arkkitehtien, puutarhureiden ja kasvitieteilijöiden - kouluttamisesta. On myös pidettävä huolta puutarhojen hoito- ja entistämistyössä tarvittavan kasvimateriaalin saatavuudesta ja lisäämisestä.

25. artikla. Mielenkiintoa historiallisia puutarhoja kohtaan tulee herättää kaikella mahdollisella toiminnalla, jolla voidaan painottaa historiallisten puutarhojen merkittävyyttä osana kulttuuriperintöämme sekä parantaa niiden tuntemusta ja lisätä niille kuuluvaa arvostusta. Tällaista toimintaa voivat olla mm:

- tieteellisen tutkimuksen tukeminen
- kansainvälinen tiedonvaihto
- julkaisut, mukaanlukien maallikkoyleisölle tarkoitetut kansanomaistetut teokset
- yleisön tutustuttaminen asiantuntevalla opastuksella historiallisiin puutarhoihin
- tiedotusvälineiden käyttäminen kehitettäessä yleistä tietoisuutta luonnon ja historiallisten arvojen kunnioittamisen tärkeydestä

Merkittävimmät historialliset puutarhat tulee ehdottaa liitettäväksi maailmanperintöluetteloon (The World Heritage List).

